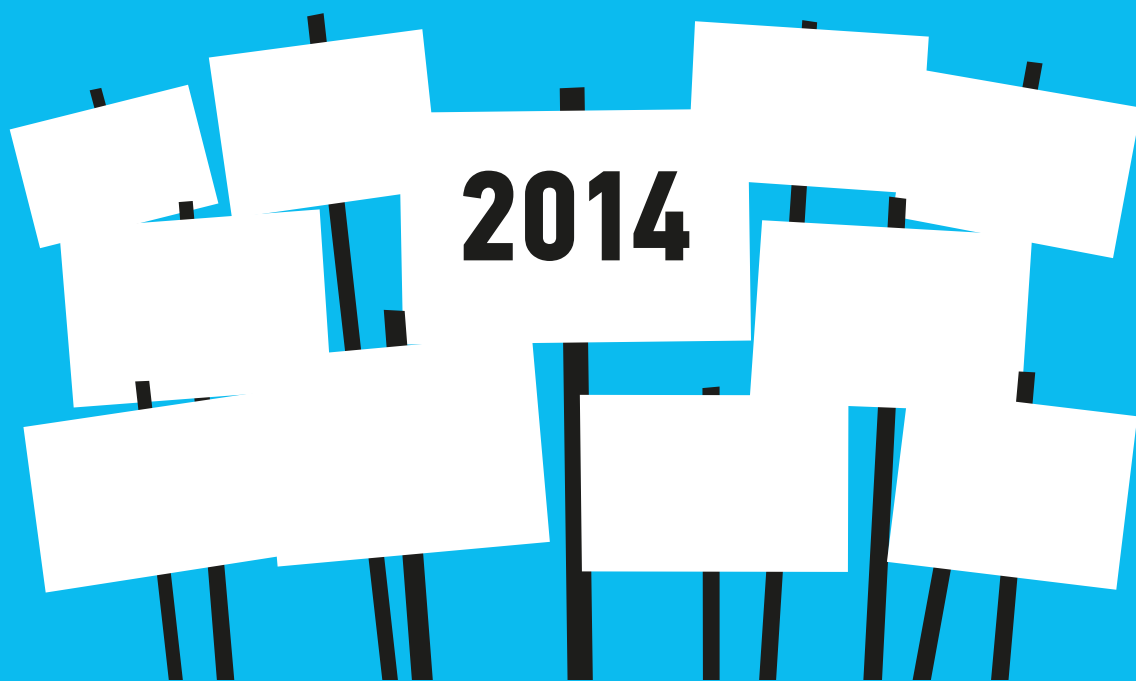

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БЪЛГАРИЯ

БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНСКИ КОМИТЕТ

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНКСКИ
КОМИТЕТ

Български хелзинкски комитет е независима неправителствена организация за защита на правата на човека.

Образуван е на 14 юли 1992 г.

Настоящият доклад е изготвен в резултат на мониторингова дейност на БХК по проект, изпълняван с подкрепата на Институт „Отворено общество“ – Будапеща и Фондация „Оук“, Швейцария.

Правата на човека в България, 2014 г.

Докладът може да бъде цитиран свободно с изричното позоваване на източника.

Автори:

Антоанета Ненкова, Атанас Атанасов, Весислава Иванова, Гургана Янчева, Даниела Фъртунова, Диляна Ангелова, Елица Гергинова, Женя Иванова, Илиана Савова, Калоян Станев, Красимир Кънев, Маргарита Илиева, Радослав Стоянов, Славка Кукова, Станимир Петров, Яна Бюрер Тавание. Частта, касаеща достъпа до информация, е изготвена на базата на материали от Програма „Достъп до информация“.

Коректор:

Анелия Костова

Графичен дизайн:

Илина Илиева

Издава:

Български хелзинкски комитет
ул. „Върбица“ № 7, 1504 София, България
тел. 02/ 943 4876
www.bghelsinki.org

ISSN 2367-6930

Съдържание

1. Политически развития в България през 2014 г.	5
2. Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне	9
3. Право на лична свобода и сигурност	17
4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес	21
5. Право на зачитане на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията	27
6. Свобода на съвестта и религията	33
7. Свобода на изразяване и достъп до информация	39
8. Условия в местата за лишаване от свобода	49
9. Защита от дискриминация	65
10. Право на убежище	75
11. Права на хората с психични разстройства в институциите	87
12. Права на жените	95
13. Права на децата	103
14. Права на ЛГБТИ	111

1. Политически развития в България през 2014 г.

През 2014 г. България бе управлявана последователно от три правителства. На 23 юли правителството на премиера Орешарски подаде оставка, след като загуби парламентарната си подкрепа. На 6 август президентът назначи с указ служебно правителство, начело с професора по конституционно право Георги Близнашки.

На 5 октомври се проведеха предсрочни парламентарни избори.

Изборите се проведеха при действието на стария *Изборен кодекс*, който съдържа редица ограничения в противоречие с международното право. Той, както и *Конституцията*, забраняват на лишените от свобода и на хората, поставени под запрещение, да гласуват.

Кодексът забранява провеждането на предизборна агитация на друг език освен българския. По време на предизборната кампания многократно на няколко представители на Движението за права и свободи (ДПС), включително на неговия председател Лютви Местан, бяха наложени глоби за обръщения към избиратели на турски език.

По време на изборите Службата за демократични институции и права на човека на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ/СДИПЧ) разположи ограничена мисия за наблюдение, а през януари 2015 г. публикува окончателния си доклад. В него ОССЕ/СДИПЧ за пореден път препоръча премахване на забраната за агитация на езика на малцинствата.¹ В доклада се отправят и други препоръки, като вземане на по-сериозни мерки срещу купуването на гласове, насърчаване на политическото участие на жените, гарантиране на справедливо отразяване на кампанията в медиите, осветляване на собствеността на медиите, осигуряване на ефективен механизъм за обжалване на изборните резултати. Повечето от тези препоръки, включително премахването на забраната за агитация на езика на малцинствата, бяха отправени и по време на предишни мисии за наблюдение на изборите от ОССЕ/СДИПЧ, но те не бяха взети под внимание от властите. Напротив, по време на предизборната кампания някои медии се опияниха да ловуват за кандидати, които употребяват в предизборните си послания език, различен от официалния, а компетентните държавни органи на всички нива с охота налагаха високи глоби на нарушителите.

¹ СДИПЧ (2014). *Република България: Предсрочни избори за Народно събрание, 5 октомври 2014 г.: Окончателен доклад*. Варшава, стр. 21, достъпен и в електронен вид на адрес: <http://www.osce.org/node/134991> (посетен на 16.03.2015 г.).

Парламентарните избори бяха спечелени от партия „Граждани за европейско развитие на България“ (ГЕРБ). ГЕРБ обаче не получи мнозинство в новото Народно събрание и трябваше да управлява в коалиция с други партии, които получиха парламентарно представителство. След едномесечни преговори в началото на ноември бе подписано коалиционно споразумение между ГЕРБ и Реформаторския блок, дясноцентристка коалиция от партии. Впоследствие две други партии, отцепилата се от Българската социалистическа партия (БСП) лявоцентристка партия на бившия президент Първанов АБВ и коалицията Патриотичен фронт (ПФ) подписаха отделни споразумения за подкрепа на коалиционното правителство. Патриотичният фронт е формация от неототалитарен тип, съставена от Националния фронт за спасение на България (НФСБ) и ВМРО-БНД, към която са се присъединили и няколко други, по-малки националистически партии. Както НФСБ, така и ВМРО-БНД са известни с антимащтабна си реторика и с отричането на основни принципи на политическата демокрация и правата на човека. В публичните изяви, както и по кабелния телевизионен канал СКАТ техни представители често подбуждат към омраза, дискриминация и насилие на етническа и религиозна основа, по-специално спрямо ромите, мюсюлманите и чужденците, търсещи убежище.² В своята предизборна политическа програма Патриотичният фронт иска разрушаването на всички незаконни постройки в ромските квартали (около 70% от жилищата там) и принудителното заселване на обитателите им във фургони „извън големите населени места, в пустеещ държавен фонд”.³ Тези подобия на концлагери се предполага да са под „денонощно полицейско присъствие”. В програмата също така се издигат и ислямофобски призови.⁴

Патриотичният фронт не е единствената формация от неототалитарен тип в българския парламент. В него, макар и с относително нисък резултат, намери място и партия „Атака”, също известна от години с расистката си и ксенофобска реторика.⁵ Активна роля в привличането на Патриотичния фронт като коалиционен партньор в новото правителство имаше Реформаторският блок. Влиянието на формация от неототалитарен тип като Патриотичния фронт върху управлението на страната е сериозно препятствие пред реализирането на адекватна политика в сферата на правата на човека, от каквата страната има остра необходимост. Негативните ефекти от него проличаха веднага след формирането на новото правителство в расистката реторика, която си позволиха от парламентарната трибуна и от многобройни други публични форуми както представители на тази политическа формация, така и един министър от правителството.⁶

Сериозен проблем през 2014 г. бе сътрудничеството на властите с международните организации за защита на правата на човека. Към края на 2014 г. броят на неизпълнените решения срещу България (общо 325) на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), висящи за преглед пред Комитета на министрите на Съвета на Европа, намаля в сравнение с 2013 г., но остана един от най-високите на човек от населението в страните-членки на Съвета на Европа. През юли и през септември бяха публикувани докладите съответно на Консултативния комитет (КК) по *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* на

2 Вж. напр. БХК (2014). *Правата на човека в България през 2013 г.* София.

3 Патриотичен фронт (2014). *Патриотичен фронт, НФСБ и ВМРО: Политическа програма 2014*. Достъпна и в електронен вид на адрес: http://nfsb.bg/public/izbori_2014_HC/PF_PROGRAMA_2014_crivi.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

4 Вж. глава „Свобода на съвестта и религията”.

5 Вж. напр. БХК (2014). *Правата на човека в България през 2013 г.* София.

6 Вж. глава „Защита от дискриминация”.

Съвета на Европа и на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН).⁷ И в двата доклада се отправят остри критики към политиката на българските власти спрямо малцинствата, мигрантите и хората с нехетеросексуална ориентация. Фокусът на доклада на ЕКРН е върху безнаказаните престъпления от омраза, словото на омраза, дискриминацията спрямо ромите и други малцинства, както и спрямо мигрантите, липсата на политики за интеграция, непризнаването на определени малцинства, по-специално на македонците и помаците, и препятстването на процеса на разглеждане на молби за убежище. В доклада на КК се отправят критики към отказа на българските власти да разпространят персоналният обхват на Конвенцията върху македонското и помашкото малцинство. В него също така се отделя пространно внимание на недостатъчния капацитет на Комисията за защита от дискриминация (КЗД) и на съдилищата да защитават ефективно от дискриминация представителите на малцинствата. В отговорите си и на двата доклада българските власти реагираха изключително остро на препоръките и не показаха никаква склонност да се съобразят с тях. Напротив, в отговорите си, приложени към самите доклади, те критикуваха ЕКРН, че излиза извън своя мандат и препоръчаха на КК да престане да натяква необходимостта от разширяване на персоналният обхват на Конвенцията.

7 Достъпни в електронен вид съответно на адрес: <http://www.coe.int/en/web/minorities/country-specific-monitoring#Bulgaria> (посетен на 16.03.2015 г.) и на <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Bulgaria/BGR-CbC-V-2014-036-BGR.pdf> (посетен на 16.03.2015 г.).

2. Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне

Макар през 2014 г. БХК да не получи информация за драстични случаи на убийства на хора от служители на правоприлагащите органи, правната рамка и практиките, свързани с употреба на сила и огнестрелно оръжие останаха непроменени. От друга страна, през годината изследователи на БХК разкриха системни практики на малтретиране в местата за лишаване от свобода на деца в рамките на специален проект, свързан с наблюдение на местата за лишаване от свобода на деца.⁸

През януари 2015 г. изследователи на БХК интервюираха осъдени затворници от затворите във Враца, Пазарджик, Ловеч и Стара Загора, чиито досъдебни производства са започнали след 1 януари 2013 г., за употреба на сила по време на тяхното полицейско задържане и впоследствие при отвеждането им вътре в полицейските управления. Тези данни не са представителни за системата на местата за лишаване от свобода като цяло, но са сравними с данните от подобни изследвания, които БХК направи по същите въпроси през 2010, 2011, 2012 и 2013 г. чрез интервюиране на подобни групи лишени от свобода. Данните от четирите изследвания са представени в таблицата по-долу.

ТАБЛИЦА 1. Употреба на сила от полицейски служители по години

Процент от респондентите, отговорили, че спрямо тях е употребена сила

	2010	2011	2012	2013	2014
По време на задържане	26,2	27,1	24,6	22,0	23
Вътре в полицейското управление	17,4	25,5	18,0	23,3	22,4

В сравнение с 2013 г. данните не показват никаква положителна динамика в оплакванията от употреба на сила от полицейски служители по време на задържане, както и вътре в полицейските управления, където това е абсолютно недопустимо. Като цяло равнищата на оплаквания и в единия, и в другия случай са много високи. Според тези данни повече

⁸ Вж. БХК (2014). *Деца, лишени от свобода в България: между наследството и реформата*. София.

от 1/3 от задържаните, които впоследствие се осъждат на ефективно лишаване от свобода, биват малтретирани или по време, или след задържането си, или и в двата случая. В някои от случаите става дума за причиняване на силна болка с цел изтръгване на информация или за наказание, тоест, за изтезания.

В периода 24 март – 3 април 2014 г. България бе посетена за девети път от делегация на Комитета против изтезанията на Съвета на Европа (КПИ). В рамките на своите правомощия делегацията посети за пръв път два затвора и поправителния дом в гр. Бойчиновци и извърши повторни посещения в други два затвора. Докладът от посещението, който бе оповестен на 29 януари 2015 г., бе много по-остър и критичен в сравнение с доклади от предходни посещения. Един от основните акценти в него бе загрижеността, че по-голямата част от дългогодишните препоръки на КПИ остават неосъществени, включително такива, датиращи още от първото посещение в България през 1995 г. Направените препоръки бяха по всички аспекти на лишаването от свобода, като най-основните засягаха констатираните практики на малтретиране от страна на надзорния състав в някои от посетените затвори. Ако в затвора в Белене делегацията изнася информация за голям брой правдоподобни твърдения за нанасяне на шамари, удари с юмруци и ритници, ситуацията в затворите в Бургас и София е представена като много по-лоша, защото делегацията е изслушала многобройни твърдения за умишлено физическо малтретиране на затворници от надзорния персонал.

Делегацията е била поразена от ситуацията в поправителния дом в Бойчиновци, където повечето от непълнолетните са се оплаквали, че са били бити от служителите. Констатациите в случая са, че както и при другите посетени затвори, надзорният персонал е прибегнал до физическо малтретиране като неформално наказание за нарушаване на правилата. В допълнение, в затвора в Бургас делегацията е изслушала твърдения, че персоналот е инструктирал някои лишени от свобода да малтретират физически техни съкилийници под формата на неформално наказване за различни дисциплинарни нарушения. Наред с насилието между затворниците, други констатирани проблеми в доклада са пренаселеността на жилищните помещения, материалните условия на задържане, пенитенциарното здравеопазване, числеността на персонала, както и дисциплинарната практика, сегрегацията и контактите на лишените от свобода с външния свят. Най-смустващи са констатациите на КПИ за нивото на корупция, за която в доклада се казва, че има "ендемичен" характер. Това впечатление е било особено силно в затворите в Бургас и София, където делегацията е била отрупана с твърдения от затворници, че от тях е искано да плащат на персонала за много от услугите, предвидени в закона, или за предоставяне на различни привилегии. В заключение КПИ констатира, че ситуацията не само че не се е подобрила, но се е влошила от последните посещения от 2010 г. и 2012 г., и че с изключение на затвора във Враца, данните показват, че липсват постоянни действия на властите за подобряване на ситуацията в пенитенциарната система.

В потвърждение на констатациите на Комитета, през 2014 г. само в затвора в София добиха публичност два драстични случая на малтретиране на лишени от свобода от страна на надзиратели. В единия от случаите, на 6 юли 2014 г. голяма група надзиратели влизат в килия, в която са настанени осъдени чужденци, и започват да ги бият с юмруци, ритници и палки. Побоят продължава около 15 минути, след което надзирателите напускат килията и я заключват, като не дават възможност на лишените от свобода да потърсят медицинска помощ. След като получи жалба от лишените от свобода, БХК изпрати свой изследовател в затвора, който след проверка на фактите уведоми Омбудсмана на Република България и Софийска районна прокуратура (СРП). През ноември 2014 г. СРП образува досъдебно про-

изводство за извършено престъпление – нанасяне на лека телесна повреда, причинена от длъжностно лице при изпълнение на службата си. До края на годината обаче разследването не приключи с обвинителен акт.

Вторият случай датира от 31 октомври 2014 г., когато група надзиратели нанасят продължителен побой с юмруци и ритници на двама лишени от свобода, които не са оказвали съпротива. Целта на побоя била да се изтръгне информация за скрити наркотици. Единият от потърпевшите е бил изведен от затвора на инвалидна количка и е бил откаран в затворническата болница за преглед. След като го видял, лекарят изразил възмущението си към надзирателите с думите „Как не ви е срам!“. Извършената от Омбудсмана проверка по случая е приключила със становище, че употребата на сила и помощни средства е незаконосъобразна и че поведението на служителите противоречи на забраната за изтезания и жестоко или нечовешко отношение. В допълнение Омбудсманът заявява, че *Законът за изпълнение на наказанията и задържането под стража* не предвижда изчерпателно определяне на видовете сила и обстоятелствата, при които може да се използва, поради което препоръчва да се утвърдят подробни процедури за използването на сила. По случая предстои да се произнесе прокуратурата.

Теренно изследване, извършено от БХК през годината, установи, че непълнолетни, настанени в поправителни домове, свидетелстват за упражнено върху тях насилие, извършено при задържането им в полицейски управления. Около 51 процента от тях съобщават, че са били подложено на психическо и физическо насилие по време на разпит, в това число с обиди на етническа основа, заплахи с насилие, дори със смърт. По време на разпит непълнолетен, задържан в РПУ – Раднево, е удрян с дървена тояга по гърба и ръцете; заплашван е, че пръстите на ръцете му ще бъдат отрязани с брадва. Не са малко и случаите, в които децата свидетелстват, че са принуждавани и насилвани да правят признания за деяния, които не са извършили. Така непълнолетен, задържан в РПУ – Монтана, е бил бит с кабел и електрошокова палка. Удари с палка и дърпане на ушите с клещи пък са прилагани на младеж, задържан в РПУ – Сливен. Насилието над непълнолетни продължава до изтръгване на признания, а опитите на пострадалите да се оплачат за извършеното върху тях остават неуспешни. Нещо повече – при нанасяване вследствие на физическо насилие на задържаните не е оказвана медицинска помощ. В някои от случаите следите и белезите от малтретирането остават продължително време след побоя, а в други случаи младежите остават със сериозни здравословни проблеми. Така непълнолетен, задържан в РПУ – Нова Загора, е бит с палки, от което получава херния и претърпява операция. Момче, задържано в РПУ – Варна, понася тежък побой с ръкавици в бъбреците и удари с палка по гърба и краката. В резултат на това трудно е ходел изправен и има продължаващи затруднения при уриниране. Някои от децата съобщават, че по време на извършването на насилие върху тях присъстват и други служители – инспектори „Детска педагогическа стая“ (ДПС), които остават безучастни. Екипът на БХК стана свидетел на отношението и нагласите на един от служителите в Трето РПУ – София към непълнолетните лица, задържани в конкретното управление. На въпроса какъв е профилът им, служителят използва определението „някой олигофрен“. На въпроса какви мерки се предприемат при неспазване на реда от страна на задържаните непълнолетни, същият служител отговори: „Ще го вържа като маймуна“.

През 2014 г. БХК получи сведения за много случаи на физическо насилие над деца от страна на надзирателите в следствените арести. Въпреки това, по данни на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ към Министерство на правосъдието (ГД ИН), през 2014 г. дисциплинарните наказания, наложени на служители във връзка с инциденти, са едва 15

на брой. Същевременно не е осигурен ефективен и съобразен с нуждите на ненавършилите пълнолетие механизъм за подаване на жалби и оплаквания. Няма и държавен орган, който да следи за спазването на правата на децата в арестите, а самата система за изпълнение на наказанията не разпознава и не адресира проблемите на непълнолетните в местата за задържане към Министерство на правосъдието.

Крайно ограничителният режим на задържане в следствените арести сам по себе си предопределя съществуването на много висок риск от злоупотреби и насилие. При провеждане на интервюта с деца, настанени в различни институции, БХК събра сведения за редица случаи на насилие в арестите. Така например в Арест – София дете разказва, че е бито от надзирател с пластмасова тръба по раменете. След побоя друг надзирател го удря с документи по лицето. Пак там, друго момче разказва, че след задържането си е било жестоко бито от трима надзиратели с палки и ритници, като от причинените му тежки наранявания един цял ден е останало на легло. Инцидентът остава нерегистриран, включително от медицинското лице, което е извършило преглед два дни по-късно. В Арест – Бургас момче разказва как е бито с ритници (четири-пет пъти) в килията, в която е било настанено. В Арест – Сливен момче е било настанено с още двама непълнолетни в обща килия. Децата водят разговор, без да вдигат шум. Служители им казват да спрат да говорят. Момчето изразява мнение, че има право да говори и иска да се отвори прозорецът в помещението, защото е много задушно. След като отива до тоалетна на другата сутрин, същият служител, който му е направил забележка предния ден, започва да го удря с шамари, ритници и юмруци. Детето разказва, че е бито в тоалетната, извън обсега на камерите. При задържане в същия арест непълнолетен разказва как е бит с шамари и ритан с кубинки, защото поискал да отиде до тоалетна. Друг задържан непълнолетен в Арест – Сливен споделя, че е бит с шамари и ритници по гърба и лицето. Причината за побоя е, че трябвало да пази тишина. Били са го по същия начин, когато поискал вода. Насилието се е случвало винаги в тоалетната на ареста. В Арест – Плевен момче разказва, че му е нанесен побой от петима служители в коридора на ареста, пред камерите. Той е бил с белезници, повален на земята, и е ритан по главата и ребрата. Момче от ромски произход е било задържано в Арест – Пловдив в едно помещение с друг непълнолетен, по негови думи – „нацист“. При конфликт между непълнолетните се е стигнало до сбиване, но дежурният служител не е предприел никакви мерки по отделянето на лицата. При повторно сбиване обаче служителят се е намесил, като е нанесъл удари с палка и на двете момчета. Случаят на употреба на помощно средство не е докладван, а на пострадалите не е осигурен достъп до медицинско лице.

През 2014 г. БХК получи данни за многобройни случаи на насилие и сексуален тормоз над деца във ВУИ и СПИ. Физическата и социалната изолираност на интернатите, недостигът на кадри, дефицитът на обучения за наетия персонал и липсата на чувствителност към проблемите на децата, настанени във ВУИ и СПИ, създават атмосфера на враждебност и насилие. Често отношението на служителите към децата достига прага на нечовешко и унижително третиране. Безразличие и бездействие на персонала при сигнали за насилие са установени във всички интернати. В контекста на принудителното настаняване в затворен тип институции доброволността на сексуалните контакти при непълнолетните е по-трудно установима и вероятността от принудителни контакти е по-голяма, отколкото в живота на свобода. Персоналът във ВУИ и СПИ няма нужната чувствителност и подход към проблема и не е специално обучен да разпознава признаците на сексуално насилие. Повишаването на сексуалната култура като превенция на полово предаваните болести и достъп до контрацептиви не съществува, което рефлектира особено осезаемо у момичетата. Насилието във ВУИ и

СПИ не се ограничава до изолирани инциденти, а е безалтернативна част от функционирането на системата. Става въпрос за институционализирано насилие, което е абсолютен белег за деградиралото съществуване на корекционно-възпитателните заведения.

През 2014 г. ЕСПЧ установи едно нарушение на чл. 2 от ЕКПЧ (защита на правото на живот) и голям брой нарушения на чл. 3 от ЕКПЧ (защита от изтезания, нечовешко или унижително отнасяне) с няколко решения срещу България. По делото **Димитров и други срещу България** от 01 юли 2014 г. (жалба № 77938/11), ЕСПЧ намери нарушения по чл. 2 и чл. 3 от Конвенцията. Жалбата е повдигната от близки на загиналия Ангел Димитров с прякор Чората по повод неговата смърт, настъпила по време на задържането му при полицейска операция на регионално звено за борба с организираната престъпност на 10 ноември 2005 г. ЕСПЧ намери, че факти, приети за доказани по делото, сочат, че Димитров е бил малтретиран от държавни служители и намери нарушение по чл. 3 от Конвенцията. ЕСПЧ счете, че делото следва да бъде разгледано в светлината на чл. 2 от Конвенцията, независимо от факта, че точната причина за смъртта на Димитров и наличието на пряка причинно-следствена връзка между силата, използвана срещу него, и смъртта му се оспорват. Съдът също намери, че отговорността на държавата по силата на чл. 2 може да бъде ангажирана и когато при провеждане на операция органите на властта не са взели всички мерки, за да избегнат или ограничат риска от случайна загуба на човешки живот. Съдът счете, че проведеното наказателно производство не е довело до установяване на всички обстоятелства, свързани с изясняване отговорността на лицата, причинили смъртта на жертвата. Той изрази безпокойство относно липсата на разследване на по-широката картина и изказа опасения по повод възможните опити за прикриване на инцидента от участвалите в задържането. Съдът изказа и препоръка за единна процедура относно установяването на отговорността на държавните служители в подобни ситуации с цел поддържане на общественото доверие в правосъдието и опровергаване на съмненията, че полицията е целяла физическото ликвидиране на жертвата. По делото бе присъдено обезщетение от 50 000 евро за неимуществени вреди, общо 17 000 евро за разходи на жалбоподателите за делата на национално ниво, както и 3 681 евро и 130 лв. за разноски по делото пред ЕСПЧ.

По делото **Анжело Георгиев и други срещу България** от 30 септември 2014 г. (жалба № 51284/09), ЕСПЧ намери материално и процесуално нарушение на чл. 3 от Конвенцията, поради използване на прекомерна сила от полицейски служители при проведена на 18 юни 2008 г. полицейска проверка в помещенията на фирма за интернет доставки. Жалбата е подадена от служители на фирмата, които твърдят, че по време на проверката полицейските служители са ги принудили да легнат на земята, след което са ги удряли, ритали и са прилагали електрошокови уреди спрямо някои от тях. Съдът счете, че в рамките на предварителната проверка не са били установени точните обстоятелства около инцидента, причините за използваната от полицаите сила, степента и вида на претърпените от жалбоподателите наранявания, и не са били представени убедителни аргументи, с които да бъде оправдана използваната сила. Съдът присъди обезщетение за неимуществени вреди в размер на 2 500 евро за всеки от тримата жалбоподатели.

По делото **Стоев и други срещу България** от 11 март 2014 г. (жалба № 41717/09) ЕСПЧ намери процесуално нарушение на чл. 3 за това, че българските власти не са провели ефективно разследване при случай на побой, заплаха за убийство и грабеж над жалбоподателите от страна на пазачи на 5 декември 2000 г., в района на изкуствено езеро, разположено близо до село Аспарухово, община Карнобат. Съдът установи, че третирането, понесено от жалбоподателите, е било достатъчно тежко, за да влезе в приложното поле на член 3 от

Конвенцията, и че властите са имали задължението да проведат задълбочено и ефективно разследване относно твърденията на жалбоподателите. ЕСПЧ установи, че въпреки че българските власти са образували наказателно производство и са извършили някои следствени действия, продължителността на наказателното производство – повече от десет години – е обезпокоителна. Властите не са демонстрирали старание и не са предприели нищо, за да идентифицират отговорните лица, или за да потърсят отсъстващ важен свидетел, въпреки исканията на жалбоподателите в тази връзка. Макар двама от потенциалните нападатели да са били идентифицирани, разследването по време на цялото производство се е водило срещу неизвестен извършител. Този факт, както и фактът, че разследването е спирано многократно, са позволили то да бъде прекратено през 2011 г. поради изтекла давност. Присъденото обезщетение е общо в размер на 11 000 евро за неимуществени вреди и 1 128 евро за разноски по делото.

По делото **М. Г. срещу България** от 25 март 2014 г. (жалба № 59297/12), ЕСПЧ приложи правило 39 от правилата на Съда и наложи първоначално привременна мярка жалбоподателят, руски гражданин с чеченски произход, да не бъде екстрадиран в Руската федерация до приключване на производството пред него. Към момента на подаване на жалбата жалбоподателят се намира в Софийския затвор. Той и семейството му са получили статут на бежанци в Полша и Германия. През юли 2012 г. те са спрени на българо-румънската граница. Било постановено задържането на жалбоподателя до приключване на процедурата по екстрадиране. На 23 август 2012 г. Русенският окръжен съд отказва екстрадицията, но след подаден протест от Окръжната прокуратура Великотърновският апелативен съд допуска екстрадицията му. ЕСПЧ намери, че изпълнението на решението за екстрадиция на жалбоподателя би го изложило на сериозен и доказан риск от изтезание или други форми на нечовешко и унижително отношение в Русия и би представлявало нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Съдът отбеляза, че Великотърновският апелативен съд се е опрял изключително на уверения, дадени от Главната прокуратура на Руската федерация, която като страна по Конвенцията се е задължила да спазва основните права, гарантирани от нея. ЕСПЧ обаче е сметнал, че при специфичните обстоятелства тези уверения не са достатъчни, за да бъде отхвърлен рискът жалбоподателят да бъде малтретиран, позовавайки се на международни доклади. Съдът прие, че в настоящия случай властите не са отделили достатъчно внимание на риска въпросното лице да бъде подложено на малтретиране в страната на произход. Съдът присъди обезщетение на жалбоподателя от 2 377 евро за разходи и разноски по делото.

По делото **Абду срещу България** от 11 март 2014 г. (жалба № 26827/08), ЕСПЧ намери нарушение на чл. 3 от Конвенцията в неговия процесуален аспект самостоятелно, и на чл. 14 (забрана за дискриминацията) във връзка с чл. 3 за това, че властите не са провели ефективно разследване относно възможни расистки подбуди за нападението над судански гражданин, който живее в София. През май 2003 г. жалбоподателят и негов приятел участвали в сбиване с двама български младежи, описани по-късно от полицията като „скинхедс“. Твърди се, че един от тях бутнал жалбоподателя на земята и го ритал, изричайки думите „мръсен негър“. Другият младеж извадил нож, след което жертвите успели да избягат. Прокуратурата отказала да образува досъдебно производство за престъпление по чл. 162, ал. 2 от НК (употреба на насилие срещу другото поради неговата народност, раса, религия), като приема, че е нямало достатъчно доказателства за расистката мотивация на деянието, без да проведе разследване в тази насока. ЕСПЧ прие, че оплакванията попадат в обхвата на чл. 3, макар и самите физически наранявания на жалбоподателя да не са били сериозни, защото, ако са били извършени поради расистки подбуди, това само по себе си накърнява човеш-

кото достойнство. Съдът отбеляза, че когато се разследват инциденти, в основата на които има съмнение, че стоят расистки подбуди, компетентните органи имат допълнителното задължение да предприемат всички необходими мерки, за да разкрият дали такива подбуди са изиграли роля в събитията. Съдът достига до извода, че властите не са изпълнили задължението си да вземат всички необходими мерки, за да установят наличието на расистки мотиви при осъщественото насилие, въпреки че е имало достатъчно обстоятелства, сочещи за насилие, извършено по расистки подбуди. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди в размер на 4 000 евро.

По делото *Радков и Събев срещу България* от 27 май 2014 г. (жалби № 18938/07 и 36069/09) ЕСПЧ също намери нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Делото е свързано с поставянето на белезници на двамата затворници по време на съдебно заседание на 26 януари 2007 г., проведено в затвор. Позовавайки се на чл. 3 и чл. 13 (право на ефективни правни средства за защита) от Конвенцията, жалбоподателите твърдят, че поставянето на белезници е представлявало нечовешко и унизително отношение, както и че не са имали ефективно правно средство за защита за оплакванията си. Съдът намери, че макар и да не може да заключи, че разглежданото отношение е било с цел да унизи жалбоподателите, той не е останал убеден, че то е било обосновано от риска жалбоподателите да избягат или да употребят сила, поради което е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Относно чл. 13 от Конвенцията Съдът също намери нарушение, посочвайки, че по време на съдебното заседание жалбоподателите са могли и са изразили недоволството си от поставените им белезници. Съдията обаче не е разпоредил свалянето им, като не е мотивирал отказа си. Разглеждайки възможностите за предявяване на иск по чл. 1 или чл. 2 от ЗОДОВ, Съдът не намери за доказано, че такъв иск би представлявал ефективно правно средство за защита. Съдът присъди на всеки от жалбоподателите обезщетение за неимуществени вреди в размер на 1 000 евро. Във връзка с това дело следва да се припомни, че по жалба, заведена от един от същите жалбоподатели по делото Събев срещу България от 28 май 2013 г. (жалба № 27887/06), ЕСПЧ намери нарушение на чл. 3 и чл. 13 за нечовешки и унизителни условия в затвора, където жалбоподателят излежава доживотна присъда, и заради липса на ефективни правни средства за защита.

По делото *Харакчиев и Толумов срещу България* от 8 юли 2014 г. (жалби № 15018/11 и 61199/12), ЕСПЧ установи нарушение на чл. 3 поради кумулативния ефект на условията на задържане, в които са поставени жалбоподателите, осъдени съответно на доживотен затвор без право на замяна и на доживотен затвор с право на замяна. Съдът установи, че условията, в които двамата излежават присъдата си, а именно пълната им изолация, незадоволителните материални условия, липсата на подходящи форми на физическо или умствено стимулиране и ограничени възможности да прекарват време на чист въздух, могат да бъдат оправдани само поради особени съображения за сигурност, каквито в случая липсват. Съдът също констатира, че жалбоподателите не са имали на свое разположение ефективни вътрешноправни средства за защита относно материалните условия на тяхното задържане и постанови, че е налице нарушение на чл. 13 от Конвенцията във връзка с установеното нарушение на чл. 3. Съдът напомни, че властите са длъжни да дадат на всяко лице, осъдено на доживотен затвор без право на замяна, някаква перспектива, че то един ден може да получи свободата си. Самата цел на всяко едно наказание (вкл. и по чл. 36 от българския НК) е лицето да бъде поправено и превъзпитано. На основание чл. 46 от Конвенцията Съдът препоръча на властите общи мерки, които те следва да предприемат, за да изпълнят решението му по повод установените нарушения на Конвенцията, които разкриват системен проблем и биха

могли да доведат до нови решения в същия смисъл. ЕСПЧ постанови, че България следва да реформира, за предпочитане по законодателен път, правната рамка, регламентираща режима на изтърпяване на наказанието на осъдените на доживотен затвор със и без право на замяна, по-конкретно по отношение на автоматичното прилагане на най-рестриктивния режим и изолацията спрямо всички лица, на които са наложени такива наказания. Съдът определи обезщетение от 4 000 евро на първия жалбоподател и 3 000 евро на втория за неимуществени вреди, както и 5 600 евро за разходи и разноски.

По делото **Манолов срещу България** от 4 ноември 2014 г. (жалба № 23810/05) Съдът намери две нарушения на чл. 3 от Конвенцията във връзка с жалбата на затворник, осъден на доживотен затвор без право на замяна, който излежава присъдата си в затвора в Бобов дол. Първото е свързано с твърде суровия режим, при който той изтърпява наказанието, произтичащо от самия характер на действащото законодателство – постоянно заключен в килията си по силата на режима, при който е изтърпявал наказанието. Съдът установи също, че използването на белезници винаги когато жалбоподателят е бил извеждан от килията си, без това да се налага по съображения за сигурност, е в противоречие с чл. 3, и се позовава на своята постоянна практика. Второто нарушение е по повод характера на самото наказание доживотен затвор без право на замяна. Съдът се позовава на мотивите, изложени в решението му по делото Харакчиев и Толумов срещу България. Съдът определи обезщетение от 3 000 евро за неимуществени вреди, както и 500 евро за разноски по делото.

По делото **Димчо Димов срещу България** от 16 декември 2014 г. (жалба № 57123/08), ЕСПЧ намери нарушение на чл. 3 от Конвенцията в материален и в процесуален аспект за това, че затворник, излежаващ присъдата си във варненския затвор, е бил държан 9 дни вързан с белезници за леглото. Това третиране първоначално е било приложено след опасения, че затворникът ще се самоанарани, и не е било отменено поради отсъствието на представител на ръководството на затвора в празничните дни. ЕСПЧ намери, че мерки за овладяване на насилие в такава ситуация са приложими, но само в рамките на строго необходимото за контролиране на ситуацията. Когато дадено лице е лишено от свобода, използването на физическа сила срещу него, когато това не е абсолютно необходимо, накърнява човешкото му достойнство и нарушава забраната за нечовешко отнасяне. Съдът също намери нарушение на чл. 8 от ЕКПЧ (зачитане на личния и семейния живот) поради контрола, упражняван от администрацията на затвора над кореспонденцията на Димов. Съдът присъди обезщетение за неимуществени вреди на жалбоподателя в размер на 12 000 евро, както и 4 000 евро за разноски по делото.

3. Право на лична свобода и сигурност

През 2014 г. не бе решен нито един от проблемите с правото на лична свобода и сигурност в България. В края на годината изтече срокът на Пътната карта за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето, приета през 2013 г. Нито една от основните дейности, предвидени в Пътната карта, не бе реализирана. Съответно не бе променено и законодателството, редица елементи от което бяха намерени за противоречащи на международното право от органи на ООН и от ЕСПЧ.

Остана да действа *Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните*, който предвижда възможност за произволно настаняване във ВУИ и СПИ на неясни основания. По закон налагането на най-тежките възпитателни мерки, а именно настаняване във ВУИ и СПИ, се обосновава с изчерпването на другите възможни мерки за въздействие върху поведението на детето. Единици са обаче случаите, в които тези други мерки са споменати в съдебното решение. В някои случаи деца биват настанявани във ВУИ, без преди това да са им налагани други мерки.⁹ Сред проявите, водещи до настаняване във ВУИ и СПИ, са бягство от училище, бягство от дома, арогантно поведение, конфликти със съученици и учители, скитничество¹⁰ – нарушения, за извършването на които възрастните лица не се наказват. Често противообществената проява, поради която е образувано възпитателното дело, не е конкретизирана, което пречи да се прецени необходимостта и пропорционалността на възпитателната мярка по настаняване. Понякога противообществена проява липсва, а възпитателни мерки се мотивират с цел превенция. Вместо такава проява се дава информация за ниския социален статус и лошите материално-битови условия на децата, и това се оказва достатъчно за съда основание, за да наложи най-тежките възпитателни мерки. В редица съдебни решения изрично се изтъква ромският произход на децата като част от аргументацията на съда.

⁹ ECtHR, *Affaire A. et autres c. Bulgarie* (no 51776/08), 29.11.2011, para. 9.

¹⁰ В тази посока са и констатациите на ДАЗД. Вж. Държавна агенция за закрила на детето (2014). *ДАЗД обяви резултатите от проверката на СПИ и ВУИ*. Прессъобщение, 20 февруари 2014 г., достъпно в електронен вид на адрес: <http://sacp.government.bg/novini/2014/02/20/dazd-obyavi-rezultatite-ot-proverkata-na-spi-i-vui/> (посетен на 16.03.2015 г.).

Изключително тревожен е фактът, че с корекционно-възпитателни цели се настаняват в интернатите деца, най-често момичета, за които на полицията и съда е известно, че са жертви на престъпления – трафик на хора с цел сексуална експлоатация, склоняване към проституция, изнасилване. В противоречие със стандартите за защита на пострадалите от престъпления деца съдилищата продължават да осъждат поведението на жертвите като несъвместимо с изискванията на обществения морал. Реално тази практика постига ревиктимизация и стигматизация на децата. Настаняването на момичета често е мотивирано от статусни нарушения от морален порядък – проституция, сексуална активност, връзки и съжителство с пълнолетни мъже, контакти с осъждани лица. Ромският произход на лицата, с които непълнолетните момичета поддържат контакти, също е аргумент за настаняване във ВУИ.

В Домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни продължиха да се настаняват деца с решения на административния полицейски орган, без възможност за съдебен контрол. Така стотици деца през годината бяха лишавани от свобода в нарушение на изискванията на член 5 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), което Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) установи още през 2011 г. по делото **А. и други срещу България**.

В значителна степен противозаконни и произволни бяха и настаняванията в кризисни центрове (КЦ) за деца. Наблюденията на БХК през 2014 г. установиха, че процедурите по настаняване в КЦ невинаги се спазват и детето може да бъде настанено дори за максимално предвидения срок от шест месеца без съдебна санкция. Често децата не са запознати с правото си на правна помощ и не се изслушват в съда поради неспазване на изискването да се разглежда делото незабавно. В много случаи престоят на децата в КЦ бива преустановен преди делото да се гледа, и в почти всички случаи – преди издаване на съдебното решение, което обяснява неявяването им в съда. В повечето КЦ в страната има случаи на престой на деца от осем-девет месеца, и след неуспешна реинтеграция дори до повторно настаняване за срок от шест месеца в същия център или пренасочване към друг КЦ, отново за срок от шест месеца.

Сериозен проблем през годината продължи да бъде и настаняването на лица с психични разстройства в домове за възрастни с психични разстройства. След решението на Голямата камара на ЕСПЧ по делото **Станев срещу България** от януари 2012 г. не бяха направени никакви изменения на законодателството, с които да се въведе съдебен контрол над решенията за настаняване. Не бяха направени и изменения в законодателството, свързано с дееспособността на възрастните. През цялата 2014 г. в Министерството на правосъдието функционираше работна група за промени в нормативната уредба в съответствие с чл. 12 от Конвенцията за хората с увреждания. До края на годината обаче тя не успя да подготви необходимите предложения. През 2014 г. БХК осъществяваше системен мониторинг на домовете за лица с психични разстройства.¹¹

През годината ЕСПЧ намери нарушения на член 5 от ЕКПЧ (право на лична свобода и сигурност) по две дела срещу България. По делото **Хаджиев срещу България** от 3 юни 2014 (жалба № 44330/07) Съдът намери нарушение на чл. 5 (1) във връзка с незаконосъобразното задържане на жалбоподателя по време на производството по втората молба за екстрадирането му в Туркменистан. Съдът приема, че задържането на жалбоподателя не може да се счете като наложено с оглед предприемане на действия за неговата екстрадиция и по този

11 Вж. глава „Права на хората с психични разстройства в институциите“.

начин за законосъобразно. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди в размер на 2 650 евро и 1 000 евро за разходи и разноски по делото.

По делото **Петков и Профиров срещу България** от 24 юни 2014 (жалби № 50027/08 и 50781/09) ЕСПЧ също намери нарушение на чл. 5 (1), 5 (2), 5 (4) и 5 (5) на Конвенцията. Съдът сче, че националното законодателство не изисква, а властите не са успели да покажат, че задържането на жалбоподателите за 24 часа от полицейските органи е било във връзка с обосновано предположение за извършено от тях конкретно престъпление и с цел осигуряване явяването им пред „компетентния съгласно закона орган“. Жалбоподателите са били лишени от основни процесуални гаранции, защитени от чл. 5 от Конвенцията: не са разполагали с информация за основанията за задържането им и достъп до защитник; не са имали възможност да инициират производство, в което да търсят незабавно освобождаване; не са могли да получат обезщетение за лишаването им от свобода. На жалбоподателите са присъдени обезщетения за неимуществени вреди в размер на 1 500 евро и общо 1 232 евро за разноски по делото.

4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

2014 г. не бе белязана от значим напредък в реформата на съдебната система в България и следващите от нея независимост на съдебната власт и справедлив процес.

Правосъдие и независимост на съда

През 2014 г. Висшият съдебен съвет (ВСС) продължи да се проваля в задачата си да гарантира независимостта на съда и да повиши ефективността на системата, а оттам и общественото доверие в нея. ВСС продължи да произвежда опорочени, скандализиращи обществеността избори за административни ръководители. Той продължи да отказва да въведе ясни и публични критерии, по които да избира. Решенията му бяха с неясни основания и не надделяваха качествата на кандидатите. Избираха се хора без добро име в съсловието, често със спорен интегритет. Побеждаваха кандидати, предварително, негласно, извънпроцедурно определени от мнозинството във ВСС, за което медиите съобщаваха първи. ВСС проявяваше явно нежелание да избира независими хора. В резултат честните магистрати останаха демотивирани да се кандидатираат. Пораженията, така нанесени от ВСС, са трайни, защото ръководителските мандати са дълги, а спорните председатели мултиплицират влиянието си, като се обграждат със себеподобни. Административните ръководители имат значително влияние, защото от тях зависят: случайното разпределение на делата; равномерното натоварване, от което, на свой ред, зависи качествено и в разумен срок разглеждане на делата; командироването, което култивира зависими съдии; организацията на работата, от която зависи ефективността; лицето на съда и възможността да се повиши доверието на гражданите в него.

Практиката на командироване на магистрати остана спорна, с липса на ясни, предсказуеми критерии и прозрачен процес. Тя остана инструмент за поддържане на зависимостта на магистрати. Не бяха положени институционални усилия за преодоляване на ниската култура на независимост сред съдиите. Напротив, с някои действия ВСС продължи да заклеймява активни магистрати с незави-

ВСС не предприе действия срещу корупционни практики, като игнорира сигнали за етични нарушения на магистрати, свързани с политически кръгове.

Главният прокурор продължи да оказва отчетливо влияние върху решенията на ВСС по кадрови въпроси, касаещи съдиите, като избори на председатели на съдилища, атестации и дисциплинарни дела.

сими позиции. Той продължи да прилага двоен дисциплинарен стандарт: да оставя ненаказани политически свързани лица, а за сходни нарушения да наказва независимите. По дисциплинарните производства продължиха да липсват ясни критерии, последователност, предсказуемост, справедливост и прозрачност.

ВСС не предприе действия срещу корупционни практики, като игнорира сигнали за етични нарушения на магистрати, свързани с политически кръгове. Например, по случая на В. Тенева, номинирана от парламентарни среди за главен съдебен инспектор, за чието имотно състояние медиите публикуваха смущаващи данни, ВСС отказа да установи и изнесе фактите, а вместо това се произнесе немотивирано, че въпросите касаели „строго лично имуществено отношение“. По случая на В. Аракелян, председателка на Окръжен съд – Варна, за която медиите публикуваха данни за подозрителен банков кредит, ВСС отказа да осветли фактите, а вместо това се задоволи да констатира, че нямало нарушение, защото били подадени декларации по Закона за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси (ЗПУКИ).

ВСС се провали и в изработването на стандарт за атестациите. Практиката му в това отношение остана неясна и противоречива. ВСС продължи фактически да отказва да работи с гражданския сектор за реформиране на системата и за прозрачност на процесите, въпреки препоръките на Европейската комисия за това. Ключови организации напуснаха т.нар. „Граждански съвет“, използван от ВСС като параван, вместо като корективен инструмент.

ВСС прояви силна негативна воля за реформа, като продължи да отрича, че електронната програма за случайно разпределение на делата „ЛоуЧойс“ е ненадеждна и компрометирана, въпреки констатациите на наблюдатели и специалисти за това. Вместо да зачете еднозначните отрицателни резултати от редица проверки, ВСС продължи да брани системата. Едва след като ръководството на Софийския градски съд (СГС) внезапно я проблематизира с неясни мотиви, подходът му претърпя необяснен обрат. ВСС отказа да изясни тревожния случай с разпределението на делото за несъстоятелност на банката „КТБ“ в СГС, създадо сериозни съмнения за човешка манипулация.

ВСС прояви негативната си воля за реформи и когато отказа да промени правилата за избор на председатели на Върховния касационен съд (ВКС), Върховния административен съд (ВАС) и на главен прокурор. Бяха му предложени мерки за легитимност на процедурите, подкрепени от „Гражданския съвет“: да изготви профил на длъжността; да осигури участието на върховните съдии в номинирането; да допусне участие на общественици като гарант, и да приеме гласуване с интегрална бюлетина. ВСС отхвърли всички тях без мотиви.

ВСС зае неясна, двойствена позиция относно „Стратегията за продължаване на съдебната реформа“ (Стратегията) на Министерството на правосъдието (МП). ВСС, от една страна, декларативно одобри Стратегията, но негови членове, сред които и представляващата го, се обявиха публично срещу основните ѝ положения, като разделянето на ВСС на съдийска и прокурорска колегии и работата му на сесии. ВСС даде и други индикации за безразличие към законността. Той бездейно допусна поста на главен съдебен инспектор да се заема над две години от лице с изтекъл мандат, с което допринесе за сериозна институционална криза.

Главният прокурор продължи да оказва отчетливо влияние върху решенията на ВСС

по кадрови въпроси, касаещи съдиите, като избори на председатели на съдилища, атестации и дисциплинарни дела. Главният прокурор формира мнозинство в съвета, което гласува съгласно неговите изказвания.

Народното събрание извърши сериозно продължаващо нарушение на Конституцията, като не избра и през 2014 г. главен съдебен инспектор. Неохотата на НС да избере на поста независим човек с качества се прояви в отхвърлянето на двете кандидатури, излъчени от магистратските среди, което доведе до отлагане на избора. Това поведение потвърди тенденцията политическите сили да предпочитат лица, податливи на техни въздействия, вместо професионалисти с интегритет. Без мотиви и без видими основания политически сили номинираха В. Тенева, за която по-късно медиите оповестиха смуцаваща имуществена информация. Неколкократно тогавашният председател на парламента М. Миков заяви публично, че главен инспектор ще бъде избран с предварителен консенсус на политическите сили, т.е. преценката ще стане извън процедурата и не на основания в рамките на критериите.

Липса на ефективни разследвания по високите етажи на властта

Прокуратурата продължи да се проваля системно по т. нар. „знакови“ дела. Видима бе тенденция тя да разследва лица, които (вече) не са на власт, или които са загубили „благоволенieto“ ѝ, както и да прекратява разследвания, свързани с лица, дошли на власт. Така след изборната победа на ГЕРБ прокуратурата прекрати с неизвестни мотиви две разследвания, свързани с бившия и настоящ министър-председател от тази партия, Бойко Борисов, които бе започнала „шумно“, докато той не бе на власт: за смъртта на Тодор Димов – Чакъра, и за т. нар. дело „Мишо Бирата“.

Неведнъж след смяна на политическата обстановка прокуратурата се отказваше и от позициите си по дела пред съда. Нерядко действията ѝ създаваха впечатление за изпълнение на политическа поръчка – например активността ѝ по случая на банката „КТБ“, за която много преди лятото на 2014 г. бяха съобщени данни в медии, по които прокуратурата не се бе самосезирала; случая с „опита за убийство“ на депутата Делян Пеевски, за който главният прокурор призна, че обвинението е било грешка; позицията, поддържана докрай от прокуратурата по делото „Сантиров, Цонев и Колев“, завършило с оправдателна присъда на ВКС и констатация за престъпна провокация към подкуп от страна на държавата.

Качеството на редица разследвания бе спорно. Прокуратурата не обезпечаваше годността и надеждността на доказателствата; често разследването, видимо без основание, поемаше демонстративно в дадена посока, за да не завърши никъде. Провалите на прокуратурата поставиха под въпрос компетентността на прокурорите – известни ли са им доказателствените пътеки, прилагат ли ефективни способности за събиране на доказателства, формулират ли годни да издържат в съда обвинения.

По сериозни правозащитни нарушения като престъпленията от омраза прокуратурата бе тенденциозна в отказите си да разследва навременно, обективно и ефективно. Тя упорстваше да квалифицира расистките подбуди като хулигански, защото това било по-лесно за доказване, с което отричаше истинския характер на насилията, насочени срещу малцинства. Тя последователно отказваше да прилага наказателния закон за подбуждането към расова омраза и дискриминация, като засланяше

По сериозни правозащитни нарушения като престъпленията от омраза прокуратурата бе тенденциозна в отказите си да разследва навременно, обективно и ефективно.

политици и журналисти от наказателно преследване, дори в случаи на драстични расистки призови за принудителна стерилизация на ромите или затварянето им в концентрационни лагери, където да служат за туристическа атракция. По дела за престъпна реч на омразата, включително подбуждане към расово и хомофобско насилие от страна на политици и други публични фигури, прокуратурата и съдът изключваха жертвите от достъп до производствата на основание спорната доктрина, че такива престъпления не виктимизирали лица, защото законът не изисква те да имат резултат.

В обобщение, държавното обвинение проявяваше слабост поради липса на воля за налагане на законност или поради политическа зависимост, а в някои случаи и поради недостатъчен професионален капацитет.

Позитиви

Положителен прецедент бе искането на съдии, подписали имената си, за проверка на двата емблематични за корупционните практики случаи на „КТБ“ и „Белведере“, както и за проверка на управлението на Софийски градски съд (СГС) и оставка на ръководството му. Тази нетипична за държавите с утвърдени демократични ценности активност на индивидуални магистрати бе симптом за нетърпимостта на покварата в българската съдебна власт, както и за нейната институционална безнаказаност.

Положително бе приемането от Министерския съвет през декември на Стратегията, изготвена от Министерство на правосъдието. Документът кодифицира систематичните нарушения и принос за същностна съдебна реформа на независими професионални организации, ангажирани с процеса от значителен брой години. Стратегията набелязва мерките, необходими за същностни реформи и е обстойно аргументирана с международни стандарти.

Положителна бе и процедурата, проведена от Съюза на съдиите в България за номиниране на кандидати за главен инспектор от магистратското съсловие. Тя показва капацитет у професионалната общност да създава стандарти. В проведеното продължително изслушване на излъчените след задълбочени консултации кандидатки станаха публично ясни концепциите им, отговорите им на всички въпроси и мотивацията им. Процедурата бе прецедент и пример за прозрачност. Положителен прецедент на съдийска активност бе и изготвянето на профил за председател на ВКС от съдии от ВКС, за целите на предстоящия тогава избор на председател на съда.

Положителна проява на ВСС бе активността му за изработване на норма за магистратската натовареност. Макар да не даде резултат в рамките на годината, тази стъпка бе предприета за първи път досега. На второ място, макар да остана непрозрачна, дейността на ВСС доби публичност.

През годината ЕСПЧ установи нарушения на член 6 от ЕКПЧ (право на справедлив процес) по две дела срещу България.

По делото **Дуралийски срещу България** от 4 март 2014 г. (жалба № 45519606) ЕСПЧ намери нарушение на чл. 6 (1) от Конвенцията в контекста на гражданско производство за изплащане на застрахователна сума. Жалбоподателите твърдят, че не са имали възможност да докажат, че застрахователен договор е представен пред първоинстанционния съд, тъй като този аргумент е посочен от въззивния съд едва в съдебното решение. ЕСПЧ приема,

Положително бе приемането от Министерския съвет през декември на Стратегията, изготвена от Министерство на правосъдието.

че неприлагането на състезателното начало при разглеждането на въпрос от съществено значение за изхода на спора и това, че в окончателното решение не е взето предвид решаващо доказателство, е нарушило правото на жалбоподателите на справедлив процес. На жалбоподателите е присъдено обезщетение за неимуществени вреди в размер на 2 300 евро общо, както и 800 евро за разходи и разноски по делото.

По делото **Стоянов-Кобуладзе срещу България** от 25 март 2014 г. (жалба № 25714/05) ЕСПЧ намери нарушение на чл. 6 (1) от Конвенцията във връзка с оплакване на жалбоподателя, че е бил осъден задочно в България за измама в особено големи размери, а след завръщането си в страната е задържан за изпълнение на наказанието, без да е изправен пред съд, като искането му за възобновяване на наказателното производство е било отхвърлено. Съдът посочва, че въпреки че производства, проведени в отсъствието на обвиняемия сами по себе си не са несъвместими с чл. 6 от Конвенцията, лишаването от възможност на задочно осъдения впоследствие да получи ново разглеждане на делото по същество би било отказ от правосъдие, освен ако не е било установено, че лицето се е отказало от правото си да се яви и защитава. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди в размер на 5 000 евро, както и 1 000 евро за разходи и разноски по делото.

5. Право на зачитане на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията

И през 2014 г. не бяха предприети никакви мерки за изпълнение на решението на ЕСПЧ по *делото Йорданова и други срещу България* от април 2012 г., по което Съдът установи нарушение на чл. 8 от ЕКПЧ в случай на опит за принудителна евикция на роми от квартал в София. Напротив – и през тази година продължи практиката на принудителна евикция на роми.

Принудителни евикции

На 21 юли 2014 г. властите в Стара Загора започнаха операция по принудителното събаряне на 55 постройки на ул. „Витоша“ в кв. „Лозенец“ в града. На собствениците на съборените къщи са били предложени общински жилища и терени за построяване на нови жилища – според кмета, който твърди, че законовата процедура за събаряне на къщите е била спазена. На запитване на БХК кметът на Стара Загора¹² отговори, че незаконното строителство на постройки е на територията на парк „Борова гора“ до Аязмото, а не в кв. „Лозенец“, и е извършено без строителни разрешения, на територията на изсечени дървета в площ, която е публична общинска собственост. Макар Законът за устройство на територията да позволява узаконяване на незаконни строежи в определени случаи,¹³ тези постройки не подлежат за узаконяване, защото се намират в парк. Така през 2013 г. са били проведени срещи с гражданите, обитатели на незаконните постройки, като им е било предложено или да се учреди право на строеж в определени от общината имоти, или на социално слабите граждани в адресна регистрация в града да бъдат предоставени общински жилища. До момента на принудителното премахване на незаконните постройки през юли 2014 г. обаче никой от засегнатите не бил проявил интерес към предложените от общината варианти. Въпреки възможността за обжалване на заповедите на кмета за принудително премахване на 42 от незаконните постройки, такова не било постъпило. През март 2014 г. кметът е издал още 13 заповеди за премахване на други незаконни постройки и също не е получил възражения срещу тях. Сроковете за доброволно премахване са изтекли на 14.07.2014 г. и така на 21.07.2014 г. се пристъпи към принудително разрушаване на незаконните постройки. Засегнатите са поискали

12 Писмо с изх. номер 10-11-12742/22.10.2014, Живко Тодоров, кмет на Стара Загора.

13 Пар. 127 от Закона за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията от 26.11.2012.

територия, на която да преместят строителните материали от разрушените постройки и да построят нови законни къщи. Така била определена територия частна общинска собственост в кв. „Лозенец“ за учредяване право на строеж за засегнатите.¹⁴

През ноември и декември 2014 г. бяха въведени промени в Закона за общинската собственост¹⁵ за създаване на повече възможности за уведомяване на лицата за предвидените от общината действия,¹⁶ за предоставяне на възможност за изразяване на становище от тези лица и за въвеждане на гаранции за собствениците срещу произволно и необезщетено изпълнение на предприети от общината мерки. Въпреки това продължава да е възможно предварително изпълнение на акта за отчуждаване, когато общината е превела обезщетение, освен ако жилището не е единствено и с предварителното изпълнение няма да се нанесе на собствениците „значителна или трудно поправима вреда, която не може да бъде компенсирана“.¹⁷

Специални разузнавателни средства

През 2014 г. законодателството, регулиращо тайното подслушване и наблюдение на информацията на граждани остана със сериозни дефицити, въпреки направените положителни промени през 2013 г. Отношението на властите към публичното обсъждане и критика към противозаконното подслушване бе негативно. На 2 февруари вицепремиерът и министър на вътрешните работи Цветелин Йовчев заяви пред БНР, че изнасянето на информация за злоупотреби с подслушване в Брюксел е „непочтено“: „Тези опити да се създаде някакъв скандал и този скандал да се изнесе в Европа са достатъчно непочтени, защото това, което ще доведат – ще наранят България, ще наранят обществото“.

През януари 2014 г. БХК поиска статистическа информация по Закона за достъп до обществена информация от Държавната агенция за национална сигурност за употребата на специални разузнавателни средства през 2013 г. Отказът на агенцията да предостави такава информация бе обжалван и Административен съд – София-град (АССГ) потвърди отказа с аргумент, че исканата информация е държавна тайна, и че е предвиден специален ред за предоставянето ѝ според *Закона за специалните разузнавателни средства* чрез публикуването на доклади от председателите на окръжни и апелативни съдилища и от националното бюро за контрол върху СРС.¹⁸

Промени в *Закона за специалните разузнавателни средства*, въведени през 2013 г., върнаха Националното бюро за контрол върху специалните разузна-

Отношението на властите към публичното обсъждане и критика към противозаконното подслушване бе негативно.

14 Писмо с изх. номер 10-11-12742/22.10.2014, Живко Тодоров, кмет на Стара Загора.

15 Закон за общинската собственост, достъпен в електронен вид на адрес: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2133874691> (посетен на 16.03.2015 г.).

16 Закон за общинската собственост, чл. 25, ал. 4. (4) (Нова – ДВ, бр. 54 от 2008 г., изм. – ДВ, бр. 109 от 2013 г., изм. – ДВ, бр. 105 от 2014 г.) Когато адресът на някое от заинтересованите лица не е известен или то не е намерено на настоящия и постоянния му адрес, заповедта по ал. 2 му се съобщава от кмета на общината по реда на чл. 61, ал. 3 от Административнопроцесуалния кодекс и чрез обнародване на обявление в „Държавен вестник“.

17 Закон за общинската собственост, чл. 30. (Отм. – ДВ, бр. 101 от 2004 г., нов – ДВ, бр. 15 от 2011 г., обявен за противоконституционен с РКС № 6 от 2013 г. – ДВ, бр. 65 от 2013 г., изм. – ДВ, бр. 105 от 2014 г.) (3) Общината дължи на собствениците на имотите по ал. 1 и обезщетение за вредите върху имота или за възстановяването му във вида към момента на завземането му, в случай че отчуждаването не се осъществи или бъде отменено.

18 Административен съд София-град (2014), Решение № 5007 от 18.07.2014 г. по адм. д. № 2288/2014 г., II отд., 37 с-в.

вателни средства.¹⁹ То има широки правомощия над всички искания, събиране и съхранение, анализ и унищожаване на специални разузнавателни средства. Членовете му се избират от Народното събрание. Първо, то може да поиска пълен достъп до всякаква информация и документация относно поисканите СРС.²⁰ Законът обаче не дава на неговите членове достъп до физическите носители на поисканата информация, за да се контролира тяхното унищожаване. Това е от компетентността на комисия, чиито членове се избират от държавни институции, които прилагат СРС – Държавна агенция

„Технически операции“ и специализираната дирекция за технически операции към ДАНС.²¹ Второ, законът съдържа разпоредби, които дават възможност на хора, които са били обект на незаконна употреба на СРС, служебно да получат информация за това.²² Но изключенията са така широко регламентирани, че правят тази възможност практически неприложима.²³ Още повече, че сегашната правна уредба дава възможност да бъдат информирани за това само хора, обект на незаконна употреба на СРС, но не и онези, които са били обект на законно, но ненужно или непропорционално следене чрез СРС. Съществуващите средства за защита могат да се прилагат само спрямо случаи на незаконно следене, а не и на неоснователно или ненужно/непропорционално такова, въпреки че то представлява нарушение на неприкосновеността на личния живот. Все пак основна гаранция за спазване на правата на човека при ползване на СРС остава съдебният контрол, предвиден в чл. 15 от Закона за специалните разузнавателни средства. Всички искания за прилагане на СРС трябва да бъдат одобрявани от председателя на съответния окръжен съд. Нова разпоредба от август 2013 г. на чл. 15, ал. 2 позволява съдията да изиска всякаква информация за искането. Законът изисква всички решения на съда да бъдат мотивирани.²⁴

Членовете на Националното бюро за контрол на СРС бяха избрани от Парламента на 28 ноември 2013 г.²⁵ На 31 януари 2014 г. бюрото прие правилник за дейността си, който влезе в сила на 14.02.2014 г.²⁶ Бюрото няма сайт и не е публикувало доклад до януари 2015 г. Разполага се в няколко помещения в Парламента. През юли 2014 г. председателят му е изнесъл доклад за дейността за първите шест месеца, според който Бюрото е проверило 15 сигнала за вероятно незаконно ползване на СРС и не е установило такова в никой от случаите.²⁷ Очаква се всяка година до 31 май Бюрото да внесе в Парламента доклад за дейността си за предходната година, който да съдържа обобщени данни за разрешаването, прилагането и използването на специалните разузнавателни средства, съхраняването и унищожаването на информацията, получена чрез тях, както и за защита на правата и свободите на гражданите срещу незаконнообразното използване на специални разузнавателни средства.²⁸

19 Закон за специалните разузнавателни средства (21.10.1997), чл. 34б, достъпен и електронна на адрес: <http://lex.bg/bg/laws/doc/2134163459> (посетен на 26.03.2015 г.).

20 Пак там, чл. 34е, ал. 4.

21 Пак там, чл. 31, ал. 3.

22 Пак там, чл. 34ж.

23 Пак там, чл. 34ж. (Нов - ДВ, бр. 109 от 2008 г., изм. - ДВ, бр. 70 от 2013 г., в сила от 09.08.2013 г.).

24 Пак там, чл. 15, ал. 1.

25 Доклад на Комисията за контрол над службите за сигурност, използването и прилагането на специалните разузнавателни средства и достъпа до данните по Закона за електронните съобщения за резултатите от проведеното изслушване на кандидатите за членове на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства (съгл. чл. 34г, ал. 5 от ЗСРС), достъпен в електронен вид на адрес: http://parliament.bg/bg/nbksrs_reports/ID/2 (посетен на 16.03.2015 г.).

26 Правилник за дейността на Национално бюро за контрол на СРС, достъпен в електронен вид на адрес: <http://citybuild.bg/act/pravilnik-dejnostta-natzionalnoto/2136061800> (посетен на 16.03.2015 г.).

27 Вж. статия „Няма неправомерно подслушвани, увери Бюрото за контрол на СРС“, 21.07.2014 г., [Mediapool.bg](http://mediapool.bg), достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.mediapool.bg/-news222874.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

28 Закон за специалните разузнавателни средства, чл. 34б, ал. 1, т. 7.

Към януари 2015 г. все още дейността на органите по употреба на СРС за 2014 г. не е отчетена в публични доклади. Според годишен доклад на прокуратурата в България за 2013 г. практически работата на разследващите органи в Държавната агенция „Национална сигурност“ е започнала доста късно, с оглед необходимостта от структурирането на отделните звена и уточняване предмета на тяхната компетентност. Така реално образуваните досъдебни производства и проведени разследвания се отчитат за последното тримесечие на 2013 г., които са общо 97. Средната натовареност на разследващ агент в централата е била 1,56 дела, а на разследващите агенти в страната – 0,98.²⁹ Общата тенденция през 2013 г. в сравнение с 2012 г. и 2011 г. е за намаляване на употребата на СРС.

За 2013 г. броят на наблюдаваните дела, по които са използвани СРС в досъдебно производство по искане на наблюдаващ прокурор, е 1 018.³⁰ Техният дял спрямо общо наблюдаваните дела за тежки престъпления (15 872) е 6,4%. През 2013 г. прокурорите са изготвили общо 1 840 (2 596 за 2012 г., 2 936 за 2011 г.) искания до съда за прилагане на СРС по образувани/започнати досъдебни производства. От тях първоначалните искания са 1 413 (при 1 919 за 2012 г.), а допълнителните за продължаване на срок са 427 (677 за 2012 г.). Уважените искания от съда са 1 793 (2 574 за 2012 г., 2 892 за 2011 г.), от които 1 373 първоначални и 420 продължения. Общият брой неуважени искания (първоначални и продължени) е 48, които съставляват 2,6% от всички направени. В сравнение с предходната 2012 г. направените искания намаляват с 29,1%, функция от което е намаляването и на уважените от съда – с 30,3%. Броят на лицата, по отношение на които са били разрешени СРС през 2013 г., е 1 435 при 1 609 за 2012 г. Тук се включват и лицата, за които СРС е било разрешено през 2012 г., но през 2013 г. е направено допълнително искане за продължаване на срока и то е уважено. Данните се отнасят до реалния брой лица, спрямо които през годината е било разрешено ползването на СРС, без дублиране в случаите на няколко дела и няколко уважени искания срещу едно и също лице.

Броят на лицата, спрямо които е разрешено ползването на СРС през 2013 г. значително надвишава броя на делата, по които са прилагани СРС, но е много по-малък от броя на разрешените и приложени оперативни способности, тъй като често пъти обвиняемите по едно дело са повече от един, и по отношение на едно лице са използвани едновременно няколко оперативни способа. През 2013 г. по досъдебни производства от прокурор са направени искания за прилагането на 4 676 (6 815 за 2012 г., 6 055 за 2011 г.) оперативни способа, от които уважените от съда са 4 541, или 97,1% (6 741, или 98,9%; 5 955, или 98,3% съответно за 2012 г. и за 2011 г.). Исканията на прокурорите по ДП за използване на СРС (изчислени по брой оперативни способности) през 2013 г. бележат намаление с 31,4 % в сравнение с 2012 г. Най-често използваните оперативни способности са: подслушване – 1 602, или 35,3% (2 588 и 3 207 съответно за 2012 г. и за 2011 г.); наблюдение – 1 267, или 27,1% (1 970 и 1 289 съответно за 2012 г. и за 2011 г.); проследяване – 1 258, или 27,7% (1 957 и 1 316 съответно за 2012 г. и за 2011 г.). Способът „доверителна сделка“ е използван в 15 (19 и 21 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) случая; „контролирана доставка“ – в 35 (11 и 13 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) и „служител под прикритие“ – в 15 (18 и 25 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) случая. Броят на тези способности е намалял спрямо 2012 г. и 2011 г.³¹

29 Прокуратура на Република България (2014). Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2013 г., стр.6, достъпен в електронен вид на адрес: http://www.prb.bg/media/filer_public/cb/f9/cbf93767-c6d5-476c-8740-d4c0d2221cea/docs_4609.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

30 Пак там, стр. 6. Данните в следващите параграфи са от този доклад.

31 Пак там, стр. 6.

Предвид компетентността и обема на работа по дела за тежки престъпления, най-голям брой искания са направени от СпП и СГП и окръжните прокуратури в градовете Плевен, Пловдив, Ст. Загора, Варна, Ямбол и Сливен. Лицата по внесените в съда прокурорски актове през 2013 г., спрямо които са използвани СРС, са 472 (440 за 2012 г. и 473 за 2011 г.). Делът на осъдените 231 лица с влязла в сила присъда, по отношение на които са използвани СРС, спрямо предадените на съд с разрешено от съда използване на СРС, е 48,9% (239 или 54,3% и 271, или 57,3% съответно за 2012 г. и за 2011 г.).³²

През 2014 г. ЕСПЧ намери нарушения на член 8 от ЕКПЧ (неприкосновеност на личния и семейния живот) по две дела срещу България.

В сравнение със *Закона за специалните разузнавателни средства, Законът за електронните съобщения* предоставя дори по-слаба защита. Той казва, че одобрението от съдия е необходима предпоставка за достъп до трафични данни,³³ но разпоредбата на чл. 250в, ал. 4 изглежда предоставя възможност службите за сигурност и прокуратурата да искат трафични данни без съгласието на съда. Няма орган за наблюдение, който да уведомява лицата, чиито трафични данни са били незаконно поискани от службите. При това има много малко случаи, в които това би могло да е незаконно.

За 2013 г. прокурорите са изготвили 879 (626 и 1 286 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) искания за справки с данни по реда на чл. 159 ал. 1 НПК вр. чл. 250в ал. 4, вр. чл. 250а ал. 1 от Закона за електронните съобщения.³⁴ Предоставени са 822 справки с данни, което съставлява 93,5% спрямо направените през годината искания (614 или 98,1% и 1 270, или 98,8% съответно за 2012 г. и за 2011 г.). По 79 дела (85 и 91 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) е била приложена защита на свидетели. Предприетите мерки от прокурора (чл. 123 НПК) са 122 (142 и 152 съответно за 2012 г. и за 2011 г.). Има 4 (3 и 6 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) случая на осигуряване на физическа охрана и 118 (139 и 146 съответно за 2012 г. и за 2011 г.) случая на запазване в тайна на самоличността на свидетел.³⁵

Единственото средство за защита на лице, което е било обект на СРС, е иск по чл. 2, ал. 1, точка 7 от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди, с който да се иска обезщетение.³⁶ Лицето може да бъде уведомено от Националното бюро за незаконна употреба на СРС спрямо него, като бюрото е задължено служебно да го уведоми. Въпреки това има изключения дори от това правило. Информацията, получена от употребата на СРС, се смята за поверителна и няма достъп до нея по Закона за достъп до обществена информация.³⁷

През 2014 г. ЕСПЧ намери нарушения на член 8 от ЕКПЧ (неприкосновеност на личния и семейния живот) по две дела срещу България.

³² Пак там, стр. 6.

³³ Закон за електронните съобщения, (22.05.2007), чл. 250в, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135553187> (посетен на 16.03.2015 г.).

³⁴ Прокуратура на Република България (2014). *Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2013 г.*, стр.6, достъпен в електронен вид на адрес: http://www.prb.bg/media/filer_public/cb/f9/cbf93767-c6d5-476c-8740-d4c0d2221cea/docs_4609.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

³⁵ Пак там, стр. 6.

³⁶ Закон за отговорност на държавата и общините за вреди, (1.01.1989), достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2131785730> (посетен на 16.03.2015 г.).

³⁷ Закон за достъп до обществена информация, (7.07.2000), достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134929408> (посетен на 16.03.2015 г.).

По делото **Преждарови срещу България** от 30 септември 2014 г. (жалба № 8429/05) ЕСПЧ намери нарушение на чл. 8 (2) от Конвенцията във връзка с проверка в компютърния клуб на жалбоподателите и изземването на пет компютъра от него. Проверката е разпоредена от прокуратурата по подозрение, че на компютрите са инсталирани игри без необходимия за тях лиценз (престъпление по чл. 172а от НК). Съдът решава, че предвид начина, по който са извършени проверката и изземването, жалбоподателите не са имали необходимите гаранции за защита на правото им на зачитане на личния живот. На жалбоподателите е присъдено обезщетение от 3 000 евро за неимуществени вреди, както и 175 евро за разходи и разноски по делото.

По делото **Цветелин Петков срещу България** от 15 юли 2014 г. (жалба № 2641/06) Съдът намери нарушение на чл. 8 от Конвенцията. Жалбата касае невъзможността на жалбоподателя да участва лично в производството за установяване на бащинство, вследствие на което му е назначен служебен защитник. Жалбоподателят научил, че е обявен за биологичен баща на детето две години след постановяване на съдебното решение. Съдът приема в съответствие с устойчивата си практика, че правото на личен живот включва и правото да установяваш връзка с други човешки същества, както и решението да станеш или не баща. Съдът също така сочи, че държавата, освен негативни, има и позитивни задължения по чл. 8, и че тя трябва да осигури баланс между интересите и правата на всички страни. Съдът счита, че в случая на жалбоподателя не е постигнат справедлив баланс между правото му на личен живот, правото на детето да бъде установен неговия произход, и правото на майката да бъде присъдена издръжка на детето. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди в размер на 4 500 евро.

6. Свобода на съвестта и религията

Както и през 2013 г., ситуацията с религиозните свободи в България не отбеляза прогрес. Бяха извършени редица нарушения спрямо представители на религиозни деноминации, които в по-голямата си част не бяха санкционирани от властите. Установените нарушения включват: вандализация на храмове и нападения над религиозни последователи; дискриминационно представяне в медиите на ритуалите и конфесионалната идентичност; отказ от страна на прокуратурата за наказателно преследване за публично подбуждане на религиозна омраза, дискриминация и насилие; практика на общински съвети чрез регулации на местно ниво да ограничават религиозната дейност на определени малцинствени религиозни общности; случаи на наказателно преследване на представители на мюсюлманската общност заради религиозните им убеждения.

Мюсюлманско вероизповедание

През 2014 г. мюсюлманското вероизповедание беше подложено на множество и разнообразни форми на нарушаване на религиозната свобода. На 19 март 2014 г. Окръжният съд в Пазарджик се произнесе с присъда по силно противоречивото дело срещу 13-е имами, което беше започнато през 2011 г. Всички 13 подсъдимите бяха намерени за виновни, въпреки че в хода на производството не бяха установени каквито и да е призови към насилие или рушене на държавата. Десет от подсъдимите бяха признати за виновни за членуване в организация, имаща за цел проповядване на антидемократична идеология, а именно „идеологията на салафитското направление на исляма, изразяваща се в противопоставяне на принципите за демокрация, разделение на властите, либерализъм, държавност и върховенство на закона, основни човешки права като равенство на мъжете и жените и религиозна свобода“. Те бяха освободени от наказателна отговорност и им бе наложена административна глоба в размер на 2 000 лв.³⁸ Двама от подсъдимите бяха признати за виновни за проповядване на анти-

38 Окръжен съд – Пазарджик (2014). Присъда № 15 от 19 март 2014 г. по НОХД № 330/2012 г.

През годината продължи и системното вандализиране на мюсюлмански молитвени храмове в цялата страна.

демократична идеология и ръководене и членуване в организация, имаща за цел проповядване на такава идеология. Те бяха осъдени да заплатят по 3 000 лв. глоба, както и на 1 година, и съответно на 10 месеца условно лишаване от свобода. Единственият осъден ефективно подсъдим е Ахмед Муса, имам в Пазар-

джик, който е осъден на една година лишаване от свобода и 5 000 лв. глоба за проповядване на антидемократична идеология, членуване в организация, имаща за цел проповядване на такава идеология, както и за проповядване на религиозна омраза чрез слово. Присъдата е обжалвана пред Апелативен съд – Пловдив, където в момента делото е висящо.

На 25 ноември 2014 г. при нова акция на МВР и прокуратурата, проведена в четири града в страната, бяха задържани 24 души по обвинение във водене на незаконно обучение по ислям и проповядване на антидемократична идеология, както и водене на пропаганда на война чрез използване на символи на Ислямска държава и слово. В действителност обаче използваната символика не е специфична за въпросната терористична организация, а е обща за множество ислямски общности.

Една жена пък бе обвинена за това, че е направила превод на религиозна книга. Седем от задържаните бяха оставени в ареста, като към 12 февруари 2015 г. Апелативният съд в Пловдив потвърди задържането под стража за шест от тях.

На 15 август 2014 г. вярващ мюсюлманин от столичния квартал „Филиповци“ беше отведен в 9 РПУ в София, където по информация на Главно мюфтийство е разпитван относно религиозните му убеждения и действия, в това число включване в благотворителни вечери ифтар, участие в курсове по Коран в чужбина и отслужване на петъчна молитва. По информация на мюфтийството разпитът приключва със заявка за следваща среща, която, по думите на полицейския служител, може да се проведе и извън полицейското управление. По случая е подадена жалба в прокуратурата.

През годината продължи и системното вандализиране на мюсюлмански молитвени храмове в цялата страна, като в по-голямата част от случаите полицейските власти и прокуратурата не проявиха необходимата заинтересованост и активност в посока установяване на извършителите и тяхното наказване. Продължава и отказът на властите да класифицират различните поругавания на молитвени храмове и други сгради, принадлежащи на вероизповеданието, като престъпления, насочени срещу вероизповеданието и, като такива, като престъпления от омраза.

На 13 януари 2014 г. централната джамия в Пазарджик осъмна с множество свастики и антимиюсюлмански квалификации (сред които думата „свине“), изписани с черен спрей. По информация в медиите е сигнализирана полицията.

На 14 февруари 2014 г. повече от 1 000 души протестираха в Пловдив срещу съдебно дело, гледано на втора инстанция пред Апелативния съд в града за възстановяване на собствеността на „Куршум джамия“ в Карлово на Главно мюфтийство. На 14 февруари тълпата от протестиращи, минавайки покрай историческата „Джумая джамия“ в Пловдив, я замерва с павета, камъни, бомбички и димки. Хвърлена е и горяща факла. Вратата и множество прозорци на джамията бяха счупени. Бяха издигнати и редица антимиюсюлмански призови,

както и призови към насилие, в т. ч. „Циганите на сапун, турците – под ножа“.³⁹ Протестът беше организиран от Елена Ваташка, председателка на „Сдружение на футболните привърженици в България“ и е подкрепен от кмета на Карлово – Емил Кабаиванов, както и от множество футболни фенове. Община Карлово публикува на своя сайт и официално прессъобщение, в което благодари на всички, включили се в протестите в Пловдив.⁴⁰ Във връзка със счупените прозорци, по обвинения по чл. 164, ал. 2 и чл. 325, ал. 1, Районен съд – Пловдив осъжда едно лице на 14 месеца пробация.⁴¹ Други две лица получиха условни присъди от по 6 месеца лишаване от свобода във връзка с обвинения по чл. 325, ал. 2 от НК.⁴² Организаторите на протеста обаче, както и тези, които крещяха анти-мюсюлмански лозунги, не бяха подведени под наказателна отговорност.

По въпроса със знамето прокуратурата се съгласява с извършителя, че действието му е „продиктувано от патриотични причини“.

На 15 февруари 2014 г. за пореден път стана обект на нападение сградата на Висшия ислямски институт в София. Върху фасадата бяха изписани редица антимиюсюлмански надписи, включително: „Вън, турци!“, „Nazi Boys“ и други. Според запис от охранителните камери извършителите са двама. Те обаче са били маскирани и не са установени от полицията.

На 16 март 2014 г. шуменската джамия „Киллак“ осъмна с надписи „Смърт за вас“. Подаден е сигнал в полицията, но извършители не са установени.

На 15 май 2014 г. старата джамия в Асеновград беше осквернена с обидни и антимиюсюлмански надписи като „мангали“, „резащи“, както и със свастики.

През 2014 г. отново и на няколко пъти бе вандализирана и джамията „Караджа Пашъ“ в Гоце Делчев. На 19 юни 2014 г. беше установено, че на минарето на джамията е поставен кръст, а няколко дни по-рано и националното знаме, придружено с надпис „Не правете услуга на Ердоган“ и свастика. Районното мюфтийство сигнализира прокуратурата и по двата случая, като е установено лицето, поставило знамето. Въпреки това Районната прокуратура – Гоце Делчев отказва да образува досъдебно производство с мотива, че джамията не е действаща и като такава е паметник на културата, затова деянията не осъществяват състава на престъпление по чл. 164, ал. 2 от НК.⁴³ По въпроса със знамето прокуратурата се съгласява с извършителя, че действието му е „продиктувано от патриотични причини“. Отказът е потвърден и от Окръжна прокуратура – Благоевград.⁴⁴ Районно мюфтийство обжалва постановлението на Окръжна прокуратура – Благоевград пред Апелативна прокуратура – София.

В друг случай, на 10-11 август 2014 г., с черен спрей върху стените на „Караджа джамия“ са изписани и надписите „Амин“, „Христос воскрес“, „1488 година“,⁴⁵ както и кръст и

39 Вж. след 03:00 мин. видеорепортаж „PlovdivNews.bg Протест Куршум джамия“, 14.02.2014 г., PlovdivNews, достъпен в електронен вид на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=Nl0wSO9KoBM> (посетен на 16.03.2015 г.).

40 Община Карлово (2014). „Благодарим Ви, българи!“, прессъобщение от 14 февруари 2014 г., достъпно в електронен вид на адрес: <http://www.karlovo.bg/новини/благодарим-ви-българи> (посетен на 16.03.2015 г.).

41 Районен съд – Пловдив (2014а). Протокол от 16 февруари 2014 г. по НОХД № 856/2014 г.

42 Районен съд – Пловдив (2014б). Протокол № 95 от 16 февруари 2014 г. по НОХД № 855/2014 г.; и Районен съд – Пловдив (2014с). Протокол № 97 от 16 февруари 2014 г. по НОХД № 854/2014 г.

43 Районна прокуратура – Гоце Делчев (2014). Постановление от 10 октомври 2014 г. по преписка № 1343/2014 г.

44 Окръжна прокуратура – Благоевград (2014). Постановление от 3 ноември 2014 г. по преписка № 2895/2014 г.

45 Числото 1488 или 14/88 означава Четиринайсетте думи – фраза, използвана главно от т.нар. бели националисти – неформално расистко движение, което се застъпва за расово определение на националната идентичност за бели хора, като се противопоставя на мултикултурализма. Обичайно цитираните думи са “We must secure the existence of our people and a future for white children” (в превод: „Ние трябва да осигурим съществуването на нашите хора и бъдеще за белите деца“).

свастика. И по този случай Районна прокуратура – Гоце Делчев отказва да образува досъдебно производство с мотива, че джамията не е действащ религиозен храм, а паметник на културата.⁴⁶ Отказът е обжалван пред Окръжна прокуратура – Благоевград.

Около 20 юни 2014 г. джамията в с. Попово, обл. Търговище бе осквернена, като бяха изписани надписите „Смърт за турците и циганите“, „Циганите на сапун, турците под ножа“, както и изрисувани свастики. Не е подадена жалба по случая.

На 16 септември 2014 г. за пореден път бе осквернена и джамията в Благоевград, като бяха установени надписи като „Смърт“ и „Няма да забравим Буново“.⁴⁷ Подадени са жалби до прокуратурата и полицията.

На 18 декември 2014 г. джамията в Ямбол отново осъмна осквернена, изписана с надписи и свастики. Върху стените на молитвения дом са изписани вулгарни думи, изрисувани са свастики.

Крайна ислямофобска реторика бе включена и в предизборната кампания във връзка с парламентарните избори, проведени на 5 октомври 2014 г. В политическата си програма две крайнодесни националистически партии, „Национален фронт за спасение на България“ и ВМРО-БНД, обединени в коалицията „Патриотичен фронт“ включиха призови за силно ограничаване на религиозните свободи на мюсюлманското вероизповедание, включително това, че „[д]ържавата трябва да зачита правото на гражданите яростно да се противопоставят на строежа на джамии и минарета“, „незабавна забрана на ежедневните призови [...] и служби извън храмовете, с изключение на приетата за традиционна християнска религия“, както и задължение всички вероизповедания да водят службите си единствено на български език.⁴⁸

Свидетелите на Йехова

През годината вероизповеданието „Свидетелите на Йехова“ и неговите последователи също станаха обект на редица нарушения и нападения. Продължи и тенденцията общински градове да приемат разпоредби, които да възпрепятстват религиозните дейности на представителите на „Свидетелите на Йехова“.

Така на 6 февруари 2014 г. общинският съвет в Кюстендил измени Наредбата за дейността на религиозните общности на територията на общината, като включи разпоредба, с която се забранява извършването на религиозна агитация по улиците на града посредством безплатни печатни материали, както и „извършването на религиозна пропаганда по домовете на гражданите без изразено от страна на последните изрично предварително съгласие за това“.⁴⁹ По данни на вероизповеданието разпоредба, която цели ограничаване на дейността на „Свидетелите на Йехова“, е приета и в община Карлово, като общинските власти в града дори организират подписка за „Преустановяване[то на] дейността на „Свидетелите на Йехова“ на територията на Община Карлово и Община Сопот и искане до Дирекция по вероизповедания към Министерски съвет да предложи заличаване регистрацията на „Свидетелите на

46 Районна прокуратура – Гоце Делчев (2014). Постановление от 4 ноември 2014 г. по преписка № 1970/2014 г.

47 Визира се железопътния атентат на гара Буново, извършен на 9 март 1985 г. посредством бомба, поставена във вагона за майки с деца на влака Бургас – София. Широко разпространено е мнението, че атентатите са дело на членове на нелегална организация, наречена „Турско национално-освободително движение в България“, въпреки че тя е създадена няколко месеца по-късно. Мотивът са действията на държавната власт по това време, които са обединени под термина „Възродителен процес“.

48 Патриотичен фронт (2014). *Патриотичен фронт, НФСБ и ВМРО: Политическа програма 2014*, стр. 14. Достъпна и в електронен вид на адрес: http://nfsb.bg/public/izbori_2014_HC/PF_PROGRAMA_2014_criveri.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

49 Наредба за дейността на религиозните общности на територията на общ. Кюстендил, чл. 19, ал. 3 и 4, достъпна и в електронен вид на адрес: http://kustendil.bg/index.php?option=com_remository&Itemid=241&func=startdown&id=177 (посетен на 16.03.2015 г.).

Йехова“.⁵⁰ Подобни действия и приетите ограничения са в очевидно противоречие със *Закона за вероизповеданията*, но въпреки това те биват приемани с пълен консенсус от общинските власти, какъвто е случаят в Кюстендил.

През годината последователи на „Свидетелите на Йехова“ в редица случаи станаха жертви на различни нападения, включително физическо насилие. Техни молитвени домове бяха вандализирани. Медиите и през 2014 г. продължиха да дават трибуна на слово на омразата, насочено срещу вероизповеданието и неговите последователи.

На 14 април 2014 г. в Берковица група свидетели на Йехова са нападнати от лице и около 20-30 негови последователи, като са отправяли обидни квалификации към събралите се свидетели на Йехова и са ги бутали агресивно. Полицейските власти са реагирали своевременно.

На 6 август 2014 г. в Стара Загора две свидетелки на Йехова са нападнати от гражданин, докато са разпространявали библии, като една от жените е ударена с папка в лицето. Въпреки че пострадалата пуска жалба в прокуратурата, твърдейки, че случилото се е престъпление от омраза, властите са реагирали, като са издали предупреждение към агресора.

На 9 август 2014 г. в с. Жиленци, община Кюстендил, група свидетели на Йехова са заплашени със смърт от въоръжен мъж, който е използвал и обиди, основани на религиозната им принадлежност. На 3 октомври 2014 г. жертвите подават обща жалба до прокуратурата.

На 27 август 2014 г. и 3 септември 2014 г. водещият на предаването „Паралакс“ по телевизия „Скат“ и депутат от 43-тото Народно събрание от групата на Патриотичния фронт Валентин Касабов излъчва предаване на тема „Сатанисти-йеховисти превземат България“ и „Сатанистка секта превзема Карлово с благословията на кмета“, като гости са двама депутати от Патриотичния фронт. По време на предаванията г-н Касабов използва редица обиди и проявява дискриминационно отношение към свидетелите на Йехова, като ги нарича „изключително опасна секта“, „изверги“, и сравнява допускането на вярващи в града с „пускането на педофил в детска ясла“. През годината имаше и други случаи на слово на омразата срещу „Свидетелите на Йехова“ в страната.

Други нарушения

През 2014 г. Централната софийска синагога също стана обект на вандализъм и антисемитски прояви, след като на 4 юни 2014 г. – еврейския религиозен празник Шавуот, на информационното табло беше изрисувана свастика и написано „Смърт, евреи!“. Полицейските власти задържаха четирима души във връзка с инцидента. По информация на представители на еврейската общност обаче Софийска районна прокуратура (СРП) отказва да образува досъдебно производство с мотив, че надписите представляват изразяване на лично мнение. Отказът е потвърден и от Софийска градска прокуратура (СГП).

През годината последователи на „Свидетелите на Йехова“ в редица случаи станаха жертви на различни нападения, включително физическо насилие.

50 Вж. статия „Подписка“, 17.10.2014 г., Община Карлово, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.karlovo.bg/новини/подписка> (посетен на 16.03.2015 г.); както и видеорепортаж „Кабаиванов: Подписката срещу „Свидетелите на Йехова“ отива в Дирекцията по вероизповеданията“, 24.10.2014 г., [Karlovo.tv](http://www.karlovo.tv/vsichki-statii/kabaivanov-podpiskata-sreshthu-svidetelite-na-jehova-otiva-v-direkctiyata-po-veroizpovedaniyata), достъпен на: <http://www.karlovo.tv/vsichki-statii/kabaivanov-podpiskata-sreshthu-svidetelite-na-jehova-otiva-v-direkctiyata-po-veroizpovedaniyata> (посетен на 16.03.2015 г.).

През 2014 г. Централната софийска синагога също стана обект на вандализъм и антисемитски прояви.

През годината бяха установени и два случая на конфликти между правото на деца да посещават училище и религиозните им възгледи, както и тези на техните родители. В единия случай в Сливен на момиче от „Църквата на адвентистите

от седмия ден“ не е разрешено да не посещава последните часове в петък, тогава, когато занятията са следобедна смяна и затова съвпадат с празничния за адвентистите съботен ден. След становище на Министерство на образованието молбата на момичето не е уважена от училищното ръководство, което резултира в натрупването на неизвинени отсъствия и евентуалното наказване на ученичката. В друг случай на мюсюлманско момиче от Хасково не е разрешено да посещава училище със забрадка, като е принудено да се обучава в самостоятелна форма на обучение.

Тези инциденти идват на фона на порочното произнасяне на Административен съд София-град (АССГ), който на 21 август 2014 г. потвърди решение на Комисията за защита от дискриминация (КЗД), че не представлява дискриминация и тормоз отстраняването на ученичка в 8. клас от училище за осем дни заради това, че започнала да посещава учебни занятия със забрадка.⁵¹ Решението за временното ѝ отстраняване е взето на базата на разпоредба в училищния правилник, че „ученикът няма право да изразява чрез облеклото си етническа, верска или религиозна принадлежност“. Съдията по делото приема, че действията на училищните власти не представляват дискриминация, а „начин за преустановяване на създаването се привилегировано положение на религиозен принцип и неравносвойно положение на всички ученици, което би обезсмислило значението на вътрешните правила и ред“.

51 Административен съд София-град (2014). Решение № 5531 от 21 август 2014 г. по адм. д. № 6671/2013.

7. Свобода на изразяване и достъп до информация

През 2014 г. продължи ерозията на свободата на изразяване в България. Основните проблеми в сферата останаха цензурата и разнообразните форми на натиск върху медии и журналисти, тежката автоцензура, силните икономически и политически зависимости на медиите, непрозрачната собственост и финансиране, медийната концентрация, неспазването на базови етични правила в журналистиката и неефективната медийна саморегулация. Словото на омраза към етнически, религиозни и сексуални малцинства продължи да е силно изразено в някои медии. Разграничението между редакционно и платено съдържание, в това число и предизборна агитация, продължи често да бъде неясно, особено в печатните медии. Променливата политическа ситуация за пореден път означаваше резки промени в „курса“ на някои медии.

В последния Индекс за свобода на изразяване на „Репортери без граници“⁵² за поредна година България пропадна с нови 6 места, като вече заема 106-о място (най-лошата ѝ оценка до момента) и продължава да е страната с най-несвободни медии в ЕС. За сравнение, през 2006 г. България е заемала 35-а позиция в индекса. Сред причините са посочени действията на Комисията за финансов надзор (КФН) и натискът за разкриване на тайната на източниците.⁵³

Според доклада „Свобода на пресата 2014“ на базираната в САЩ неправителствена организация „Фрийдъм хаус“ България е на 78-о място по свобода на медиите в света (77-мо през 2013 г.) и остава в групата на страните с „частична свобода на медиите“.⁵⁴ В допълнение, докладът на организацията за състоянието на демокрацията в държавите в преход в Източна Европа за пореден път отбеляза незадоволителен резултат за българската медийна среда (индекс 4.00 при 1 = най-добър и 7 = най-лош резултат; най-слабо класиране от 2005 г. насам).⁵⁵ „Фрийдъм хаус“ отбелязва,⁵⁶ че редактори и журналисти често оформят материали-

52 Репортери без граници (2015). *Световен индекс за свобода на изразяване*. Достъпен в електронен вид на адрес: <http://index.rsf.org/> (посетен на 16.03.2015 г.).

53 Репортери без граници (2015). *Световен индекс за свобода на изразяване: Ерозията на Европейския модел*. Достъпен в електронен вид на адрес: <http://index.rsf.org/#1/themes/european-union-model-erosion> (посетен на 16.03.2015 г.).

54 Фрийдъм хаус (2014). *Свобода на пресата 2014*. Достъпен в електронен вид на адрес: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2014> (посетен на 16.03.2015 г.).

55 Фрийдъм хаус (2014). *Държави в преход: България*. Достъпен в електронен вид на адрес: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/bulgaria> (посетен на 16.03.2015 г.).

56 Фрийдъм хаус (2014). *Свобода на пресата 2014: България*. Достъпен в електронен вид на адрес: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2014/bulgaria> (посетен на 16.03.2015 г.).

те си така, че да паснат на политическите и икономическите интереси на собствениците и основните рекламодатели; голяма част от платеното съдържание не се отбелязва като такова; концентрацията остава проблематична, защото правилата за прозрачност на собствеността са слаби и лошо прилагани; свиващият се рекламен пазар увеличава значението на парите за популяризация, идващи от държавата; намаляващите заплати и несигурността в сектора остават проблем за репортерите, които често са обект на редакционен натиск. Докладът отбелязва още, че някои телевизии или водещи са експлицитно асоциирани с политически партии, и тези, свързани с крайнодесни националистически фракции често използват слово на омразата, насочено към малцинства и бежанци.

Годишният доклад на Държавния департамент на САЩ за човешките права по света отчете продължаващото влошаване на медийната среда и нарастването на автоцензурата в медиите поради корпоративен и политически натиск като основни проблеми за България.⁵⁷

В първия си доклад за борбата срещу корупцията в ЕС Европейската комисия посочи, че собствеността на медиите в България е все по-концентрирана в ръцете на едни и същи лица, което компрометира редакционната независимост.⁵⁸

Основните проблеми пред българските медии, посочени в изследването на фондация „Фридрих Еберт“ в партньорство с фондация „Медийна демокрация“ – „Балкански медиен барометър“, са честа автоцензура, икономически зависимости и корпоративни интереси, провокиращи натиск върху журналисти, както и недостатъчно прозрачна собственост.⁵⁹

Натиск, цензура

Според анкета на Фондация „Конрад Аденауер“ през 2014 г., близо една четвърт от журналистите твърдят, че техни материали са спирани, а 36% – че има неща, които не могат да съобщят на публиката през своята медия. Шестнайсет процента признават, че не са убедени във всичко, което пишат или казват. Според над 30% от журналистите тяхната медия се поддава на външни влияния и невинаги се придържа към фактите.⁶⁰

Според над 30% от журналистите тяхната медия се поддава на външни влияния и невинаги се придържа към фактите.

В последните работни дни на 2014 г. и първия на 2015 г. със серия от наказателни постановления Комисията за финансов надзор (КФН) наложи на „Икономедиа“, компанията – издател на „Капитал“, „Капитал Дейли“ и „Дневник“, рекордната санкция от 150 000 лв. Отделно КФН наложи още 10 000 лв. глоба заради отказа на журналистите да издадат източниците си на информация. Според издателската компания безпрецедентният размер на санкциите цели да я уязви финансово и да доведе до автоцензура в статиите, свързани с финансовата

57 Държавен департамент на САЩ (2014). *Годишен доклад за човешките права по света*. Достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dldid=220263> (посетен на 16.03.2015 г.).

58 Европейска комисия (2014). *Доклад от Комисията за Съвета и Европейския парламент: Антикорупционен доклад на ЕС*. Достъпен в електронен вид на адрес: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

59 Фондация „Фридрих Еберт“, Бюро България (2014). Балкански медиен барометър. Достъпен в електронен вид на адрес: http://www.fmd.bg/wp-content/uploads/2014/10/balkan_media_barometer_bulgaria_2014_bg.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

60 Фондация „Конрад Аденауер“, Медийна програма за Югоизточна Европа (2014). *Изследване „Влияние върху медиите: собственици, политици и рекламодатели“*. Достъпен в електронен вид на адрес: http://www.kas.de/wf/doc/kas_14268-1442-1-30.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

„Големите глоби за медии могат да доведат до цензура в отразяването на проблеми от обществен интерес”

система.⁶¹ Издадените от КФН наказателни постановления са за пазарни манипулации, които, според регулатора, „Капитал” е извършил с публикациите си. Рекордната глоба от 100 000 лв. е наложена за статията „Паниката е по-голяма от проблема”, писана в дните на банковата криза миналото лято. Действията на КФН срещу „Капитал” и „Икономедиа” започнаха през лятото на 2014 г., когато към редакцията започва изпращането на поредица писма с обвинения за нарушения и искания за разкриване на източници на информация. Такива заплахи КФН отправи в края на 2014 г. и към две други медии – Mediapool и „Биволъ”.

КФН глоби със 100 000 лв. и врачанското издателство „Алпико” заради статия в сайта на вестник „Зов нюз”, в която се отразява деликатната ситуация в банковия сектор.⁶² Глобата за „Зов нюз” е максималната по закон и се налага заради публикацията със заглавие „Първа инвестиционна пред фалит?”. Тя е престояла около два часа на сайта www.ZovNews.com на 27 юни 2014 г., когато пред офисите на банката във Враца са се извили опашки. Върху текста – от общо девет изречения, заради който е наказано изданието – са отчетени общо 800 кликания, което означава, че той е достигнал най-много до същия брой читатели. Според КФН обаче нарушението е със значителна тежест. От изданието коментираха, че глобата може да доведе до закриването на медията.⁶³

Представителят на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) Дуня Миятович изрази притеснение заради глобите на КФН: „Големите глоби за медии могат да доведат до цензура в отразяването на проблеми от обществен интерес”, смята Миятович.⁶⁴

„Репортери без граници” осъжда този политически опит да се заглушат медийни организации”, написа международната организация в свое изявление.⁶⁵ „Комисията ясно се опитва да заглуши тези вестници, които в продължение на няколко години разкриват сериозни нередности във финансовия сектор”, казва Луси Морийон, програмен директор на организацията. „[КФН] няма никакво законово основание да иска от медиите да разкриват източниците си на информация в банковия сектор [...] Това, което комисията направи, беше да създаде страх сред журналистите и собственици на медии, като по този начин институционализира някаква форма на цензура”, заяви и Антоан Ери, ръководител на бюрото „Европейски съюз и Балкани” на организацията.⁶⁶

61 Вж. статия „КФН наложи безпрецедентни глоби на Икономедиа”, 14.01.2015, [Mediapool.bg](http://www.mediapool.bg), достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.mediapool.bg/-news229295.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

62 Вж. статия „КФН глоби със 100 хил. лв. и врачанския Зов нюз”, 15.01.2015, „Капитал”, достъпна в електронен вид на адрес: http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2015/01/15/2454612/ (посетен на 16.03.2015 г.).

63 Вж. статия „Зов за помощ”, 24.01.2015, „Капитал”, достъпна в електронен вид на адрес: http://www.capital.bg/biznes/media_i_reklama/2015/01/24/2458975/ (посетен на 23.02.2015).

64 Вж. статия „ОССЕ: Глобите на КФН, наложени на медии в България, може да доведат до цензура”, 04.02.2015, [Dnevnik.bg](http://www.dnevnik.bg), достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2015/02/04/2466185/> (посетен на 16.03.2015 г.).

65 Репортери без граници (2015). *Властта засили натиска си върху медиите*. Изявление, 21.01.2015 г., достъпно в електронен вид на адрес: <http://en.rsf.org/bulgaria-authorities-ramp-up-pressure-on-21-01-2015,47516.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

66 Вж. статия „България може да се срине още по свобода на словото заради КФН”, 25.01.2015, [Mediapool.bg](http://www.mediapool.bg), достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.mediapool.bg/-news229750.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

През август управляващият редактор на „Капитал“ Алексей Лазаров и редакторът Николай Стоянов бяха призовани в СДВР, където са били разпитвани.⁶⁷ Повод е сигнал, подаден от изпълнителния директор на свързаната с депутатата Делян Пеевски фирма „Водстрой 98“ Момчил Борисов, който иска да се провери дали не са извършени престъпления срещу републиката и общественения ред и спокойствието на гражданите. В сигнала на Борисов се казва, че публикацията във в. „Капитал“ „Паниката е по-голяма от проблема“ всява паника.⁶⁸

През юли правната комисия, с гласовете на депутатите от ГЕРБ и ДПС, прие на първо четене изменения в НК, с които се въвеждат строги санкции за дискредитиране на банковата система. Те предвиждаха от 2 до 5 години затвор за разпространяване на „заблуждаваща или невярна информация или други сведения за банка или финансова институция, които могат да доведат до всяване на смут и страх в населението“.⁶⁹ Предложенията бяха внесени от депутатата от ДПС Йордан Цонев, като преповтаряха едно към едно текстове, предложени от Българската народна банка. Асоциацията на европейските журналисти – България (АЕЖ–България) категорично възрази срещу приемането на текста. „Мотивирано от идеята за по-добра защита на банковата система, това предложение е скандално и представлява налагане на пълна цензура върху всякаква информация, отнасяща се до банките. Наред със заблуждаващата и невярната информация, която и сега се преследва от закона, въпросното предложение въвежда твърде широкия като обхват израз „други сведения“. Това практически означава, че за банките би могло да се пише и говори или добро, или нищо. Журналистите биват лишени от основната си функция – да разкриват и изобличават нередностите в тази сфера от обществения живот“, заявиха от АЕЖ–България.⁷⁰ Лидерът на ГЕРБ Бойко Борисов оттегли подкрепата си и обяви, че депутатите му са приели поправки, които представляват цензура върху говоренето за банките.⁷¹ На второ четене отпаднаха неясните определения „други сведения“ и „всяване на смут и страх в населението“. В приетия нов вариант се запазва наказанието от 2 до 5 години затвор, но само за онези, които разпространяват неверни сведения за финансовото състояние на банка или финансова институция, имат за цел набавянето на имотна облага и от действията им могат да настъпят значителни вредни последици.

Непрозрачна медийна собственост

За много медии остана нерешен проблемът с изясняване на собствеността. През пролетта на 2014 г. „Нова Българска Медийна Група Холдинг“ продаде дяловото си участие във вестниците „Телеграф“, „Монитор“, „Политика днес“, „Меридиан мач“ и „Борба“ на ирландското дружество „Media Maker Limited“.⁷² Редица журналистически материали нарекоха продаж-

67 Вж. статия „Прокуратурата разпореди проверка на редактори на „Капитал“ по сигнал за престъпления срещу републиката и общественения ред“, 19.08.2014, „Капитал“, достъпна в електронен вид на адрес http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/08/19/2364147/ (посетен на 16.03.2015 г.).

68 Пак там.

69 Вж. статия „С гласовете на ДПС и ГЕРБ: Затвор за смут на банковата система“, 02.07.2014, [ClubZ.bg](http://clubz.bg), достъпна в електронен вид на адрес: http://clubz.bg/5569-s_glasovete_na_dps_i_gerb_zatvor_za_smut_na_bankovata_sistema (посетен на 16.03.2015 г.).

70 АЕЖ–България (2014). *Промените в НК в защита на банките са грубо нарушение на свободата на изразяване*. Позиция, 03.07.2014, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=3230> (посетен на 16.03.2015 г.).

71 Вж. статия „Цитат на деня: Моите вчера цопнаха за банковата цензура, извинявам се“, 17.07.2014, [Dnevnik.bg](http://dnevnik.bg), достъпна в електронен вид на адрес: http://www.dnevnik.bg/bulgaria/citat_na_denia/2014/07/17/2345563/ (посетен на 16.03.2015 г.).

72 Вж. статия „Ирена Кръстева продаде медийната си група на ирландско дружество“, 11.04.2014, [OffNews.bg](http://offnews.bg), достъпна в електронен вид на адрес: http://offnews.bg/news/Медии_73/_322130.html (посетен на 16.03.2015 г.).

бата непрозрачна и поставиха под съмнение целите ѝ. През юли в интервю Делян Пеевски зави, че медиите все още са собственост на неговото семейство. До края на годината в сайта на „Нова Българска Медийна Група Холдинг“ и в регистъра на данни за собствеността на печатни издания към Министерството на културата (МК) не бяха отбелязани промени в собствеността.⁷³ Пак през пролетта на изминалата година Петьо Блъсков обяви, че купува от Венелина Гочева всекидневника „Труд“ и седмичника „Жълт Труд“. През юли Блъсков встъпи като главен редактор на „Труд“. До края на годината обаче промяна в собствеността не бе отбелязана в регистъра на МК.⁷⁴

За много медии остана нерешен проблемът с изясняване на собствеността.

Нападения над журналисти

През 2014 г. продължихме да наблюдаваме опити за сплашване и нападения над журналисти; за поредна година никакъв прогрес не бе отбелязан по случаите на нападения от тази и предходни години. През януари депутати от „Атака“ нахлуха в централата на Нова телевизия, в опит да се саморазправят с гости на предаването „Часът на Милен Цветков“.⁷⁵ През март беше нападнат спортният журналист Владимир Зарков, заместник-главен редактор на в. „7 дни спорт“. Нападателят причакал Зарков на излизане от редакцията на вестника, впоследствие избягал. Главният редактор на вестника Юлий Москов изтъкна като потенциален мотив за престъплението натиск от страна на два футболни клуба, които настоявали Зарков да бъде уволнен.⁷⁶ През април бе опожарен автомобил на журналиста от bTV Генка Шикерова.⁷⁷ Това е втори подобен случай – през септември 2013 г. беше опожарен личният автомобил на Шикерова, а впоследствие прокуратурата прекрати разследването заради липса на доказателства. През септември журналистът от bTV Росен Цветков и операторът Любен Кацаров бяха нападнати, докато подготвяха репортаж за телефонни измами в с. Ветово.⁷⁸ Пак през септември, при разследване на търговия с наркотици в Перник, бе нападнат екип на TV7.⁷⁹

Блокирана саморегулация

Една от причините за влошаването на медийната среда в България е липсата на ефективна саморегулация. Вместо обаче съществуващият модел да се реформира и надгради, той беше дублиран и до някаква степен подменен. През януари Българският медиен съюз (БМС) разпространи подписания още в средата на декември 2013 г. „Професионално-етичен

73 Фондация „Медийна демокрация“ и фондация „Конрад Аденауер“ (2014). *Български медиен мониторинг*. Достъпен на адрес: <http://www.fmd.bg/wp-content/uploads/2015/02/fmd-kas-bulgarian-media-monitoring-2014-report-fin1.pdf> (посетен на 16.03.2015 г.).

74 Пак там.

75 Вж. статия „Депутати от „Атака“ нахлуха в Нова телевизия“, 08.01.2014, OffNews.bg, достъпна в електронен вид на адрес http://offnews.bg/news/Политика_8/285582.html (посетен на 16.03.2015 г.).

76 АЕЖ–България (2014). *АЕЖ–България осъжда нападението над журналиста Владимир Зарков*. Позиция, 28.03.2014, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=2983&c=340> (посетен на 16.03.2015 г.).

77 Вж. репортаж „Втори палеж на кола на журналиста Генка Шикерова“, 02.04.2014, bTV, достъпен в електронен вид на адрес: <http://btvnovinite.bg/gallery/kriminalno/vtori-palez-na-kola-na-zhurnalista-genka-shikerova.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

78 Вж. репортаж „Екип на bTV нападнат по време на снимки“, 05.09.2014, bTV, достъпен в електронен вид на адрес <http://btvnovinite.bg/article/bulgaria/romi-napadnaha-ekip-na-btv.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

79 Вж. репортаж „Екип на TV7 и News7 нападнат и пребит в Перник“, 07.09.2014, TV7, достъпен в електронен вид на адрес http://news7.bg/Новина/България/Крими/1.n_i.108202_c.26.html (посетен на 16.03.2015 г.).

кодекс на българските медии". Членовете на БМС отказаха да се присъединят към Етичния кодекс на българските медии, който функционира от 2004 г., и написаха нов. В същото време сериозните етични проблеми с материалите на много от подписалите новия кодекс продължиха. АЕЖ-България нарече кодекса „опит за приватизиране на медийната саморегулация в България“ и „саморегулация в частна полза“.⁸⁰

Една от причините за влошаването на медийната среда в България е липсата на ефективна саморегулация.

Като положително развитие може да се отбележи попълването на състава на комисията за журналистическа етика и рестартът на дейността ѝ. Членовете на комисията бяха избрани в края на годината от Съвета на учредителите на фондация „Национален съвет по журналистическа етика“. Комисията ще разглежда сигнали за всички медии, независимо в коя организация членуват и дали са подписали или не Етичния кодекс. В началото на 2015 г. ръководителят на правния екип на „Програма достъп до информация“ адвокат Александър Кашъмов бе избран единодушно за председател на комисията.⁸¹

Връзки с властта

През изминалата година продължи разпределянето на средства от страна на властта в полза на медии с позитивно отношение към нея (чрез договори за реклама и за медийно отразяване). През ноември група НПО, журналисти и преподаватели излезе с декларация, която поиска ясна и безкомпромисна политика на държавата „за разграничаване от практики на стимулиране и поддържане на медии, които отявлено нарушават етичните стандарти, законите на страната и европейските и национални ценности“.⁸² Подписалите се обявиха за въвеждане на задължително изискване за участие в обществени поръчки да бъдат допускани единствено медии, подписали Етичния кодекс на българските медии, приет през 2004 г., както и да бъде въведена забрана публични средства да бъдат пряко или косвено предоставяни на медии, които не са изпълнили всички законови изисквания за прозрачност на собствеността според Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения.

Няколко седмици преди цитираната декларация двегодишният юбилей на жълтия информационен сайт „ПИК“, който редовно и грубо нарушава записаните в Етичния кодекс на медиите стандарти, бе почетен от депутати и представители на партийните елити. Заявената подкрепа за агенция „ПИК“ от страна на председателя на Народното събрание Цецка Цачева, главния прокурор на Република България Сотир Цацаров, председателя на ВАС Георги Колев и други представители на държавни институции и политически партии предизвика възмущението на журналисти и медийни организации.⁸³

80 АЕЖ-България (2014). *Новият етичен кодекс е опит за приватизиране на медийната саморегулация*. Позиция, 21.01.2014, достъпна и в електронен вид на адрес: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=2947&c=340> (посетен на 16.03.2015 г.).

81 Вж. статия „Александър Кашъмов е новият председател на Комисията по журналистическа етика“, 21.01.2015, [Dnevnik.bg](http://www.dnevnik.bg), достъпна в електронен вид на адрес: http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2015/01/21/2457924_/ (посетен на 16.03.2015 г.).

82 АЕЖ-България и други (2014). *Призив към държавните институции в подкрепа на отговорната и етична журналистика*. Призив, 26.11.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=4780> (посетен на 16.03.2015 г.).

83 АЕЖ-България, Мрежа за свободно слово, Фондация „Медийна демокрация“ (2014). *Представители на държавни институции и политически партии легитимират псевдожурналистиката*. Позиция, 05.11.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=4668&c=340> (посетен на 16.03.2015 г.).

Достъп до информация

И през 2014 г. най-много граждани (214) са потърсили правна консултация от екипа на неправителствената организация „Програма Достъп до информация“ (ПДИ),⁸⁴ следвани от журналисти (77) и неправителствени организации (56). В 28 случая екипът е бил потърсен за консултация от служители в администрацията, а в 13 случая – от представители на бизнеса. Най-голям е броят на случаите, в които търсещите информация се обръщат към централните органи на изпълнителната власт – 132 случая, и към институциите на местната власт (кметове и общински съвети) – 109 случая.

През 2014 г. остава голям броят на мълчаливите откази. От отказите по същество преобладават засягане на интересите на трето лице и лични данни. В част от случаите, когато отказва да предостави информация, администрацията се позовава на чл. 13 ал. 2 от *Закона за достъп до обществена информация* (ЗДОИ), има и позовавания на търговска тайна.

За изминалата 2014 година ПДИ отбелязва следните области на най-често търсена информация:

- Търсене на информация, касаеща банковата дейност;
- Информация за разходване на публични средства;
- Търсене на информация относно дейността на съдебна власт;
- Търсене на информация за околната среда;
- Търсене на информация в областта на социалното подпомагане;
- Търсене на информация, свързана с управление на държавно и общинско имущество;
- Търсене на информация за градската среда/градоустройство.

Правният екип на ПДИ продължи да оказва правна помощ на граждани, неправителствени организации (НПО) и журналисти, подкрепяйки обжалването в съда на случаите на отказ на достъп до информация. През 2014 г. правният екип на ПДИ е изготвил 47 жалби. Първоинстанционни жалби – 38 (Върховен административен съд – 4, Административен съд София–град – 16, Административен съд София–област – 1, Административни съдилища в страната – 16, Комисия за защита на личните данни – 1); касационни жалби – 7 и частни жалби – 2. От изготвените 38 първоинстанционни жалби 29 са срещу изричен отказ да се предостави достъп до информация, а тези срещу мълчалив отказ са 9.

През 2014 г. в 68 случая от страна на ПДИ е осигурено процесуално представителство по съдебни дела срещу отказ да се предостави информация. В този период правният екип на ПДИ е изготвил 24 писмени защиты по дела, водени с подкрепата на организацията.

В периода бяха постановени 79 съдебни решения и определения по дела, водени с подкрепата на ПДИ (Върховен административен съд – 38, Административен съд – София град – 28, Административен съд София–област – 1, Административни съдилища в страната – 12). В 69 случая съдът се е произнесъл в полза на търсещите информация и в 10 случая – в полза на администрацията.

В началото на 2014 г. Министерството на правосъдието внесе в Министерския съвет за разглеждане проект за нов *Наказателен кодекс*. Той съдържаеше редица предложения за наказателни състави, чиято формулировка бе в разрез с международните стандарти относно правото да се търси, получава и разпространява информация и свободата на изразяване на мнение. След критична обществена реакция законопроектът не бе приет от Народното събрание.

⁸⁴ Пълните текстове всички годишни доклади на ПДИ могат да бъдат намерени в електронен вид на адрес: http://www.air-bg.org/publications/Годишни_доклади_за_състоянието_на_достъпа/206338/ (посетен на 16.03.2015 г.).

През май 2014 г. Народното събрание прие законопроекта за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР), без да бъдат отразени становищата в предшестващия обществен дебат.

През май 2014 г. Народното събрание прие законопроекта за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР) във вида, в който бе предложен – без да бъдат отразени становищата в предшестващия обществен дебат и критиките относно формулирането на ограниченията на достъпа до информация и до лични данни. ПДИ отправи мотивирано становище до президента относно неконституционността на чл. 28 от ЗМВР. Аргументите от становището са отразени и в наложеното през юни 2014 вето върху разпоредби от закона, включително чл. 28.

През април 2014 г. ПДИ изготви и представи годишен доклад с препоръки, част от които се отнасят до изменение в законовата среда. Препоръчано бе подобряване на уредбата относно активното публикуване на информация, подаване на електронни заявления и предоставяне на информация в електронна форма, ограниченията, санкциите и контрола по изпълнението на ЗДОИ. Отново бе поставен въпросът за ратифициране на Конвенцията за достъп до официални документи.⁸⁵

През октомври Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията публикува за обществено обсъждане през октомври Закон за изменение и допълнение на ЗДОИ. В изготвения ЗИД на ЗДОИ бе включена обновена уредба за повторното използване на информация от обществения сектор (глава четвърта от ЗДОИ), както и предложено подобряване на режима относно достъпа до обществена информация. Промени се предвидиха относно подаването на електронни заявления (без изискване за електронен подпис), формата на достъп до информация (която включва и предоставяне по електронен път), активното публикуване на информация, за което се предвиди разширяване на обхвата на задължението. Създаде се задължение за обособяване на портал, в който да се публикуват документи в отворен формат.

През ноември 2014 г. ПДИ изработи и публикува Концепция за изменение на ЗДОИ.⁸⁶ Въпроси за изменение и допълнение на ЗДОИ бяха идентифицирани в областите на активното публикуване, подаването на електронни заявления и отговорите по тях, ограниченията, санкциите и контрола.

Свобода на сдружаване

През 2014 г. бяха извършени сериозни нарушения на правото на свобода на сдружаване по отношение на непопулярни групи в българското общество. Най-много бяха нарушенията по отношение на македонците в България, чиято идентичност продължава официално да се отрича. На 30 юни Окръжен съд – Благоевград за пореден път отказа регистрацията на сдружение ОМО „Илинден“. Съдът прие, че дейността на сдружението е насочена срещу „единството на нацията“ заради поставените в устава му цели, свързани с противопоставяне

85 Програма Достъп до информация (2014а). Застъпничество за по-добро законодателство и правоприлагане в сферата на правото на информация. Достъпно в електронен вид на адрес: <http://www.aip-bg.org/publications/Бюлетин/101218/1000935415/> (посетен на 16.03.2015 г.).

86 Програма Достъп до информация (2014б). Концепция за изменение на ЗДОИ. <http://www.aip-bg.org/publications/Бюлетин/> (посетен на 16.03.2015 г.).

на официалната пропаганда срещу македонския език и култура, както и на политиката на „асимиляция, дискриминация и ксенофобия спрямо македонците в България“. Решението бе обжалвано в Софийски апелативен съд, който не се произнесе до края на годината.

На 26 септември Окръжен съд – Благоевград отказа регистрация на Дружеството на репресираните македонци в България, жертви на комунистическия терор. Според съда това сдружение се противопоставя на единството на българската нация и цели разпалване на национална и етническа вражда със заявените в устава му цели, които включват опазване и популяризиране на македонското културно и историческо наследство чрез изнасяне на лекции, беседи и доклади, организиране на събори, чествания на исторически дати и събития, събиране и издаване на мемоари и архивни материали, свързани с историята на македонците, записване, съхраняване и популяризиране на македонското фолклорно богатство.

На 22 октомври Окръжен съд – Благоевград отказа регистрация на правозащитен комитет „Толерантност“, сдружение за защита на правата на македонците в България. Уставът на сдружението е почти буквално копиран от устава на Българския хелзинкски комитет, който е регистриран в България от повече от две десетилетия. Въпреки това Благоевградски окръжен съд констатира, че в устава на правозащитен комитет „Толерантност“ не са налице всички обстоятелства, подлежащи на вписване, и има несъответствия с императивни разпоредби на закона.

Във всичките три случая истинската причина за отказа от регистрация на сдруженията е заявената от членовете им македонска етническа принадлежност, както и целите им – защита на правата и интересите на македонците. Понастоящем в България няма нито едно регистрирано сдружение на македонци. Високопоставени овластени публични фигури, включително трима от четиримата досегашни президенти на страната системно отричат наличието на македонска идентичност не само в България, но и в Република Македония.

Понастоящем в България няма нито едно регистрирано сдружение на македонци.

През 2014 г. публичност доби и случай, в който търговското отделение на Софийския градски съд (СГС) отказа регистрацията на нова фондация с предмет на дейност равнопоставеността на нехетеросексуалните и трансполови (ЛГБТ) хора.⁸⁷ След като учредителите на фондацията ГЛАС (GLAS – Gays and Lesbians Accepted in Society) подали документите за регистрация, са получили от решаващия състав писмо с допълнителни въпроси, като „къде от фондацията виждат дискриминация спрямо ЛГБТ хората в България“ и „защо според учредителите на тези общности трябва да се гледа като на такива с „автоматично нарушени граждански права“. Въпреки подробния отговор на фондацията, със свое решение от април 2014 г. СГС е отказал регистрацията на юридическото лице.⁸⁸ Това решение на СГС бе потвърдено от Апелативен съд – София⁸⁹ и Върховния касационен съд.⁹⁰ След подаване на нови документи фондацията бе регистрирана.

87 Вж. статия „Как съдът не дава ГЛАС на хомосексуалните в България“, [Dnevnik.bg](http://www.dnevnik.bg), 13.09.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2014/09/13/2379497/> (посетен на 20.02.2015 г.).

88 Софийски градски съд (2014). Решение от 25.04.2014 г., VI Т.О., 3 състав, по ф.д. № 114/2014 г.

89 Апелативен съд – София (2014). Решение № 1619/28.07.2014 г., Т.О., 5 състав по ф. д. № 1884/2014 г.

90 Върховен касационен съд (2014). Определение № 385/13.11.2014 г. по т. д. № 3112/2014 г.

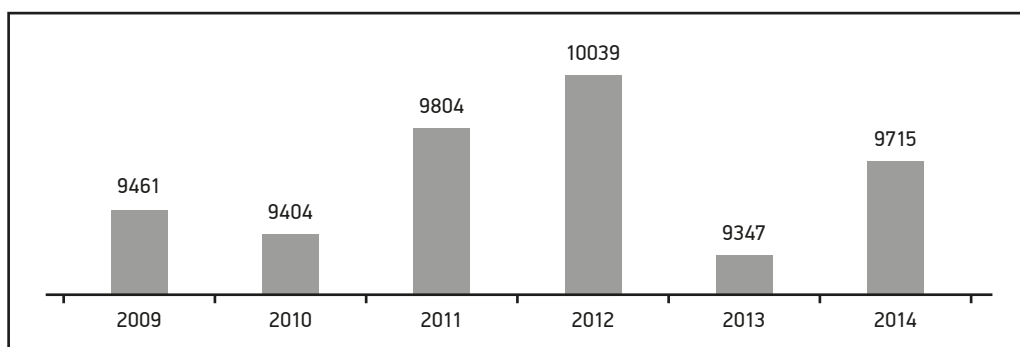
8. Условия в местата за лишаване от свобода

Предоставените от Министерство на правосъдието данни показват, че броят на лишените от свобода в затворите нараства, противно на твърденията на властите. Неглижирането на затворите от страна на изпълнителната власт и недостатъчното финансиране са перманентни проблеми на пенитенциарната система в България. Препълнеността, остарялата и амортизирана материална база, отживялата времето си наказателна политика, липсата на каквато и да било политика на ресоциализация и изключително високите равнища на корупция сред администрацията в преобладаващата част от затворите продължават да бъдат основни проблеми на системата.

Затвори и затворнически общежития

По данни на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГД ИН) средносписъчният брой на лишените от свобода в затворите в България през 2014 г. е бил 9 715. Фигура 1 по-долу показва броя на лишените от свобода в затворите и затворническите общежития през последните шест години.

ФИГУРА 1. Средносписъчен брой на лишени от свобода в затворите по години (2009 – 2014 г.). Източник: ГД „Изпълнение на наказанията“.

Посоченият брой е значително по-голям от броя, който е бил представен от правителството на страната през м. декември 2014 г., в отговор на доклада на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията (КПИ) след посещението му в Република България. Така например за 2013 г. броят на лишените от свобода в затворите според правителствения доклад е бил 8 282, т.е. с над 1 000 по-малко в сравнение с данните за същата година, предоставени на БХК от ГД ИН. Такова голямо разминаване прави необяснимо твърдението в правителствения доклад за тенденция за намаляване на затворническата популация след 2005 г., когато в страната са въведени пробационните мерки. Ако през 2013 г. броят на лишените от свобода е отбелязал значително намаление спрямо 2012 г., увеличението през 2014 г. спрямо 2013 г. е с 368 затворници, което опровергава твърдението за очертаната тенденция към намаляване на броя на лишените от свобода в затворите. В действителност, както се вижда от графиката по-горе, за последните шест години равнището на населеност на затворите в България е устойчиво високо, без значителни флуктуации, с изключение на 2012 г. по време на първото правителство на ГЕРБ, за което борбата с престъпността стана един от националните приоритети, а политиката за постигането му бе основно свързана с прилагане на по-строги наказателни санкции. Като се има предвид общото намаляване на населението в България, особено във възрастовата група 20-40 г., в резултат от ниската раждаемост и миграцията в други страни, се очертава тенденция към непрекъснато и значително увеличаване на дела на затворниците спрямо населението в тази възрастова група.

Към 31 декември 2014 г. броят на обвиняемите лица в затворите е намалял от 273 на 190, а броят на подсъдимите не е претърпял съществено изменение в сравнение с предходната година – техният брой е бил 479. Същото се отнася и за броя на осъдените, настанени в общежития от открит и закрит тип. През 2014 г. средносписъчният брой на настанените в общежития от открит тип е бил 1 395, а на настанените в общежития от закрит тип – 1 136.

Освен големия брой затворници, другите основни характеристики на системата на затворите в България, както и в предходни години, продължиха да бъдат препълнеността, остарялата и амортизирана материална база, отживялата времето си наказателна политика, липсата на каквато и да било политика на ресоциализация, силно ограничената и в много пунктове несъответна на международните стандарти правна рамка за защита на правата и свободите на лишените от свобода, и не на последно място, изключително високите равнища на корупция сред администрацията в преобладаващата част от затворите и особено в най-големия от тях, Софийски централен затвор.

През май 2014 г. новоназначеният главен директор на ГД „Изпълнение на наказанията“ представи концепция за стратегическо управление, в която като основни проблеми на системата на наказателното изпълнение са посочени пренаселеността, ниската трудова заетост, сериозните затруднения в областта на медицинските услуги, неграмотността и ниската образованост на лишените от свобода, както и кадровата необезпеченост на затворите.

Неглижирането на затворите от страна на изпълнителната власт и недостатъчното финансиране са перманентни проблеми на пенитенциарната система в България. Така например при посещението си в ловешкия затвор през август 2014 г. правосъдният министър Хрис-

Като се има предвид общото намаляване на населението в България се очертава тенденция към непрекъснато и значително увеличаване на дела на затворниците спрямо населението в тази възрастова група.

то Иванов заяви, че за издръжката на затворите не достигат 13 млн. лв. За разлика от повечето предходни правителства, които след идването си на власт декларираха, че ще обявят обществени поръчки за проектиране и строителство на нови затвори, новото правителство не бе щедро на обещания. Недостатъчни се оказаха и допълнителните средства по външни проекти. През изминалата година продължи изпълнението на проект „Подобряване на стандартите в затворите и арестите чрез ремонтване на инфраструктурата, за да се осигури зачитане на човешките права“, финансиран от Норвежкия финансов механизъм. Проектът на обща стойност 5 620 780 евро бе насочен към подобряване на условията в местата за лишаване от свобода чрез намаляване на пренаселеността и зачитане нуждите на уязвимите групи лишени от свобода. В рамките на проекта бяха предвидени средства за ремонт на специализираната болница за лишени от свобода в Ловеч, за учебния център на ГД ИН в Плевен, както и за детска ясла и здравен център в затвора за жени в Сливен, който официално бе открит през март 2014 г. от тогавашния заместник-министър на правосъдието. Най-голям дял от средствата по Норвежкия финансов механизъм бе предвиден за обновяване и доизграждане на две затворнически общежития от закрит тип край Варна и Бургас. Към началото на 2015 г. текаат обществени поръчки за изпълнители на заданията, а до края на 2015 г. предстои общежитията да бъдат завършени, с което се цели запълване на недостига на общежития от закрит тип и намаляване на пренаселеността на двата затвора. Тези инвестиции обаче няма да решат проблемите с материалните условия в системата, които са повсеместни.

На 30 април 2014 г., след като двама лишени от свобода избягаха от Централния софийски затвор, новината многократно бе коментирана в медиите с основен акцент, че това няма как да е станало без съдействие от страна на надзиратели. От правосъдното министерство дори се закахиха да предприемат жестоки мерки, ако се докаже вина на служители на затвора. Такава обаче до края на годината не се доказа и случаят отшумя.

След като през 1998 г. на мястото на смъртната присъда бе въведено ново наказание – „доживотен затвор без замяна“, към настоящия момент такава присъда изтърпяват повече от 60 лишени от свобода. Това наказание многократно е било обект на критики, включително от БХК и КПИ. След последното посещение в България през 2014 г. констатациите на КПИ бяха, че не е било направено нищо за подобряване на условията на затворниците с доживотни присъди в светлината на дългосрочните препоръки на Комитета. В тази връзка е изтъкната необходимостта да се развива режимът на осъдените на доживотен затвор, най-вече чрез осигуряването на повече общи дейности (включително достъп до работа и образование). Не е отбелязан и прогрес по отношение на премахването от Наказателния кодекс на наказанието „доживотен затвор без право на замяна“, което превишава допустимия предел на страдание и унижение и отнема на осъдения всякаква надежда за живот на свобода.

Значителна част от лишените от свобода в затворите са рецидивисти – осъждани многократно и изтърпяващи най-често малки присъди. Това е индикатор за дефицит на поправителната и превъзпитателна функция на затвора. За това допринася липсата на смислени дейности и програми за придобиване на умения или квалификации. По данни на ГД ИН делът на заетите с трудова дейност през последните години е около 18% от общия брой на лишените от свобода, което е крайно недостатъчно. В тази връзка КПИ препоръчва да бъдат предприети мерки за разширяване на предлаганите дейности извън килиите (включително работа, образователни и професионални обучителни дейности) във всички затвори. За сметка на ниския дял на заетите с трудова дейност, в системата на затворите се постигна увеличаване на броя на заетите с учебна дейност, включително чрез създаване на изнесени паралелки към училищата в някои затвори, но е необходимо засилване на дейностите по

Значителна част от лишените от свобода в затворите са рецидивисти. Това е индикатор за дефицит на поправителната и превъзпитателна функция на затвора.

подкрепа и реинтеграция в обществото на тези лишени от свобода, на които предстои освобождаване от затвора.

Перманентни проблеми пред българската пенитенциарна система са качеството и обемът на медицинско обслужване и кадровото окомплектоване на лечебните заведения. В повечето от затворите щатове за висш медицин-

ски персонал стоят незаети от години. Медицинското обслужване на лишените от свобода продължава да е изолирано от системата на националното здравеопазване. Медицинските центрове в затворите не са в състояние да покрият изискванията на Закона за лечебните заведения, а контролът върху дейността им, както и върху санитарно-хигиенните условия, имащи пряко отношение към здравния статус на лишените от свобода, не е независим от системата на затворите. В доклада си от посещението през 2014 г. КПИ изразява сериозна загриженост за здравните грижи в затворите поради изключителния недостиг на персонал и ресурси, както и от очевидната липса на внимание към много от дългосрочните препоръки на КПИ по тази тема. Обстойният анализ на медицинското обслужване в затворите, който КПИ е направил в последния си доклад, е в резултат на факта, че делегацията е била залята от оплаквания от лишени от свобода във всички посетени затвори относно трудности и забавяния в достъпа до медицинска грижа и неадекватното качество на тази грижа (включително стоматологично лечение). В тази връзка КПИ повтаря дългосрочната си препоръка към българските власти да осигурят по-активно участие на Министерството на здравеопазването в надзора на стандартите за грижа в местата за лишаване от свобода (включително и по отношение на наемането на персонал за здравна грижа, обучението им по време на работа, оценката на клиничната практика, сертификация и инспекция). Цялостната цел следва да бъде да се осигури еквивалентност на грижата с тази в общността.

Следствени арести

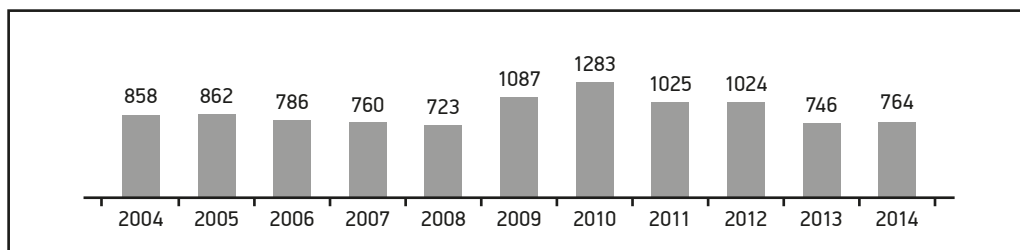
През 2014 г. на територията на страната функционират общо 42 следствени ареста,⁹¹ от които през същата година са закрити осем.⁹² През тази година БХК посети десет от тях, а именно следствените арести в градовете Бургас, Варна, Видин, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Сливница и ареста, намиращ се на бул. „Г. М. Димитров“ № 42 в София. През арестите са преминали общо 16 362 лица, от които 975 жени. Чуждите граждани, преминали през следствените арести в страната, са общо 2 405 лица. Общият брой на задържани по реда на НПК лица, настанени в следствените арести към 31 декември 2014 г., е 764 (Фиг. 2).⁹³

91 Министерство на правосъдието, Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (2014). Информация на БХК, получена по реда на ЗДОИ с рег. № Л-707/27.01.2015 г.

92 Закрити са следствените арести в градовете Самоков, Свищов, Балчик, Попово, Лом, Оряхово, Сливница и Петрич.

93 Министерство на правосъдието, Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (2014). Информация на БХК, получена по реда на ЗДОИ с рег. № 370/14.01.2015 г.

ФИГУРА 2. Брой на обвиняемите в следствените арести към 31 декември по години (2004–2014 г.). Източник: ГД „Изпълнение на наказанията“ (ГД „ИН“).

Общият капацитет на понастоящем функциониращите 34 ареста в страната е 1 757 места. Сред най-големите арести са в градовете София („Г. М. Димитров“ № 42 с 415 места и „Векилски“ № 2 със 119 места), Пловдив (180 места) и Варна (86 места). Най-малък е капацитетът на арестите в градовете Разлог (10 места), Сандански (13 места), Казанлък (14 места) и Дупница (16 места). През 2014 г. пренаселеност е регистрирана в следствени арести в градовете Дупница, Добрич, Свиленград, Видин и Русе.⁹⁴ Видно от анализа на събраните данни най-висока пренаселеност е налице в Арест – Видин, с 14 лица над капацитета за ареста, и в град Русе, където пренаселеността е достигала дори 42 лица над капацитета за ареста.

През 2014 г. на територията на страната е открита строителна дейност за реконструкция на сграда за един арест, в гр. Шумен,⁹⁵ и е извършен само един основен ремонт в следствен арест в гр. София.⁹⁶ През същата година едва в 12 ареста⁹⁷ са извършени текущи и освежителни ремонти с цел подобряване условията на бит и престой на задържаните лица. Ремонтите са частични и различни⁹⁸ за всеки арест и в част от случаите⁹⁹ не засягат помещенията, в които са настанявани задържаните лица. При посещенията си БХК установи, че условията в килиите са крайно неприемливи – железни, ръждясали легла; много захабен постелъчен инвентар, железни и/или пластмасови, често в неизправност и недостатъчни мебели. Единствено в Арест – Пловдив условията са видимо по-добри от останалите арести. Хигиената в килиите е на много ниско ниво. Задържаните са отговорни за нея, но не им се предоставят адекватни условия и достатъчно консумативи, с които да я поддържат. Подовата настилка е стара и захабена. Стените на килиите са много замърсени, пропити с влага и мухъл. Прозорците са също замърсени и това още повече затруднява достъпа на светлина до

94 През 2014 г. пренаселеност е регистрирана в следните арести: Дупница за един месец (април), Добрич за два месеца (октомври и ноември), Свиленград за два месеца (октомври и ноември), Видин за осем месеца (януари, февруари, април, юни, юли, август, септември и октомври), Русе за девет месеца (януари, февруари, март, май, юли, октомври, ноември, и декември).

95 В началото на 2014 г. е избрана фирма-изпълнител на проекта за реконструкция на сграда за арест – Шумен, бивш имот на Министерство на отбраната, в която ще се помещава Областна служба „Изпълнение на наказанията“ – гр. Шумен. Финансирането е осигурено по предефиниран проект 1 по Норвежки финансов механизъм. От 20 април 2014 г. е открита строителната дейност. Съгласно сключения договор обектът трябва да бъде завършен на 20 април 2015 г.

96 В ареста на бул. „Г. М. Димитров“ № 42, гр. София е извършен основен ремонт и подмяна на цялата инсталация за водоснабдяване и канализация.

97 В градовете В. Търново, Търговище, Плевен, Свиленград, Габрово, Елхово, Ловеч, Русе, Ямбол, Видин, Разград и Перник.

98 Извършените ремонти се изразяват в: боядисване на общи помещения и килии, подмяна на шкафове, дюшеци и възглавници, подмяна на механизмите за прозорците в килиите, усиленни решетки в килиите, подмяна на подовата настилка в общите помещения, облицовка на фасадата на сградата, саниране на хранилище за съхранение на досиета, подобрение по отношение на наблюдението в килиите и др.

99 В градовете Търговище, Свиленград, Габрово и Ямбол.

През последните години се наблюдава тенденция към покачване на общия брой на преминаващите през арестите непълнолетни.

килиите. Липсва ефективна вентилационна и охладителна система. Има мирис на застоял въздух. Във всички арести задържаните пушат в килиите си и липсата на вентилация допълнително утежнява ситуацията, а стените са много потъмнели от цигарения дим. Отоплението през зимата е неефективно.

От общо 550 килии в следствените арести в страната, само в 277 от тях са изградени санитарни възли. В единадесет от всички арести има санитарни възли към килиите,

като в седем ареста¹⁰⁰ те са във всички килии, а в другите четири¹⁰¹ са изградени само в част от тях. В останалите арести санитарните помещения за задържаните лица са общи. Въпреки това за 2014 г. са осъществени само два и то освежителни ремонта на принадлежащите санитарни възли в следствени арести в гр. Ямбол и гр. Разград. По наблюдения на БХК санитарните възли в арестите са в лошо състояние и достъпът на задържаните до тях е ограничен. Баните са общи на етаж, недостатъчни за големия брой настанени, и в някои от арестите са в лошо състояние.¹⁰²

В единадесет от 34-те функциониращи следствени ареста в страната, в килиите за настаняване на задържаните лица няма пряк достъп до естествена светлина, а светлината в тях достига от коридорите на арестите. В ареста в гр. Дупница килиите са без всякакъв достъп до естествена светлина, а такъв е осигурен само за част от килиите в арестите в градовете Пазарджик и Шумен, като в останалите килии напълно липсва достъп до естествена светлина.

Обезпокояващ е фактът, че в голяма част от следствените арести, общо девет ареста, липсват места за разходка, а в други, общо единадесет ареста, тези места са от закрит тип. По наблюдения на БХК някои помещенията за разходка не са достатъчно големи, за да се осъществи ефективно раздвижване на задържаните лица.¹⁰³ В останалите 14 следствени ареста местата за разходка са открит тип (пространства извън сградата на ареста или пространства в сградата на ареста, които са без покрив), като в някои от тях¹⁰⁴ има по повече от едно такова място.

По данни на ГД ИН във всички арести, които функционират за 2014 година, има телефон, който се ползва от задържаните лица. По наблюдения на БХК, местата, където са разположени телефоните, не гарантират конфиденциалност на разговорите (пространство за разходка, в коридора на ареста), и така всеки минаващ може да чуе говорещия. Възможностите

100 В градовете Бургас, Варна, Монтана, Пловдив, Смолян, Търговище, и София – бул. „Г.М.Димитров“ № 42.

101 В градовете Разград – 14 санитарни възела за общо 15 килии, Елхово – 13 санитарни възела за общо 14 килии, „Векилски 2“, София – 25 санитарни възела за общо 30 килии и Ст. Загора – един санитарен възел за общо 16 килии.

102 Примери са следствените арести в Сливница, Пазарджик, Плевен, Бургас, Видин.

103 В Арест – Сливница помещението за разходка от закрит тип е едва 1,5 на 2,5 метра, колкото задържаните да стоят прави. В проверката РЗИ – Видин заключава, че в следствен арест – Видин площта от 23 кв.м. е достатъчна за помещение за разходка от закрит тип за натоварване на опорно-двигателния апарат, и трите прозореца с площ от 4,5 кв.м. осигуряват достатъчно светлина. На разходка в този арест се допускат максимум по пет задържани.

104 В следствените арести в градовете: в София на бул. „Г.М. Димитров“ № 42 има седем места за разходка и на „Велински 2“ – две места за разходка, Пловдив – три места за разходка, и в Перник – две места за разходка.

за разговор по телефона варират в различните арести.¹⁰⁵ Броят на телефоните номера, с които се разрешава комуникация, също варира, до най-много десет.¹⁰⁶

Отново по данни на ГД ИН във всички арести, които функционират за 2014 година, има места за свиждане и срещи със защитник, като единственият следствен арест без такова място е този в гр. Свиленград. При извършените посещения през 2014 г. БХК установи, че в редица следствени арести помещенията за свиждане са неадекватни. Липсват условия за уединение по време на свиждане на задържаните с техни близки и с адвоката им. В някои от арестите буквално липсват обособени такива.¹⁰⁷ По наблюдения на БХК пространствата, осигурени за свиждане, нерядко ограничават правата на задържаните. Не се гарантира конфиденциалност на разговорите с адвокат, поради неадекватно приспособените за целта помещения.¹⁰⁸

През 2014 г. в териториалните поделения за ГД ИН са назначени медицински лица на щат, както следва: един медицински специалист – фелдшер, в Арест – Русе и един медицински специалист – фелдшер, в Арест – Ямбол. През изтеклата година на щат работят четири лекари и 24 фелдшера към двадесет и седем областни служби на ГД ИН, като в гр. Пловдив е единственият следствен арест с назначени едновременно лекар и фелдшер. По данни на дирекцията в следствените арести в градовете Разлог, Сандански, Дупница, Казанлък, Свиленград и Елхово няма назначени такива специалисти. Основен проблем в арестите, който се споделя и от ГДИН,¹⁰⁹ е липсата на психологична грижа за задържаните. Суицидните опити в следствените арести за 2014 г. са общо 13 и няма нито един регистриран смъртен случай на задържани лица през изтеклата година.

През 2014 г. фокус на наблюдението на БХК в следствените арести на България станаха децата, задържани в рамките на досъдебни наказателни производства. През последните години се наблюдава тенденция към покачване на общия брой на преминаващите през арестите непълнолетни (Фиг. 3). През 2014 г. през следствените арести в страната са преминавали общо 500 непълнолетни лица. В същото време прокуратурата отчита спад при броя на мерките за неотклонение „задържане под стража“, взети по отношение на ненавършилите пълнолетие.¹¹⁰ С някои незначителни изключения нормативният ред за настаняване и условията на пребиваване на непълнолетни лица в арестите са идентични с тези на пълнолетните. Законът не предвижда диференциран подход, отчитащ разликите във възрастта и зрелостта, емоционалните и образователни потребности на децата и възрастните. Това неизбежно води и до negliжиране на специфичните права и интереси на по-уязвимата група.

105 Примерно задържани в Арест – Бургас имат възможност за телефонен разговор само два пъти седмично спрямо Правила за вътрешния ред в арест гр. Бургас, предоставен документ на екипа на БХК по време на посещенията, 21.05.2014 г.

106 Примерно в Арест – Пловдив те са 10 на брой, а в Следствен арест – Пазарджик са само пет.

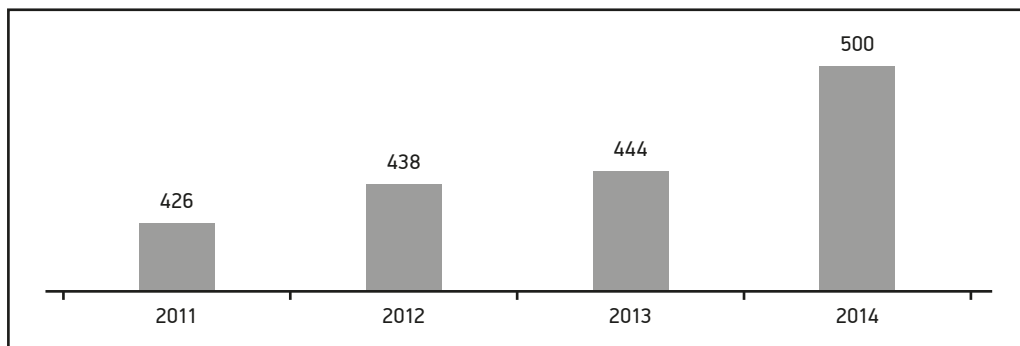
107 Помещението за свиждане в следствен арест – Сливница се състои от малка кабинка, в която задържаният е на пространство, достатъчно само за един стол, а посетителят стои прав пред кабинката, без да е в отделно помещение, а във фойето на ареста. Няма никаква възможност за уединение и разговорът се чува. В следствен арест – Плевен помещението за свиждане се състои от клетка, в която стои задържаният, а пред клетката е посетителят и е разположено във фойето на ареста, без всякаква възможност за уединение.

108 Примери за това са местата за свиждане в арести Сливница и Плевен. Вж. по-горе.

109 Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“, Отчет за дейността на сектор „Охрана и сигурност в арестите“ за 2013 год., предоставен на БХК по реда на ЗДОИ по заявление на БХК с вх. № 12990 от 31 юли 2014 г.

110 Върховна касационна прокуратура (2014), Информация, предоставена на БХК по реда на ЗДОИ с Решение № 7367/2014 г.

ФИГУРА 3. Общ брой задържани непълнолетни в арестите към 31 декември по години (2011–2014 г.). Източник: ГД „ИН“.

По информация на ГД ИН задържаните непълнолетни се настаняват самостоятелно, отделно от останалите задържани лица, без килиите да са изрично обособени като килии за настаняване на непълнолетни лица. От проведените наблюдения през 2014 г. БХК установи, че в помещенията на арестите се задържат както пълнолетни, така и непълнолетни и много често принципът на отделното настаняване не се спазва. Килиите са изключително малки и непригодни за деца; често в тях не прониква естествена светлина; достъпът до санитарните помещения е силно ограничен и се налага да се използват кофи и бутилки за физиологични нужди. В повечето арести няма възможност за престой на открито, а в други дори липсват закрити помещения за раздвижване. Така в продължение на месеци дете може да бъде принудено да живее само в легнало и седнало положение, което да окаже пагубен ефект върху здравето му.

По време на задържането децата нямат достъп до образование, както и до каквито и да е други занимания, с които да осмислят времето си. Свиждания с близки могат да се провеждат само два пъти в месеца, като на повечето места няма възможност за осъществяване на физически контакт между непълнолетните и техните близки.

Сериозен е проблемът и с насилието над деца в арестите. По време на посещенията си в различни места за лишаване от свобода през 2014 г. БХК получи многобройни оплаквания за физическо малтретиране от страна на надзирателите.¹¹¹

Възпитателни училища-интернати и социално-педагогически интернати

През 2014 г. на територията на България функционират четири възпитателни училища-интерната (ВУИ)¹¹² и три социално-педагогически интерната (СПИ),¹¹³ от които БХК посети ВУИ – Завет, ВУИ – Ракитово, СПИ – Варненци и СПИ – Драгоданово. Въпреки че България е изразила намерение за цялостна реформа на детското правосъдие (2013–2014),¹¹⁴ която включва закриване на СПИ и реформиране на ВУИ, деца от уязвими групи продължават да

111 Вж. глава „Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унизително отношение“.

112 ВУИ „Ангел Узунов“ – гр. Ракитово, ВУИ „Хр. Ботев“ – гр. Подем, ВУИ „Св. Св. Кирил и Методий“ – с. Керека, ВУИ „Н. Й. Вапцаров“ – гр. Завет

113 СПИ „Хр. Ботев“ – с. Варненци, СПИ – Стралджа, СПИ „Хр. Ботев“ – с. Драгоданово. СПИ – Стралджа бе закрит в началото на учебната 2014–2015 г., вследствие на извършени проверки и установяване на редица нарушения, а настанените там деца са пренасочени към СПИ – Варненци и СПИ – Драгоданово.

114 Министерство на правосъдието (2013). *Пътна карта за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето (2013–2014)*, стр. 22, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=3309> (посетен на 16.03.2015 г.).

се настаняват в поправителни училища-интернати при неясни критерии, с противоречиви съдебни решения, за дълги периоди и в нарушение на основните им права (право на информиране, право за защита, право на обжалване). През 2014 г. във ВУИ са настанени общо 63 деца, от които 14 момичета, а в СПИ – 38 деца, от които четири момичета.¹¹⁵ Най-многобройни са настаняванията във ВУИ – Ракиново и СПИ – Варненци с по 21 момчета.¹¹⁶ По-голямата част от настанените през тази година са непълнолетни, или 80% във ВУИ и 70% в СПИ, но има случаи на настаняване във ВУИ на деца на едва 11-годишна възраст, а в СПИ дори на 10-годишни деца. Прави впечатление и свръхпредставителността на деца от ромски произход в поправителни училища-интернати, която е около 80%.¹¹⁷

Голяма част от децата, настанени в интернатите през 2014 г. идват от друг тип резидентна грижа. Такъв е случаят на 21 деца на възраст между 12 и 15 години, настанени във ВУИ. От тях девет деца са момичета и всички те са пребивавали в друг тип институция/резидентна услуга, преди да бъдат настанени във възпитателен интернат. Повечето деца идват от домове за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ) и от центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ). Във ВУИ са настанени и деца от СПИ и кризисен център. През изминалата година в СПИ са настанени общо девет деца на възраст между 14 и 16 години, от тях три момичета, които преди това са пребивавали в друг тип резидентна грижа – СПИ, ДДЛРГ, ЦНСТ и кризисен център. Голяма част от децата, които се настаняват от институции/резидентни услуги (кризисни центрове, ДДЛРГ, ЦНСТ), са санкционирани с настаняване във ВУИ и СПИ заради невъзможността си да се адаптират към институционалния ред.

Обезпокояващ е фактът, че за периода 2012–2014 г. няма значителен спад на пребиваващите деца във ВУИ и СПИ (таб. 2), особено ако се вземат предвид тенденциите на общо намаляване на броя на малолетните и непълнолетните деца в България в резултат от демографската криза. Това е категоричен израз на нежеланието на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (МКБППМН) да хармонизира своята дейност с приетия от правителството ангажимент за закриване на СПИ до края на 2014 г. За 2014 г. децата, пребиваващи в СПИ, са на възраст между 10 и 18 години, като от тях 80% са непълнолетни. В СПИ – Варненци има общо 43 ученика, следван от СПИ – Драгоданово с 30 деца. За същата година пребиваващите във ВУИ са на възраст между 11 и 18 години, като от тях около 90% са непълнолетни. Най-много са децата във ВУИ – Ракиново, общо 60 ученика, а най-малко във ВУИ – Завет, 23 ученика.¹¹⁸

Има случаи на настаняване във ВУИ на деца на едва 11-годишна възраст, а в СПИ дори на 10-годишни деца.

115 Статистически данни за периода 2014 г. са получени от Министерство на образованието (МОН) (2015), информация, получена от БХК по реда на ЗДОИ с Решение № 1104-2/30.01.2015 г.

116 Следвани от СПИ – Драгоданово със 17 деца, от които 4 момичета, ВУИ – Керека с 15 момчета, ВУИ – Подем с 14 момичета и ВУИ – Завет с 13 настанени момчета.

117 Данни по впечатления на ръководители и персонал при проведените посещения на: 30 януари 2014 г. в СПИ – Драгоданово, 12 февруари 2014 г. в СПИ – Варненци, 13 февруари 2014 г. във ВУИ – Завет и 23 май 2014 г. във ВУИ – Ракиново.

118 Във ВУИ – Подем пребивават общо 34 момичета, а във ВУИ – Керека пребивават общо 27 момчета.

ТАБЛИЦА 2. Брой пребиваващи деца във ВУИ и СПИ 2012–2014¹¹⁹

ТИП ИНСТИТУЦИЯ	Брой деца за 2012 г.	Брой деца за 2013 г.	Брой деца за 2014 г.	Брой момичета за 2012 г.	Брой момичета за 2013 г.	Брой момичета за 2014 г.
ВУИ	168	168	144	31	43	34
СПИ	107	105	73	21	22	12

Въпреки че Министерството на образованието (МОН) прави разпределянето на децата във ВУИ и СПИ, водещ критерий за това няма. Няма такъв и за разпределение на децата спрямо близостта на институцията до обичайното им местоживееене. Броят на реално присъстващите в институциите деца е по-малък от официално записаните, а главният мотив за това е осигуряването на бюджетна издръжка, която се отпуска според броя деца, а понякога е резултат от бавна съдебна процедура.

Законът и съдебната практика не определят ясно максималната възраст, до която децата могат да бъдат настанявани и задържани във ВУИ и СПИ. Много рядко срокът на настаняването е определен в решението за настаняване, и повечето деца са настанени за максималния законов срок от три години, а в някои решения формулираните срокове са недопустими от закона. Веднъж наложени, мерките по настаняване във ВУИ и СПИ водят до трайна институционализация. Настанените могат да продължат престоя си и след определения срок по собствено желание, за да продължат образованието си без изричното съгласие на родител/настойник. Служителите в училище мотивират децата да останат поради финансовата облага за училището. Механизмът за прекратяване на настаняването след преразглеждане на възпитателната мярка от педагогическия съвет, което трябва да се извършва в края на всяка учебна година, не функционира. В преобладаващия брой случаи настаняването се прекратява поради навършване на пълнолетие или поради изтичане на максималния срок на настаняване.

В интернатите децата живеят в нечовешки условия, без възможност за поддържане на хигиена, без добра и качествена храна, без лични вещи и облекло. Опитите за самоубийство и самонараняванията, каквито има всяка година, са признак за неадекватна психологическа и медицинска помощ. За липсата на качествена психологическа подкрепа на децата във ВУИ и СПИ говори и общата атмосфера в тях – сексуално насилие между децата и високо ниво на физическа и вербална агресия. Във ВУИ и СПИ се настаняват и деца, които се нуждаят от ежедневна специализирана медицинска грижа, която в повечето случаи не получават, защото достъпът до специалисти е почти невъзможен, като така техният живот се излага на риск. Учебният процес е с крайно ниско качество и професионалната подготовка не се осъществява на практика поради неадекватна материална база, недостатъчно мотивирани преподаватели и смесване на учениците от различни възрасти и степени на развитие. Децата с проблеми в развитието си също не получават качествено образование. Заниманията извън учебния процес са безинтересни за децата, а гледане на телевизия и ползване на интернет са

¹¹⁹ Статистически данни за периода 2012–2013 г. са получени от Държавна агенция за закрила на детето (2013), информация, получена по реда на ЗДОИ по заявление на БХК с вх. № 05-00-9/18.12.2013 г.; и от Държавна агенция за закрила на детето (2014), информация, получена по реда на ЗДОИ по заявление на БХК с вх. № 14-0037/31.03.2014 г.

по-скоро недостъпни. Свиждания и разговори с близки и роднини са оставени на преценката на персонала и са по-скоро ограничени и неконтролирани. Децата полагат незаконен физически труд извън интернатите с цел набавяне на средства. Често биват наказвани с принудителен труд (като незаконна мярка) в самите интернати, а отделно им се налагат наказания с унизителен и дехуманизиращ ефект. Персоналът не е достатъчен като брой и квалификация, а и насочва с бездействието си децата към насилие помежду им. Проверките в интернатите не водят до по-ефективно спазване на правата на децата в тях.

Данните за масово физическо и психическо насилие, както и случаите на сексуален тормоз, установени от посещенията на БХК през 2013 г. в интернатите се потвърждават и от извършените посещения през 2014 г.¹²⁰

В интернатите децата живеят в нечовешки условия, без възможност за поддържане на хигиена, без добра и качествена храна, без лични вещи и облекло.

Домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни

Настаняването на деца в Домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни е форма на лишаване от свобода на деца, която се регулира от ЗБППМН. През 2014 г. БХК посети петте дома за временно настаняване на малолетни и непълнолетни (ДВНМН) в страната.¹²¹ През тях за съответната година са преминали общо 1 132 деца,¹²² от които 360 момичета. Най-натоварен е домът в гр. София с 331 преминали деца, следван от домовете в гр. Пловдив и гр. Велико Търново, съответно с 228 и 226 деца. Прави впечатление, че голяма част – 189 от преминалите деца, са за втори и последващ път, като този феномен е най-ярко изразен в ДВНМН – Велико Търново. Налице е липсата на пропорционалност на мярката по задържане, не се предприемат други, по-малко рестриктивни мерки и няма съдебен контрол върху задържането. Децата на възраст между 14 и 18 години са преобладаващата част – 928 от настанените в тези домове, в сравнение с децата между 6 и 14-годишна възраст (таб. 3).

ТАБЛИЦА 3. Движение на децата през ДВНМН, 2012 - 2014 г.¹²³

ГОДИНА	2012		2013		2014	
Общ брой	1211		1190		1132	
Възраст	6 до 14 г.	14-18 г.	6 до 14 г.	14-18 г.	6 до 14 г.	14-18 г.
Момичета	89	440	76	403	75	285
Момчета	135	547	131	580	129	643

120 Вж. глава „Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унизително отношение“.

121 На територията на страната има пет дома за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, в градовете Бургас, Варна, Велико Търново, Пловдив и София.

122 Статистически данни за периода януари-юни 2014 г. са получени от Министерство на вътрешните работи (МВР) (2014), информация, получена от БХК по реда на ЗДОИ с Решение № 812104/26.08.2014 г. Статистически данни за периода юли-декември 2014 г. са получени от Министерство на вътрешните работи (МВР) (2015), информация, получена от БХК по реда на ЗДОИ с Решение № 812104-5/20.01.2015 г.

123 Статистическите данни за 2012-2013 г са получени от Министерство на вътрешните работи (МВР) (2014), информация, получена от БХК по реда на ЗДОИ с Решение № 812104/26.08.2014 г.

Основна причина за настаняване на дете в ДВНМН е бягството му от държавна институция, като почти половината от настанените деца, или общо 555 от случаите за 2014 г. са именно такива. Най-голям брой – 320 деца, са настанени в домовете за временно настаняване поради бягство от социално-педагогически интернати (СПИ) и домове за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ), като по тази причина най-много деца са настанени в ДВНМН – София. Следва бягство от възпитателно училище-интернат (ВУИ), с общо 235 случая, от които преобладаващи са случаите в ДВНМН – Велико Търново. Други причини, поради които значителен брой деца са настанени в този тип домове в страната са извършването на противообществени прояви и безнадзорност, с общо 307 случая за 2014 г., като най-много деца са настанени поради тези причини в ДВНМН – София. През изминалата година 185 деца са преминали през домове за временно настаняване поради бягство от въщи, а най-много такива случаи са в ДВНМН – Варна. В ДВНМН – София най-много деца са настанявани за скитничество и просия, а за цялата страна техният брой е общо 68. През изтеклата година поради неустановена самоличност и местожителство в тези домове са настанени общо 17 деца, от които повечето случаи са в ДВНМН – Пловдив.

Малолетните и непълнолетните, пребиваващи в ДВНМН, са настанявани най-често, общо 474 случая, от инспектор детска педагогическа стая (ИДПС). Полицейски органи също настаняват деца в ДВНМН, общо 311 случая за цялата страна. Деца пребивават в домове за временно настаняване с цел конвоиране, общо 237 случая за 2014 г. Няколко са случаите на деца, издирени и настанени от служители на ДВНМ – общо седем, деца, настанени от социален работник – общо два, и деца, настанени от местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни – един случай.

През 2014 г. престоят на по-голяма част от настанените в ДВНМН, общо 808 деца, е за 24 часа. Общият брой на деца, настанени до 15 дни, е 201, а с престой над 15 дни са 25 деца, от които 11 случая са в ДВНМН – Варна.

В ДВНМН съществува свръхпредставеност на деца от ромски произход. Преобладаващата група настанени деца – общо 616, се самоопределят като роми, други 251 деца като българи, 85 като етнически турци, а останалите 180 деца са с друга националност/етническа принадлежност. В сравнение с предходни години, броят на настанените в ДВНМН деца от друга етническа принадлежност е нараснал (таб. 4).

ТАБЛИЦА 4. Брой деца, съобразно етническата им принадлежност, 2012 г. – 2014 г.

ПЕРИОД	Общ брой	Роми	Българи	Турци	Други
2012 г.	1211	767	332	96	16
2013 г.	1190	734	329	86	41
2014 г.	1132	616	251	85	180

Обезпокоителен е фактът, че по-голямата част – 867 деца, са настанени в ДВНМН, който се намира в друг град, различен от тяхното местоживееие. За 2014 г., след престоя си в домовете, 440 от децата са предадени на своите родители. Другата част от децата са изпратени в ДДЛРГ и СПИ – общо 418 деца, във ВУИ – общо 266 деца, и предадени на следствие, съд и прокуратура – общо 8 деца.

Значителна част от настанените в ДВНМН деца за 2014 г. са полусираци (243 деца) и сираци (33 деца), родителите им са разведени (300 деца) или произлизат от семейства, които са в конфликтни отношения (261 деца). При 392 от децата, преминали през различните домове за временно настаняване в страната за 2014 г., в семейството им има членове, които са с престъпни прояви, изтърпявали са наказание „Лишаване от свобода“, хора с психични проблеми, зависимости от алкохол и наркотични вещества.

Качеството на грижата в ДВНМН е крайно занижено. В домовете липсва ефективно отделяне по възраст на настанените деца, поддържането на личната хигиена и достъпът им до санитарните помещения са ограничени, а осигурената храна е с ниско качество. Те са лишени от правото си да носят собствените си дрехи по време на престоя в институцията. Правото на личен живот и лично пространство е нарушено. Задържаните деца са под постоянно видеонаблюдение, дори в спалните им помещения. Децата нямат достъп до образование по време на задържането им. В ДВНМН липсват целенасочени организирани дейности през свободното време на настанените. Малолетните и непълнолетните прекарват ежедневието си затворени в едно помещение. Престоят на открито и контактите с външния свят на деца, настанени в ДВНМН, са крайно ограничени.

В тези домове се настаняват деца със сериозни здравословни проблеми, за които не се осигурява адекватна и постоянна медицинска грижа. Малолетните и непълнолетните нямат достъп до независимо външно обслужване от специалисти. Липсват адекватни здравни програми за превенция. В домовете за временно настаняване се налагат дисциплинарни наказания като „изолиране в самостоятелна стая“. Има случаи на употреба на физическа сила върху деца. Липсват квалифицирани кадри за работа с малолетни и непълнолетни, а текучеството на персонала е голямо. Липсва прозрачност на резултатите и констатациите от извършваните от структурите на МВР инспекции и проверки.

Децата, настанени в ДВНМН не се разпознават от държавните институции като уязвими. Държавната агенция за закрила на детето не осъществява институционален контрол върху работата на ДВНМН, условията там и третирането на малолетните и непълнолетните. Така на практика няма инспектиращи или проверяващи органи, които да осъществяват постоянен и навременен контрол по спазването на правата на децата в ДВНМН,¹²⁴ което е предпоставка за нарушения и произвол.

Кризисни центрове за деца

Предвид динамичния характер на предоставяната социална услуга – настаняване в „Кризисен център“ (КЦ), както и престоя на дете за определен период от 3 до 6 месеца,¹²⁵ в края на 2014 г. в такива центрове в страната пребивават общо 106 деца, от които 84 са момичета.¹²⁶ По-голямата част от пребиваващите в КЦ към декември 2014 г., или общо 72% от случаите, са на деца на възраст до 15 години. Настанените деца в този тип услуга през изминалата година са общо 226 случая.

124 На министъра на вътрешните работи не е специално вменена функция да осигурява спазването на правата на децата. Съгласно Закона за закрила на детето отговорностите на министъра на вътрешните работи като орган за закрила са единствено да „а) осъществява предоставянето на полицейска закрила на дете чрез специализираните органи на Министерството на вътрешните работи; б) участва в осъществяването и контрола на специализираната закрила на деца на обществени места; в) осъществява контрол по отношение на преминаването на деца през българската държавна граница“. Закон за закрила на детето (2000), чл. 6а, ал. 4, т. 2.

125 Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуга „Кризисен център“, Глава 1 „Същност на услугата“, достъпно на адрес: <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/> (посетен на 16.03.2015 г.).

126 Статистически данни за периода 2014 г. са получени от Агенция за социално подпомагане (АСП) (2015), информация, получена по реда на ЗДОИ на БХК с изх. № 92/0080 от 28 януари 2015 г.

Според Агенцията за социално подпомагане (АСП) към края на септември 2014 г. в България функционират 15 КЦ за деца, с общ капацитет 155 места.¹²⁷ Съгласно Правилника за прилагане на закона за социално подпомагане (ППЗ-СП) КЦ е социална услуга от резидентен тип.¹²⁸ Потребителите на услугата са

При настаняване в КЦ не се спазва профилът на услугата и деца попадат там само защото няма къде другаде да бъдат приютени.

лица, пострадали от насилие, трафик или друга форма на експлоатация, и се настаняват за срок до шест месеца. Нормативната уредба на всички социални услуги от резидентен тип е обща, тоест липсва каквато и да е конкретна законова регламентация, касаеща единствено КЦ, като се изключи легалното определение на понятието „кризисен център“.

В ППЗСП КЦ е представен и като форма на социална услуга за задоволяване на „ежедневните потребности“,¹²⁹ което подменя изцяло смисъла му като място за кризисна интервенция. Оказва се, че настаняването в КЦ реално може да не е обвързано с кризисна ситуация или наличие на значителен риск от такава за детето, а само по социални причини. При настаняване в КЦ не се спазва профилът на услугата и деца попадат там само защото няма къде другаде да бъдат приютени, което води до неефективно разделяне на деца-жертви на насилие от деца в конфликт със закона. Въпреки опита от страна на ДАЗД и АСП още през 2012 г. да регламентират условията за разкриване и функциониране на КЦ и профилирането им,¹³⁰ съдиите и районните съдилища не се задължават да се съобразяват с профилирането, и съответно през 2014 г. продължава настаняването заедно на деца с различен профил, което води до неефективна грижа и проблеми по време на престоя на настанените.

Дългият престой и предоставяните условия или липсата на адекватни такива често поставят настанените в КЦ в допълнителен риск. Повечето КЦ не разполагат с медицински персонал, въпреки че децата, които попадат в тях, се нуждаят не само от психосоциална работа за овладяване на кризи и преодоляване на преживени травми, но и от реални медицински грижи, защото често са със сериозни здравословни проблеми. В някои от КЦ има системен проблем с липсата на информация за новопостъпилите деца от Дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП) към служителите в КЦ. Така работещите специалисти не са наясно с психосоциален и правен статус на децата, не разполагат със социалните им доклади, не знаят колко време ще продължи престоят им в КЦ и дали ДСП е направила искане до съда, за да могат адекватно да планират и осъществят ефективна работата с децата във всеки отделен случай.

Много от децата, настанени в КЦ, никога не са посещавали училище, или ако са посещавали, степента на завършен клас не отговаря на реалните им знания. В КЦ повечето от децата биват записвани в детска градина или в училище, но значителна част тях не посещават редовно учебни занятия.

127 АСП (2014). *Списък с кризисни центрове в България за деца, пострадали от насилие или жертви на трафик*. Достъпен в електронен вид на адрес: http://www.asp.government.bg/ASP_Files/APP/KC%20za%20deca.xls (посетен на 16.03.2015 г.). Броят на КЦ, посочени от АСП и Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД), се разминава.

128 Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане (1998), чл. 36, ал. 2, достъпен в електронен вид на: <http://lex.bg/laws/ldoc/-13038592> (посетен на 16.03.2015 г.).

129 Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане (1998), Допълнителни разпоредби, чл. 25.

130 За деца, пострадали от домашно насилие; деца, жертви на трафик на хора; и деца с девиантно поведение, просещи деца и деца в конфликт със закона.

Режимът в КЦ е от затворен тип, контактите с външния свят са ограничени, за което свидетелстват и честите бягства на деца от центровете. Те нямат право да излизат без придружител, да осъществяват контакт с родител или друг близък без преценката и присъствието на служител на КЦ. Поради неравномерното разпределение на КЦ в страната, органите по закрила настаняват децата в области, различни от обичайното им местоживееене, което възпрепятства контактите им със семейството.

9. Защита от дискриминация

Изминалата 2014 г. постави пред сериозно изпитание защитата на малцинствените групи от расово обусловено насилие и дискриминация. Не бе отбелязан напредък и в защитата на правото на равенство и на другите уязвими групи като жените, децата и ЛГБТ гражданите.

Словото на омраза

През февруари БХК подаде сигнал до прокуратурата за статия на телевизионната водеща Албена Вулева, в която се призовава към възпрепятстване на раждаемостта сред ромите чрез принудителна стерилизация, тъй като „контролираме и ограничаваме популацията на кучета, диви животни, дори и растителни видове, [...] а на фона на тая грижа циганите са оставени буквално да превземат градските части на централни български градове, чрез форми на поведение и културно-битови особености, които са в разрез с постигнатото еволюционно равнище на останалата част от обитателите“. Според авторката това е легитимно, тъй като „не може да поставим знак на равенство между циганина и човека от друг, по-цивилизован етнос, най-малкото поради различния етап от цивилизационното развитие, на което се намират обществата им“.¹³¹ През октомври Софийска районна прокуратура (СРП) се произнесе с отказ да се образува досъдебно производство. В постановлението си прокуратурата пише, че деянието е несъставомерно по чл. 162 от *Наказателния кодекс* (НК), тъй като освен ромите, Вулева посочвала и други групи в обществото. Приема се още, че не е налице проповядване или подбуждане, тъй като Вулева предлагала стерилизацията да бъде уредена чрез нормативно установена забрана.¹³²

През март публичност доби писмо, изпратено през декември 2013 г. от действащия към онзи момент председател на Камарата на следователите в България Пламен Стоилов, в което той отказва да присъства на работна среща в Националния институт на правосъдието, тъй като в нея ще вземе участие представител на Кралство Нидерландия като страна, успешно

¹³¹ Вж. статия „Некачествен мат’риал!“, 27.12.2013 г., [Lentata.com](http://www.lentata.com), достъпна в електронен вид на адрес: http://www.lentata.com/page_5618.html (посетен на 16.03.2015 г.).

¹³² Софийска районна прокуратура (2014а). Постановление за отказ да се образува досъдебно производство от 29.10.2014 г. по пр. пр. № 7818/2014 г.

наложила модел за измерване на натовареността на магистратите и органите на съдебната власт. Мотивът на Стоилов е, че Нидерландия „е страна, в която хомосексуалистите са установили доминация в обществото, наркоманията е почти изцяло легализирана, а съществува и официално партия на педофилите, която се домогва до участие в парламента“. „Мисля, че представители на такава държава не могат да бъдат наши ментори по отношение на проблемите в съдебната власт. Нашият славянски народ не заслужава подобна участ“, пише още в писмото.¹³³ Висшият съдебен съвет (ВСС)¹³⁴ и Камарата на следователите се разграничиха от писмото,¹³⁵ а говорителят на Софийската районна прокуратура (СРП) Петър Белчев заяви пред медиите, че няма да се сезира „поради незнание“.¹³⁶

През юни БХК подаде до прокуратурата жалба за призови и закани за насилие срещу ежегодното шествие за ЛГБТИ¹³⁷ равнопоставеност „София Прайд“, отправени чрез социалната мрежа „Фейсбук“. Сред тях са „Нека съратници се съберем и заедно да се противопоставим, и смажем в зародиш тази педерастка зараза!“, „На асфалт, мама ви педерска“, „Циклон В е против бълхи и въшки... Калашници и сапове от лопати трябват...“, и др. През декември обаче СРП се произнася с отказ да се образува досъдебно производство поради липса на достатъчно данни за извършено престъпление. Съгласно текста на постановлението, причината за липсата на данни е, че страницата за събитие във „Фейсбук“, озаглавена „Анти-гей парад“, където фактически са направени почти всички от посочените в жалбата изказвания, е била изтрита и коментарите „не могат да бъдат възстановени“. Въпреки че не са събрали доказателствата навреме, разследващите органи са установили чрез посочените в жалбата профили самоличността на някои от лицата и снемат обяснения от тях. Снетите от призованите лица обяснения СРП възприема безкритично. Така прокурорът посочва, че „целта на всички участници в „Анти-гей шествието“ и на публикациите във Фейсбук не е била явно да подбуждат към извършване на престъпление, а да докажат, че [...] не бива да бъде демонстрирано това поведение и сексуалната ориентация на тези хора [...]“, позовавайки се на „всички материали по преписката“, които са именно обясненията на уличените лица съгласно описаното в постановлението.¹³⁸

Две прокурорски инстанции – СГП и Софийска апелативна прокуратура (САП) – се произнесоха през 2014 г. по жалба на ромски активист относно предизборните програми на ултранационалистическите партии „ВМРО-БНД“ и „НФСБ“, представени в предизборната кампания през 2013 г.¹³⁹ Програмите и на двете партии съдържат дискриминационни спрямо ромите мерки. „ВМРО-БНД“ предвижда трудова повинност за роми и сформирание на „до-

133 Вж. статия „Бившият член на ВСС и шеф на Камарата на следователите Пламен Стоилов: „Холандците не стават за ментори, те са доминирани от хомосексуалисти, педофили и наркомани“, 31.03.2014 г., „Правен свят“, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.legalworld.bg/35284.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

134 Вж. статия „ВСС се разграничи от Пламен Стоилов“, 02.04.2014 г., „Правен свят“, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.legalworld.bg/35331.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

135 Вж. статия „И Камарата на следователите се разграничи от думите на Пламен Стоилов“, 09.04.2014 г., „Правен свят“, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.legalworld.bg/35492.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

136 Вж. статия „Прокуратурата няма да разследва Пламен Стоилов за подбуждане към омраза към холандците“, 04.04.2014 г., „Правен свят“, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.legalworld.bg/35406.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

137 Абревиатурата означава *лесбийни, гей мъже, бисексуални и трансполови хора*.

138 Софийска районна прокуратура (2014б). Постановление за отказ да се образува досъдебно производство от 23.12.2014 г. по пр. пр. № 28988/2014 г.

139 Вж. статия „Прокуратурата системно отказва да се заеме с националистическите партии, проповядващи омраза и сегрегация предизборно“, 02.09.2014 г., БХК, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/prokuraturata-sistemno-otkazva-da-se-zaeme-s-nacionalisticheskite-partii-propovядvashi-omraza-i-segregaciya-predizborna/> (посетен на 16.03.2015 г.).

броволни отряди за защита на българското население“ от ромите – безспорно противозаконни структури, които противопоставят етнически групи в обществото. В своята програма пък „НФСБ“ предлага събаряне на незаконните постройки в гетата с преобладаващо ромско население, изселване на ромите в затворени лагери, където да служат за „туристическа атракция“ и ограничаването на раждаемостта им. Според прокуратурата тези съдържания на предизборните платформи на двете партии „не водят до извод за проповядване или подбуждане към дискриминация, насилие или омраза към ромското население, а призовават по-скоро към интеграция и спазване на закона“. Заселването на роми в изолирани поселения пък „е за лица, които не желаят и не полагат усилия за интегриране“, пише в своето постановление САП. Друг от основните аргументи за отказа на прокуратурата да преследва наказателно тези текстове, е че те са изготвени и приети от колективни ръководни органи на политически партии, докато според българското законодателство наказателната отговорност е лична. Прокуратурата не обсъжда възможността да бъдат установени физическите лица, членуващи в партийните ръководства.¹⁴⁰ Постановлението на САП бе обжалвано пред горестоящата прокуратура, но ВКП не се произнесе в рамките на докладвания период.

Продължават случаите на публично и масово разпространявана реч на омразата от страна на агитки по време на футболни мачове. Един от ярките примери през 2014 г. бе мачът между ФК „Левски“ и ФК „ЦСКА“, провел се на 25 октомври, по време на който феновете на „Левски“ разпънаха голям транспарант с текст: „България ще е свободна, когато ви избием! Чорбари, турски синове... еничари и гейове“. Макар за редица други нарушения по време на същия мач да са наложени разнородни санкции, Български футболен съюз не санкционира тази проява на реч на омразата.¹⁴¹

Въз основа на доклад за самосезиране от един от членовете си, през декември Комисията за защита от дискриминация (КЗД) образува преписка по повод две статии за криминални деяния, отразени във вестник „Атака“, собственост на ултранационалистическата партия „Атака“. В заглавията си публикациите посочват с обидни названия ромския етнос на извършителите на престъпните деяния, без този факт да има съществено значение за смисъла на информацията.¹⁴²

Широка публичност добиха направените от здравния министър Петър Москов изказвания на 7 декември 2014 г. по повод нападенията над екипи на Спешна помощ. В публичния си профил в социалната мрежа „Фейсбук“ министърът обяви намерението си да спре отзоваването на медицински екипи на повиквания за спешна медицинска помощ в ромските квартали: „Ако някой е избрал да живее и да се държи като скот, получава и правото да бъде третиран като такъв. Всъщност дори дивите животни разбират, когато искаш да им помогнеш, и не нападат... От утре навсякъде, където е имало такива инциденти, екипи на [Спешна помощ] ще влизат само след постигнато споразумение с местните „лидери на мнение“ на общността за персонализирана отговорност за поведението на въпросната популация или с екипи на полицията. Когато е възможно и както е възможно. С нарочна моя заповед ще сваля отговорността за тези решения от регионалните центрове и екипите“. По този повод

140 Апелативна прокуратура – София (2014). Постановление за потвърждаване на отказ да се образува досъдебно производство от 08.08.2014 г. по пр. пр. № 3588/2014 г. на САП.

141 Вж. статия „Левски“ е наказан с един мач без публика, ще плати 23 хил. лева глоба“, 30.10.2014 г., [Dnevnik.bg](http://www.dnevnik.bg), достъпна и в електронен вид на адрес: <http://www.dnevnik.bg/sport/2014/10/30/2409678/> (посетен на 16.03.2015 г.).

142 Вж. статия „Мангали убиха българин в Гент“, 17.10.2014 г., в-н „Атака“, бр. 128, достъпна и в електронен вид на адрес: <http://www.vestnikataka.bg/?p=65663> (посетен на 16.03.2015 г.); и статия „Мургави нападнаха репортер в Перник“, 17.10.2014 г., в-н „Атака“, бр. 128, достъпна и в електронен вид на адрес: <http://www.vestnikataka.bg/?p=65660> (посетен на 16.03.2015 г.).

През 2014 г. обект на слово на омраза станаха и правозащитниците, ангажирани с работа в защита на правата на маргинализирани групи.

БХК разпространи позиция, в която напомни, че в България наказателната отговорност е лична, а не колективна, и тя се установява само от българския съд, който е единствено компетентен да определя наказание, установено в българското законодателство. В позицията се подчертава, че отказът на достъп до публично здравеопазване е животозастрашаващ.¹⁴³ В прочетена от парламентарната трибуна декларация коалиция „Реформаторски блок“, чийто представител в кабинета е министърът, постави въпроса „[з]ащо мразим хората, които се грижат за нашето здраве, и защо уважаваме повече необразованите“, след като „[л]екарите винаги са били част от елита на всяко общество“.¹⁴⁴ Расистката заплаха на министър Москов породила буря от възмущение сред ромската общност и сред правозащитници. Няколко организации и отделни лица се обърнаха към прокуратурата с искане за търсене на наказателна отговорност на министъра за подбуждане към расова омраза и дискриминация. В края на февруари 2015 г. Софийската градска прокуратура отказа да образува наказателно производство, приемайки, че в действията на Москов не се установява целенасочено и умишлено подбуждане към расова дискриминация, насилие или омраза, основана на раса, народност или етническа принадлежност.

В друг случай на расистко подстрекателство на 17 декември Валери Симеонов, лидер на ултранационалистическата партия „Национален фронт за спасение на България“ (НФСБ), коалиционен партньор в „Патриотичния фронт“, заяви от парламентарната трибуна, че ромите са се превърнали в „озверели човекоподобни, изискващи право на заплати без да полагат труд, помощи по болест без да са болни, детски – за деца, които играят с прасета на улицата, и майчински за жени с инстинкти на улични кучки“.¹⁴⁵ Това изказване също породило буря от протести сред ромската общност. Няколко ромски организации и отделни ромски активисти подадоха сигнал срещу Симеонов до прокуратурата с искане за търсене на наказателна отговорност за подбуждане към расова омраза и дискриминация. До края на годината тя не излезе със становище по случая.

През 2014 г. обект на слово на омраза станаха и правозащитниците, ангажирани с работа в защита на правата на маргинализирани групи. Особено разпространение подобна реч намери в социалните мрежи и коментарите в новинарски и публицистични уебсайтове. Сред основните тези, артикулирани с тази реч са, че неправителствените организации работят против интересите на България (биват наричани „антибългари“); упреци, че са „финансирани отвън“ и следователно са „чужди агенти“; асоциации с конспиративните теории за Джордж Сорос (чието име се ползва, за да бъдат етикетирани като „соросоиди“); както и пряк упрек, че правозащитниците се грижат само за маргинализирани общности, като така дискриминират българите, които също страдат от различни социални несправедливости; или пък че

През 2014 г. обект на слово на омраза станаха и правозащитниците, ангажирани с работа в защита на правата на маргинализирани групи. Особено разпространение подобна реч намери в социалните мрежи и коментарите в новинарски и публицистични уебсайтове. Сред основните тези, артикулирани с тази реч са, че неправителствените организации работят против интересите на България (биват наричани „антибългари“); упреци, че са „финансирани отвън“ и следователно са „чужди агенти“; асоциации с конспиративните теории за Джордж Сорос (чието име се ползва, за да бъдат етикетирани като „соросоиди“); както и пряк упрек, че правозащитниците се грижат само за маргинализирани общности, като така дискриминират българите, които също страдат от различни социални несправедливости; или пък че

143 Вж. статия „БХК остро осъжда расистката закана за отказ на животоспасяваща здравна помощ за роми“, 08.12.2014 г., БХК, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/bhk-ostro-osyzhda-rasistkata-zakana-za-otkaz-na-zhivotospasyavasha-zdravna-pomosh-za-romi/> (посетен на 16.03.2015 г.).

144 Вж. декларация, прочетена в Народното събрание от народния представител доц. Димитър Шишков на пленарно заседание на 12.12.2014 г., стенограма от което е достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/51/ID/5326> (посетен на 16.03.2015 г.).

145 Вж. стенограма от 22-ро пленарно заседание на 43-то Народно събрание, 17.12.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/51/ID/5328> (посетен на 16.03.2015 г.).

насърчават правата на малцинствата, което се сочи като ощетяване на правата на мнозинството.

На 12 септември 2014 г. в рамките на предизборната си кампания ПП „Български национален съюз – Нова демокрация“ (БНС-НД) и Фейсбук групата „Движение за закрила на Отечеството“ организираха протестно шествие под наслов „Да забраним БХК“.¹⁴⁶ Шествието, на което присъстваха около 50 души, сред които ултранационалистът Боян Станков-Расате, Елена Ваташка, Мирослав Борисов Паскалев – Зорец и Раденко Григоров от „Сдружение на българските футболни привърженици“, завърши пред централния офис на БХК. Демонстрантите искаха забрана на БХК; призоваваха съседите в жилищната сграда, където е офисът на организацията, да изгонят служителите ѝ от офисното помещение, и издигаха и разпространяваха постери с надписи от такова естество. По време на демонстрацията бяха отправени редица заплахи и обиди срещу организацията и конкретни присъстващи нейни служители, които по това време се намираха в офиса ѝ. По повод заканите, чути по време на демонстрацията, бе подаден сигнал до прокуратурата, но по него няма произнасяне в рамките на докладвания период.

Практика по Закона за защита от дискриминация

През 2014 г. се откриха отрицателни тенденции в практиката на Върховния административен съд (ВАС) по Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр). ВАС разглежда жалби срещу решения на Административния съд София-град (АССГ) в качеството му на втора инстанция по дела, решени от Комисията за защита от дискриминация (КЗД). Някои от решенията на ВАС пряко противоречат на ЗЗДискр и сериозно препятстват неговия замисъл да уреди ефективно защитата от дискриминация. Тези решения противоречат на практиката на ВАС от минали години, а и на решения на същия съд от същата година.

Така в няколко решения ВАС приема, че „[з]аконова разпоредба, която не е обявена за противоконституционна от Конституционния съд, не може да бъде дискриминационна. Това е така, защото единствено КС може да преценява дали съответният закон противоречи на чл. 6, ал. 2 от *Конституцията*, забраняващ неравното третиране. Същото се отнася и за прилагането на законовите норми. Прилагането на законова разпоредба, която не е обявена от Конституционния съд за дискриминационна, не може да се приеме за дискриминация“.¹⁴⁷

С това ВАС практически отрича приложимостта на ЗЗДискр като закон на собствено основание, когато други закони му противоречат. В действителност обаче, когато закони си противоречат, съдът е длъжен да приложи единия или другия, а не да чака Конституционният съд да обяви единия за противоконституционен. ЗЗДискр е специален закон и като такъв има предимство пред дискриминационни норми в общи закони, които му противоречат. ЗЗДискр освен това инкорпорира норми на правото на ЕС, които

Някои от решенията на ВАС пряко противоречат на ЗЗДискр и сериозно препятстват неговия замисъл да уреди ефективно защитата от дискриминация.

¹⁴⁶ Вж. статия „БХК осъжда бездействието на институциите при поредна проява на тормоз и преследване на организацията“, 15.09.2014 г., БХК, достъпна и в електронен вид на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/bhk-osyzhda-bezdejstvieto-na-instituciite-pri-poredna-proyava-na-tormoz-i-presledvane-na-organizacijata/> (посетен на 16.03.2015 г.).

¹⁴⁷ Върховен административен съд, Решение № 5645 от 25.04.2014 г. по адм. д. № 15991/2013 г., VII отд.

имат предимство пред противоречащи им национални закони. Практиката на Съда на ЕС е константна, че националните съдии дължат да прилагат нормите на ЕС, като оставят без приложение националните норми, които им противоречат.¹⁴⁸

В същото порочно решение ВАС отива още по-далеч в отрицанието си на самостоятелното значение на 3ЗДискр, като приема: „Ето защо приемането на законова или подзаконова разпоредба, както и прилагането на тези разпоредби, доколкото същите не са признати за противоконституционни или незаконосъобразни по надлежния ред (в първия случай от Конституционния съд, във втория случай от ВАС), не могат да се квалифицират като нарушение на 3ЗДискр]”. Тези мотиви противоречат и на *Закона за нормативните актове* и *Административно-процесуалния кодекс*,¹⁴⁹ защото отричат основополагащия принцип на йерархията на нормативните актове, съгласно който подзаконова норма, която противоречи на закон, следва да се остави без приложение, а вместо нея съдът дължи да приложи законната норма. На практика с това решение ВАС неправомерно изключва от обхвата на 3ЗДискр защитата на хората от дискриминация от страна на администрацията, закрепена в приети от последната норми. Така всеки министър може да урежда дискриминационни практики със свои актове в противоречие със 3ЗДискр, а лицата ще са безпомощни да се защитят, освен ако не водят по две дела – веднъж пред ВАС за отмяна на спорната подзаконова норма, и втори път пред КЗД, за да установи тя, че отменената норма е дискриминационна. Това противоречи на ясната норма на 3ЗДискр, че забраната за дискриминация действа спрямо всички, в това число и всички държавни органи, включително тези, които приемат подзаконови норми; те също, като всички други, са задължени субекти по 3ЗДискр.¹⁵⁰ Освен това всеки съд, не само Конституционният, има правомощие да установи по и за целите на, дело, което трябва да реши, че даден закон не съответства на Конституцията или на обвързващите България международни договори, и да приложи последните вместо него: в това се състои тяхната непосредствена приложимост, основана на Конституцията. Това е смисълът на конституционните норми на чл. 5, ал. 1, 2 и 4.

По-нататък в същото решение ВАС неоснователно приема, че „не всяко нарушаване на 3ЗДискр и на останалите закони, уреждащи равенство в третирането, представлява нарушение [което КЗД може да установи], а само онова конкретно деяние (фактическо действие или бездействие), което осъществява признаците на административно нарушение по смисъла на чл. 6 ЗАНН”.¹⁵¹ С тези мотиви ВАС неправомерно ограничава правомощията на КЗД да установява всички нарушения на 3ЗДискр, както предвижда самият 3ЗДискр. По същество ВАС парадоксално казва, че не всяко нарушение на 3ЗДискр е нарушение на 3ЗДискр, с което отнема действието на част от закона. Това е проблем и от гледна точка на легалните определения за пряка и непряка дискриминация, които не изискват деянието да е умишлено, а забраняват дискриминацията като обективно деяние без оглед на субективната страна, защото много дискриминационни прояви са неосъзнат израз на интериоризирани стереотипи, докато определението за нарушение по ЗАНН изисква вина.

148 Вж. доктрината за т. нар. пряк ефект: когато нормите на ЕС са пряко приложими, националният съд е длъжен да игнорира вътрешния закон, ако той им противоречи. Вж. доктрината и за т. нар. непряк ефект: когато нормите на ЕС не са пряко приложими, националният съд е длъжен да направи всичко възможно да изтълкува и приложи вътрешния закон в съответствие с тях. Тези институти са производни на доктрината за *върховенството на правото на ЕС* спрямо националното право.

149 Чл. 15 ЗНА; чл. 5 АПК.

150 Чл. 6, ал. 1 3ЗДискр.

151 Върховен административен съд, Решение № 5645 от 25.04.2014 г. по адм. д. № 15991/2013 г., VII отд. В същия смисъл има и друго решение на ВАС от 2014 г. – № 15637 от 19.12.2014 г. по адм. д. 1925/2014 г.

ВАС продължава в това решение да въвежда и още неправомерни ограничения пред действието на ЗЗДискр в защита на лицата: „За да установи извършено нарушение и за да наложи [принудителна административна мярка (ПАМ)] по чл. 76 от Закона, е необходимо Комисията да е установила осъществен състав (от обективна и субективна страна) на конкретно административно нарушение – извършване на дискриминация, да е установила извършителя на нарушението, както и конкретното засегнато лице. Неустановяването на конкретното действие или бездействие, с което е извършен дискриминационният акт, субекта на нарушението (извършителя) или конкретното засегнатото лице означава липса на извършено нарушение на дискриминационното законодателство по смисъла на чл. 47, т. 1 ЗЗДискр”.¹⁵² Така ВАС препяства защитата на цели общности, когато, например, производство е образувано по сигнал на трето, незасегнато лице – възможност, която ЗЗДискр изрично дава, по повод медиатизирана реч на омразата срещу уязвима група. В подобни случаи е невъзможно да се конкретизират засегнатите лица, защото те са огромен, неопределен брой.

ВАС продължава да осакатява ЗЗДискр и по-нататък: „Субект на административно нарушение може да бъде само [физическо лице], а само в изрично посочени от закона случаи и [юридическо лице]. Административните органи – еднолични или колективни, не могат да бъдат субект на нарушение по чл. 47, т. 1 от Закона, извършител на нарушения могат да бъдат конкретните физически лица, осъществяващи правомощията на съответните органи”.¹⁵³ С това ВАС неправомерно отрича забраната за дискриминация *erga omnes* по закона: съгласно изричната норма на чл. 6, ал. 2 от ЗЗДискр, задължени субекти са всички, а това значи всички лица – и юридическите, и органите. През десетилетието, в което ЗЗДискр действа, са постановени десетки решения на ВАС срещу ответници – както юридически лица, така и органи на власт, включително заради дискриминационни подзаконови норми. Въпросното решение на ВАС е в разрез и със закона, и с практиката на съда.

По-нататък в това незаконосъобразно решение ВАС се произнася: „Правните норми представляват абстрактни правила за поведение, те не са конкретни действия или бездействия, с които би могло да се осъществи конкретен акт на дискриминация. Те единствено създават възможност за извършване на дискриминация по отношение на конкретни лица в определен момент. С приемането на цитираната по-горе разпоредба също не би могло да се осъществи съставът на нарушение на антидискриминационното законодателство по смисъла на чл. 47, т. 1 от Закона“.

Сходно се произнася ВАС и по друго дело през годината: „Правомощието на КЗД да установява нарушение на ЗЗД[искр] се отнася до установяването на конкретно фактическо положение на неравностойно третиране по защитен признак, а не на хипотетична, евентуална, потенциална възможност занапред да се стигне до неблагоприятно третиране като последица от разпоредба в подзаконов нормативен акт. [...] Не е достатъчно да е приета дискриминационна разпоредба, а да е налице конкретно дискриминационно проявление спрямо жалбоподателя в резултат на прилагането ѝ [...]”.¹⁵⁴ Според това решение, ако установи, че норма е дискриминационна, КЗД може само да обжалва въпросния акт или да препоръча на органа, който го е издал, сам да го отмени. В същия смисъл е и по-горе цитираното решение № 5645: „Безспорно Комисията притежава правомощия да преценява доколко нормативните актове, включително и законите, не нарушават забраната за дискриминация, но когато констатира несъответствие на нормативен акт с антидискриминационни разпоредби, тя не

152 Върховен административен съд, Решение № 5645 от 25.04.2014 г. по адм. д. № 15991/2013 г., VII отд.

153 Пак там. В същия смисъл има и друго решение на ВАС от 2014 г. – № 15637 от 19.12.2014 г. по адм. д. 1925/2014 г.

154 Върховен административен съд, Решение № 15637 от 19.12.2014 г. по адм. д. 1925/2014 г.

следва с решение по чл. 65, т. 1 от Закона да установява извършено нарушение по смисъла на чл. 47, т. 1 (тъй като такова нарушение не е налице), не следва да задължава органа да преустанови нарушението, както и да налага ПАМ, давайки задължителни предписания, а може да упражни единствено някое от останалите свои правомощия, предоставени в чл. 47 по т. 5, т. 6 или т. 8 от Закона. Комисията може да обжалва съответните разпоредби, които по нейна преценка противоречат на 3ЗДискр, пред ВАС или да направи предложение или препоръка до съответния орган за приемане, отменяне, изменение и допълнение на нормативни актове“.

В разрез със 3ЗДискр тези решения на ВАС приемат, че КЗД няма правомощие да предпише на органите да отменят своите дискриминационни подзаконовни норми, а само да им препоръча това.

Не така обаче урежда 3ЗДискр правомощията на КЗД. Според закона тя може да установява всякакви дискриминационни нарушения, независимо от формата и субекта им, и във всички случаи да налага административни наказания и ПАМ на отговорните лица. В разрез със 3ЗДискр тези решения на ВАС приемат, че КЗД няма правомощие да предпише на органите да отменят своите дискриминационни подзаконовни норми, а само да им препоръча това. С тях ВАС практически препятства КЗД да изпълнява задълженията си по 3ЗДискр, като ефективно установява дискриминационността на норми, включително подзаконовни.

Горните две решения противоречат освен на практиката на съда от минали години, и на негово решение от същата година, в което законосъобразно се приема: „Поведение, основаващо се и изпълняващо дискриминационна норма от вътрешното обективно право или дискриминиращ общ административен акт също се квалифицира като дискриминационно, тъй като нарушаването на принципа на равно третиране, основано на защитен признак [...] е обективен факт. [...] Законът за защита от дискриминация забранява дискриминацията във всичките ѝ форми – § 1, т. 7 вр. чл. 4, ал. 2 и ал. 1 3ЗДискр. Забраната на чл. 4 3ЗДискр важи за всички правни субекти при осъществяване на дейността им, поради което предоставената на висшето училище академична автономия по смисъла на [Закона за висшето образование] по никакъв начин не дерогира задължението на университета за съобразяване на поведението му с принципа за недискриминация. Констатираното несъответствие на въведения с чл. 3 (отм.) от [Правилника] формален възрастов критерий за настаняване в общежитие с императива на чл. 4 3ЗДискр обуславя извод, че прилагането на изискването за възраст съгласно чл. 3 (отм.) от Правилника спрямо [жалбоподателя] нарушава норма от по-висока степен. С отказа да бъде настанен в студентско общежитие поради неизпълнение на въведено в [Правилника] условие за максимална възраст жалбоподателят е бил третиран неблагоприятно по смисъла на чл. 4, ал. 2 вр. § 1, т. 7 3ЗДискр на основата на защитен от закона признак. Съставът на пряката дискриминация по възраст е изпълнен. Същият не изисква дискриминационен умисъл, затова липсата на такъв е без значение за определянето на третирането като дискриминационно, включително ако се е дължало на съзнание за правомерността му по действащия тогава чл. 3 от [Правилника]“.¹⁵⁵

Положително, законосъобразно се произнася ВАС и в друго решение, че оперативната самостоятелност на органите не отменя задължението им да не поставят лица в по-неблагоприятно положение на основата на защитени признаци, когато правят преценките си.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Върховен административен съд, Решение № 1048 от 27.01.2014 г. по адм. д. № 8033/2013 г., VII отд.

¹⁵⁶ Върховен административен съд, Решение № 8388 от 19.06.2014 г. по адм. д. № 600/2014 г., VII отд.

В друго решение ВАС прилага неправилно теста за „сравнител“ при пряка дискриминация. Жалбоподателят не е допуснат до конкурс за държавна длъжност поради възрастта си – правилата предвиждат максимална възраст 40 г. ВАС решава, че той не бил третиран по-неблагоприятно, защото това условие важало за всички кандидати. В действителност обаче кандидатът е третиран по-зле от онези, които за разлика от него са били допуснати заради възрастовата разлика между тях – ясен случай на пряка дискриминация.¹⁵⁷ ВАС решава още, че предвид пределната възраст за службата – 60 г., лимитът от 40 г. за достъп до нея бил оправдан. В действителност новопостъпилите могат за много по-малко от 20 г. да научат необходимото за изпълнение на службата, преди да се пенсионират, и ограничението изглежда прекомерно.

В един случай ВАС се произнася, че след решение на КЗД, с което се установява дискриминация, произтичаща от индивидуален административен акт, потърпевшият не може да търси обезщетение за имуществените си вреди, доколкото въпросният дискриминационен акт не е отменен; можел да претендира само неимуществени вреди. Това решение противоречи на чл. 74 ЗЗДискр, съгласно който всякога, когато КЗД установи дискриминация, лицето, претърпяло вреди от нея – вреди изобщо, а не само неимуществени, може да потърси обезщетение с иск срещу лицата/органите, които са ги причинили. От друга страна е положително, че в това решение съдът признава, че дискриминацията по презумпция причинява неимуществени вреди.¹⁵⁸

В решение за неравно заплащане на основата на пол ВАС необосновано приема, че няма дискриминация, въпреки по-голямото възнаграждение на мъжа, с когото потърпевшата жена се сравнява, защото на друг мъж плащали също колкото на нея.¹⁵⁹ Всъщност, за да е налице полова дискриминация, е достатъчно потърпевшата жена да е третирана по-зле от един конкретен мъж в сравнимо с нея положение; не е необходимо тя да е третирана по-зле от всеки мъж в такова положение. Наред със защитените признаци, и други фактори обуславят третирането на хората и дискриминацията не всякога се проявява във всички случаи еднообразно.

В един случай ВАС предоставя защита срещу сексуален тормоз на работното място.¹⁶⁰ Съдът правилно се произнася, че няма значение, че тормозещият не е пряк началник на потърпевшата, защото е установено, че въпреки това нейният отказ да приеме поведението му може да повлияе на решения, които я засягат, защото този човек контролира аспекти на службата като работния график, наряда, отпуските и др. Съдът установява, че работодателят не е взел мерки да спре тормоза, а решил да изчака решението на съда, като предложил, вместо да бъде санкциониран извършителят, потърпевшата да се премести на друго работно място. Съдът критикува това, както и липсата на обучение на служителите за недопускане на дискриминация.

В друг случай съдът предоставя защита на ромка от расистки тормоз – антиромски обиди и заплахи за лишаване на потърпевшата от работното ѝ място.¹⁶¹

ВАС решава и дело на затворник-мюсюлманин, който не получава съобразена с религията му храна – без свински продукти, като отхвърля възраженията, че по *Закона за изпълнение на наказанията* нямало задължение за предоставяне на различна храна в зависимост

157 Върховен административен съд, Решение № 10734 от 01.09.2014 г. по адм. д. № 1463/2014 г., VII отд.

158 Върховен административен съд, Решение № 13320 от 06.11.2014 г. по адм. д. № 3036/2014 г., VII отд.

159 Върховен административен съд, Решение № 315 от 10.01.2014 г. по адм. д. № 9463/2013 г., VII отд.

160 Върховен административен съд, Решение № 10402 от 24.07.2014 г. по адм. д. № 2534/2014 г., VII отд.

161 Върховен административен съд, Решение № 1667 от 06.02.2014 г. по адм. д. № 10013/2013 г., VII отд.

от религията.¹⁶² Съдът се произнася, че това задължение произтича от ЗЗДискр и установява дискриминация, но не в сравнение с християните в същия затвор, които получават храна, съответна на религията им, а в сравнение с мюсюлманите в Софийския затвор, където свинското месо се заменя с друго. Това бягство от произнасяне относно твърдяната дискриминация по признак „религия“ не е обосновано. Също така не е правилно квалифицирането на спорното неравно третиране като непряка дискриминация. В действителност тя е пряка, доколкото е налице различно третиране. При непряката дискриминация третирането е еднакво, но се отразява на различните групи нееднакво – по-зле на едни, отколкото на други. Положително е обаче, че съдът приема, че признакът „религия“ не следва да се доказва, а е достатъчно самоопределянето на лицето.

Що се отнася до признака „сексуална ориентация“, ВАС се произнася неблагоприятно по дело по *Закона за убежището и бежанците*, като приема, че търсецът убежище сам бил избрал да се причисли към преследваната група на хомосексуалните в Камерун, избирайки на 35-годишна възраст сексуална ориентация, която „не му е вродена“.¹⁶³ За този „съзнателен избор“ на чужденеца нямало „правдоподобно обяснение“. Това решение практически отрича правото на защита от хомофобско преследване на хората, които са разкрили хомосексуалността си след известно житейско време. Това противоречи на дължимата ефективност на защитата и по същество вменява на жертвите на хомофобията отговорност за търпяното от тях насилие.

В едно решение ВАС двукратно заявява, че било необходимо неравното третиране да е извършено „съзнателно“.¹⁶⁴ В действителност законът не предвижда изискване за никакъв умисъл – достатъчно е да е налице по-лошо третиране заради защитен признак, а причинната връзка между третирането и признака може да не е осмислена от извършителя, тъй като той може да действа под влияние на дълбоко вкоренени стереотипи, за които да не си дава сметка в момента на деянието или въобще.

В обобщение, практиката на ВАС по ЗЗДискр, макар да бележи и положителни развития, търпи критика заради известна противоречивост и особено заради отрицателни, смущаващи тенденции на ограничаване обхвата на закона.

162 Върховен административен съд, Решение № 2514 от 21.02.2014 г. по адм. д. № 10989/2013 г., VII отд.

163 Върховен административен съд, Решение № 3467 от 07.07.2014 г. по адм. д. № 1381/2014 г., III отд.

164 Върховен административен съд, Решение № 3645 от 14.03.2014 г. по адм. д. № 12679/2013 г., VII отд.

10. Право на убежище

През 2014 г. България внесе значително подобрене в националната система за предоставяне на убежище, закрепено в чл. 27, ал. 2 и 3 от Конституцията. През първата половина на 2014 г. Държавната агенция за бежанците (ДАБ) бе предимно ангажирана с преодоляването на последиците от институционалния колапс, в който националната бежанска система изпадна след събитията от есента на 2013 г. и първото по-значително навлизане на бежанци в страната.

С помощта на предоставените от Върховния комисариат за бежанците към ООН (ВКБО-ОН) спешни мерки и ресурси, подпомагането от страна на някои чужди правителства, неправителствените организации и българската общественост и логистичната подкрепа за обучение на Европейската служба за подпомагане в областта на убежището (ЕСПОУ) ДАБ успя да реализира за сравнително кратък период от време значително подобрене на условията на прием в своите регистрационно-приемателни и настанителни центрове. Назначен бе допълнителен персонал,¹⁶⁵ който да увеличи административния капацитет на ДАБ за извършване на официалната регистрация на търсещите закрила, снабдяването им с временни документи и провеждането на производствените действия по оценка на молбите за закрила и вземане на решения за предоставяне или отказ на статут. Предприети бяха повсеместни дейности по строителство, ремонт и оборудване в транзитните (ТЦ), регистрационно-приемателните (РПЦ) и настанителните центрове (ЦН) на Държавната агенция за бежанците. Капацитетът за настаняване в тези бежански центрове бе повишен на общо 6 000 души, съответно – 300 души в ТЦ-Пъстрогор (община Свиленград), 3 340 души в РПЦ-Харманли, 860 души в РПЦ-София, 150 души в РПЦ-Баня (община Нова Загора), 300 души в ЦН-Враждебна (София), 700

¹⁶⁵ 160 души, от които 50 постоянен и 110 временен персонал.

До края на 2014 г. България не изработи план за краткосрочни и дългосрочни мерки при евентуално ново значително повишаване на броя на търсещите закрила.

души в ЦН-Военна рампа (София) и до закриването му¹⁶⁶ – 350 души в ЦН-Ковачевци (община Перник). От февруари 2014 г. ДАБ пое от ВКБООН и изхранването на търсещите закрила, настанени в приемателните центрове и предприе мерки за осигуряване на предоставянето на медицинска помощ на настанените лица. В резултат на подобренията условията и възстановеното издаване на временни документи, РПЦ-Харманли премина от закрит към открит режим в средата на март 2014 г. В началото на юни 2014 г. всички приемателни центрове на ДАБ отговаряха на минималните условия за приемане и настаняване на търсещи закрила.

Към ДАБ бе създаден национален механизъм за координация – редовни координационни срещи на специализирани подкомисии в различните области на закрилата в България. В рамките на тази междуведомствена платформа правителствени, неправителствени и международни организации, в това число и ВКБООН, поставяха на разглеждане и предприемаха конкретни действия по разрешаване на съществуващите нормативни, институционални и практически проблеми в областта на приемането, производствата и първоначалната интеграция на бежанците в България в течение на цялата 2014 г.

В резултат на постигнатото подобрение в условията на приема и настаняването, през април 2014 г. ВКБООН отмени¹⁶⁷ своите препоръки за спиране на Дъблинските трансфери към България, с изключение на уязвимите категории, по отношение на които препоръча индивидуална преценка във всеки конкретен случай при вземане на трансферното решение за обратно връщане.

В същото време през 2014 г. продължи тенденцията на постепенно, макар и плавно нарастване на броя на лицата, търсещи международна закрила, който (особено след средата на годината) се увеличи рязко¹⁶⁸ спрямо предходните месеци от първото полугодие. В сравнение с общо 7 144¹⁶⁹ души, подали молба за закрила през 2013 г., през 2014 г. молби за закрила в България подадоха 11 081 души, което съставлява увеличение с 35%. Следва да се има предвид обаче, че значителен брой от лицата, потърсили закрила в края на 2013 г., бяха регистрирани официално по надлежния ред от ДАБ едва в първите месеци на 2014 г. Топ страна на произход остана Сирия (6 524 молби за закрила), следвана от Афганистан (2 968 молби), Ирак (608 молби), лица без гражданство (268 молби) и Пакистан (183 молби).

В периода, последвал кризисната ситуация от края на 2013 г., на фона на нарастващия брой на бежанците и търсещите закрила в България, както правителството, така и специализираният административен орган в областта на международната закрила – Държавната агенция за бежанците при МС, постепенно възприеха разбирането, че събитията от минало-

166 Центърът за настаняване в с. Ковачевци с капацитет от 350 места бе закрит по решение на председателя на ДАБ на 1 ноември 2014 г., с единствен мотив високи разходи за отопление през зимния сезон.

167 UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2014). *UNHCR observations on the current asylum system in Bulgaria, April 2014*. Достъпно в електронен вид на адрес: <http://www.refworld.org/docid/534cd85b4.html> (посетен на 16.03.2015 г.). Издадени в продължение на UNHCR Observations 'Bulgaria as a Country of Asylum' от 2 Януари 2014 г.

168 Статистика на броя на подадените молби през 2014 г. по месеци: януари – 822; февруари – 776; март – 433; април – 320; май – 545; юни – 645; юли – 911; август – 1 104; септември – 1 220; октомври – 1 429; ноември – 1378; декември – 1498 души. Източник: Държавна агенция за бежанците.

169 По информация от Държавна агенция за бежанците.

годишната есен не представляват изолирано явление или еднократен феномен. Това разбиране бе наложено предвид конфликтите в непосредствена близост до страната – както продължаващата гражданска война в Сирия, така и нововъзникващите конфликти в Ирак и други

На практика местната интеграция на бежанците, получили статут в България, остана недостъпна.

държави от региона на Близкия Изток и Субсахарска Африка. Обективен фактор за константното нарастване на броя на лицата, търсещи международна закрила в България съставлява и значителният брой бежанци от Сирия, намиращи се в съседство на територията на Република Турция, които през 2014 г. надвишиха 1,6 милиона души. Въпреки това до края на 2014 г. България не изработи план за краткосрочни и дългосрочни мерки при евентуално ново значително повишаване на броя на търсещите закрила в национален мащаб чрез създаване на резервен капацитет за приемане и трайна ефективност и бързина на процедурите по оценка на молбите за закрила. Липсата на такива мерки предпостави и липсата на ангажирани допълнителни национални, но така също и на общностни финанси от достъпните европейски ресурси в тази област. В замяна на дългосрочните мерки държавната администрация предпочете да възобнови стари или да прави опити за въвеждане на нови институционални практики, затрудняващи или пречатващи достъпа до производството за предоставяне на закрила и до някои от правата по време на процедурата. Основната цел на тези рестриктивни политики бе демотивация на лицата, търсещи закрила в България да останат в страната, а вместо това същите да бъдат принудени да потърсят другаде убежище и трайни решения.

В същия контекст бе и пълната липса на интеграционна програма и мерки за първоначална интеграция през цялата 2014 г., определена като „година на нулева интеграция“. Подобна ситуация бе допусната за пръв път от приемането на първата за България годишна национална програма за интеграция на лицата, получили статут и закрила през 2005 г.¹⁷⁰ Отговорността за приемането и изпълнението на интеграционната програма бе прехвърлена от ДАБ на Министерството на труда и социалната политика, което отложи приемането ѝ, като се мотивира, че е необходимо преди това да бъде приета стратегия за интеграция. Националната стратегия за интеграцията 2014–2020¹⁷¹ бе приета едва в средата на годината. Въпреки това на практика местната интеграция на бежанците, получили статут в България, остана недостъпна, доколкото стратегията съставлява програмен документ без никакви конкретни мерки по интеграция или възможност за отпускане на средства за тяхното осъществяване. Наред с редица други фактори, липсата на достъп до мерки за подпомагане на интеграцията мотивира много признати бежанци с предоставен статут и закрила да потърсят извън България алтернативи за интеграция и трайно установяване. Въпреки липсата на официална статистика за броя на бежанците, напуснали България, индикация за техния възможен брой е броят на направените към България 7851 информационни запитвания през 2014 г. по реда на Дъблинския регламент.¹⁷² Следва да се отбележи обаче, че тези запитвания се отнасят не

170 Национална програма за интеграция, приемана за изпълнение от Държавната агенция за бежанците съответно за периодите 2005–2007 г., 2008–2010 г. и 2011–2013 г.

171 Национална стратегия за интеграцията на лицата, получили международна закрила в Република България (2014 - 2020 г.), 2 юли 2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1327> (посетен на 16.03.2015 г.).

172 Регламент (ЕС) №604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата-членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите-членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство (преработен текст).

само до евентуални обратни трансфери на лица, търсещи закрила, но и относно потвърждаване на правния статус на лица с предоставен статут и закрила.

В областта на убежището и международната закрила се откриха следните специфични проблеми през 2014 г.:

Достъпът до територия на търсещите закрила бе затруднен извън предела на допустимите препятствия, произтичащи от упражняването на граничен контрол и предотвратяването на незаконната имиграция. През цялата 2014 г. по югоизточната граница с Република Турция патрулираха 1 250 гранични служители, заедно с допълнително командировани 1 350 полицейски служители. Както и през предходната 2013 г., ФРОНТЕКС организира и координира на територията на България съвместни операции и пилотни проекти по българо-турската граница, като за целта бяха предислоцирани личен състав и технически средства в рамките на провежданата съвместна операция „Посейдон“. В зоната за отговорност на регионалната дирекция на граничната полиция - Елхово в рамките на „Посейдон 2013 – сухоземни граници продължение“ и „Посейдон 2014 – сухоземни граници“ през 2014 г. са развърнати общо 144 експерта, 21 патрулни автомобили, 9 служебни кучета и 6 мобилни термовизионни системи. Само за първото полугодие на 2014 г. ГДГП отчете провеждането на 589 специализирани полицейски операции, както и съвместни патрули по границите със съседните държави на изход, респективно 96 съвместни гранични патрули със Сърбия и 60 смесени патрули с Македония.

В тази връзка особено остро стои проблемът, възникнал с практиката на фактическо недопускане (non-admission) до територията на страната на чужденци, които опитват да влязат в България по нерегламентиран начин. През 2014 г. МВР докладва¹⁷³ 6 400 граждани на трети страни, които са били недопуснати и върнати с формален отказ за влизане на територията на страната, като в преимуществената си част това касае чужденци, идващи от територията на Република Турция.¹⁷⁴

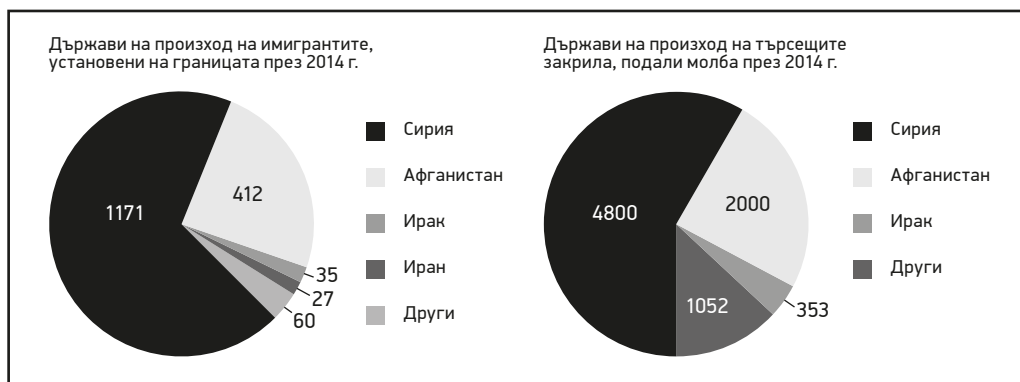
Допълнително още 28 000 души са докладвани като наблюдавани на турска територия в непосредствена близост до българската граница, но те не са предприели опит за пресичане на граничната линия и навлизане на българска територия. Като топ страни на произход на недопуснатите 6 400 лица МВР заявява Сирия, Ирак и Афганистан. Направеният сравнителен анализ с топ страните на произход на лицата, търсещи убежище и закрила¹⁷⁵ в България през 2014 г. (Сирия, Афганистан и Ирак) сочи, че няма никаква съществена разлика между профила на чужденците, опитващи се да влязат на територията на страната, с този на чужденците, търсещи международна закрила. Така профилът на чужденците, влизащи или опитващи да влязат в България съставлява предимно лица, бягащи от зони на конфликт, несигурност или масово нарушаване на човешките права в големи размери. Следователно мерките за граничен контрол и превенция върху достъпа до територията на България през 2014 г. основно рефлектират върху потоци на принудителна миграция, причинена от преследване, посегателства или въоръжен конфликт, а не върху потоци на доброволна миграция по икономически причини.

¹⁷³ Данни към 15 януари 2015 г.

¹⁷⁴ 6 000 недопуснати чужденци, идващи от територията на Република Турция и 400 недопуснати чужденци, идващи от територията на Република Гърция.

¹⁷⁵ По информация от Държавна агенция за бежанците.

ФИГУРА 4.

В случай че недопускането се прилага по отношение на лица, бягащи от страна на произход, която е източник на принудителна миграция, същото съставлява връщане (*refoulement*) или отблъскване (*push-back*) в нарушение на принципите на Женевската конвенция за статута на бежанците и минималните правни стандарти на Европейския съюз. Посоченото изявление на МВР косвено потвърждава изказваните до този момент предположения за масово прилагане по националните граници на практики на отблъскване и връщане на лица, търсещи закрила от органите на МВР. До този момент подобни предположения бяха основавани както на базата на индивидуални изявления на лица, търсещи закрила, претърпели еднократно или многократно отблъскване от българската граница, така и в различни доклади на международни организации и наблюдатели.¹⁷⁶ След изявленията на МВР в тази връзка и на базата на заявления от същото министерство профил на установените мигранти може да се направи обосновано заключение, че практиката на отблъскване по националните сухоземни граници е масово прилагана, тъй като броят на недопуснатите чужденци в средата на лятото на 2014 г. двукратно превишава броя на лицата от идентични страни на произход, регистрирани като търсещи закрила в България за същия период.¹⁷⁷

В резултат на мерките по фактическо затваряне на сухоземната българо-турска граница и практиката на МВР на недопускане, през 2014 г. в България бяха регистрирани първите опити за влизане от лица, търсещи закрила през морската граница на Черно море. Характерно за този нов феномен е, че крайната цел на преминаването по море понастоящем не е България, а Румъния, за което свидетелства обстоятелството в чии държавни териториални води най-често биват задържани т. нар. „хора от лодките“. По този начин се заобикаля допълнителната необходимост от преодоляване и на българо-румънската граница, което подчертава ясно изразения транзитен характер на смесените миграционни потоци в региона. До края на юни 2014 г.¹⁷⁸ граничните служби на Турция и Румъния са задържали в свои територи-

176 Хюман Райтс Уоч, България (2014). *Нови доказателства за връщането на сирийци в Турция*. Достъпно в електронен вид на адрес: <http://www.hrw.org/news/2014/09/18/bulgaria-new-evidence-syrians-forced-back-turkey> (посетен на 16.03.2015 г.); Амнести Интернешънъл (2014). *Човешката цена на Крепостта Европа*, юли 2014 г. (EUR 05/001/2014). Достъпно в електронен вид на адрес: http://www.amnesty.eu/content/assets/Reports/EUR_050012014_Fortress_Europe_complete_web_EN.pdf (посетен на 16.03.2015 г.); ПроАзил (2014). *България – брутално отблъскване на турската граница*, 25 април 2014 г. Достъпно в електронен вид на адрес: <http://www.proasyl.de/en/news/news-english/news/bulgaria-brutal-push-backs-at-the-turkish-border/> (посетен на 16.03.2015 г.).

177 10 800 недопуснати чужденци, 5 556 търсещи закрила, по информация на МВР и ДАБ.

178 Министерство на вътрешните работи (2014). *Доклад на министъра на вътрешните работи относно приоритетите на МВР*, 19 август 2014 г. Достъпно в електронен вид на адрес: <http://press.mvr.bg/Akcenti/prioriteti.htm> (посетен на 16.03.2015 г.).

ални води общо 151 мигранти. През октомври 2014 г.¹⁷⁹ обаче в български териториални води на около две мили от гр. Шабла на крайбрежието бе заловена първата голяма група от 24 граждани на Афганистан, което сочи опит за скъсяване на миграционните маршрути по море с оглед приближаващия зимен сезон. Това предполага възможност за увеличение на опитите за влизане на територията на България по море заради по-кратките отстояния от турското крайбрежие – и особено след трагичния инцидент от 3 ноември 2014 г.,¹⁸⁰ когато в турски териториални води близо до гр. Истанбул на път за румънския гр. Констанца потъна лодка с 40 души, които загинаха или изчезнаха безследно, много от тях малолетни и непълнолетни.

Принципът за ненаказване по чл. 31 от Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г. като цяло бе спазван. През 2013 г. органите на прокуратурата и съдилищата в Югоизточна България масово осъждаха¹⁸¹ търсещите закрила за влизане не по установения ред в нарушение на международното и вътрешното законодателство. През 2014 г. обаче тази практика бе като цяло преустановена и за целия период на годината едва 12 души, търсещи закрила, бяха осъдени за незаконно влизане на територията на страната. В края на годината обаче бе регистрирано възобновяване на тази порочна практика, макар и в друг регион на страната – в Югозападна България, предимно в района на Районна прокуратура – Петрич. Подобно възобновяване, освен в пряко нарушение на съответните разпоредби на наказателния закон за депенализация,¹⁸² съставлява очевиден опит за изкуствено повишаване на статистиката на осъдителните присъди в ущърб на закона и морала.

Достъпът до процедура претърпя няколко случая на динамично развитие и няколко обратна в течение на 2014 г. Първоначално административните производства по оценка на подадените до ДАБ молби за закрила бяха почти парализирани за продължителен период от декември 2013 г. до края на февруари 2014 г. Особено сериозен проблем представляваше практическата липса на каквато и да било регистрация и издаване на временни документи на търсещите закрила. Вместо да издава надлежните регистрационни карти на търсещите закрила, ДАБ масово връчваше уведомление за датата, на която търсещият закрила следва да се яви, за да бъде регистриран (т. нар. „бележки“). Обичайният период на уведомленията за регистрация варираше между 3 и 6 месеца. В резултат на това процедурите на съответните лица, търсещи закрила, бяха отлагани за неопределено време, а достъпът им до правата, предоставяни съгласно закона по време на процедурата, изцяло блокиран.

Най-засегнати от липсата на регистрация се оказаха търсещите закрила, подали декларация за отказ от настаняване и от социално подпомагане (т.нар. „лица на външен адрес“). В мнозинството си това бяха търсещи закрила, които поради липсата на настанителен капацитет при ДАБ през есента на 2013 г. бяха прехвърляни директно от границата или пограничните райони в един от двата СДВНЧ на МВР в Бусманци или Любимец. Поради липсата на настанителен капацитет при ДАБ и блокираната първоначална регистрация, тези търсещи закрила, мнозинството от които жени и деца, биваха задържани и лишавани от свобода за значителни периоди от средно 45 дни¹⁸³ в края на 2013 г. и началото на 2014 г. В тази ситуация повечето от тях предпочетоха да подадат декларации, че разполагат със средства за издръжка, като посочват външни адреси, за да бъдат освободени от СДВНЧ и да им бъде

179 Пак там.

180 Вж. статия „Катастрофа в Босфора разкри нов път за нелегалния трафик на хора в ЕС“, 04.11.2014 г., в „Сега“, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.segabg.com/article.php?id=724452> (посетен на 16.03.2015 г.).

181 Вж. БХК (2014). Годишен доклад за правата на човека за 2013 г. Достъпен в електронен вид на адрес: http://www.bghelsinki.org/media/uploads/annual_reports/annual_bhc_report_2013.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

182 Чл. 279, ал. 5 от Наказателния кодекс и чл. 31 от Женевската конвенция на ООН за статута на бежанците от 1951 г.

183 Данни към 31.12.2013 г., по информация от ГДГП, ДМ-МВР и БХК.

издадено уведомление за датата на регистрация. В почти 100% от случаите заявяваните адреси не отговаряха на условията на закона, но въпреки това ДАБ санкционираше освобождаването, а органите на МВР не предприеха никакво противодействие на разгърналите се на територията на СДВНЧ масови практики на измама, при които определени лица – български граждани, предоставяха многократно даден адрес на търсещите закрила срещу заплащане на прекомерни суми в явно и престъпно нарушение на закона. В началото на януари 2014 г. ДАБ представи информация, че в приемателните центрове са настанени 4 694 лица, а на външен адрес по декларация пребивават 4 421 лица, търсещи закрила. Бидейки без документи поради подадените от СДВНЧ декларации за отказ от настаняване и без право на настаняване, социална или медицинска помощ, повечето от търсещите закрила на външни адреси напуснаха страната. Така в началото на 2015 г. ДАБ докладва само 430 търсещи закрила на външни адреси, живеещи извън приемателните структури на бежанската агенция.

На 25.09.2013 г. със заповед¹⁸⁴ на Министъра на вътрешните работи към Дирекция „Миграция“ на МВР в гр. Елхово бе създаден т.нар. Разпределителен център с капацитет 300 души, като административна структура на подчинение на Дирекция „Миграция“ на МВР (от 1 юли 2014 г.¹⁸⁵ – отдел „Миграция“ при ГДГП на МВР). Принудителното настаняване (задържане) на чужденци в РЦ-Елхово през 2014 г. и понастоящем се извършва в нарушение на закона, доколкото на практика РЦ-Елхово съставлява структура за административно задържане на чужденци, но не основава своето съществуване на изричен текст в нормативен акт от законов ранг¹⁸⁶ съгласно изискванията на националния правен режим.¹⁸⁷ В същото време задържането на търсещите закрила в РЦ-Елхово и ограничаването на тяхната свобода се извършва в нарушение и на приетата подзаконова уредба.¹⁸⁸ Независимо от краткия престой на търсещите убежище в разпределителния център и сравнително бързия им трансфер и настаняване към централните на ДАБ, задържането на търсещите закрила в РЦ-Елхово при горепосочените условия съставлява лишаване от свобода и директно нарушава Член 5 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ). Накрая, това задържане нарушава и действащото национално законодателство в областта на убежището и международната закрила,¹⁸⁹ съгласно което задържането на лица, търсещи закрила не е разрешено или допустимо при никакви условия.

Като следствие от това през 2014 г. ДАБ продължи да извършва действия по първоначална регистрация на лицата, търсещи закрила, задържани в Разпределителния център – Елхово в нарушение на закона.¹⁹⁰ Доколкото още през 2012 г. ДАБ разкри като свое териториално поделение Транзитния център в с. Пъстрогор (община Свиленград), от този момент насетне законът не позволява извършването на каквито и да е било производства или отделни производствени действия от служители на ДАБ в места, различни от териториалните му поделения.¹⁹¹ Трансферът на лица, търсещи закрила от органите на ГДГП и предаването им на служители на ДАБ в РЦ-Елхово, вместо в ТЦ-Пъстрогор с цел извършване на първоначал-

184 Заповед рег. № 1з-1887/25.09.2014г. на министъра на вътрешните работи.

185 Закон за министерството на вътрешните работи, ДВ. бр. 53 от 27 юни 2014 г.

186 Например, подобна на чл.44, ал.7 от Закона за чужденците в Република България – относно създаването на специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ).

187 Чл. 1а от Закона за нормативните актове.

188 Чл.16 от Наредбата за отговорността и координацията на държавните органи, приета с ПМС №332 от 28.12.2007 г., ДВ. бр. 3 от 11 януари 2008 г., изменена с ДВ брой 91 от 18 ноември 2011 г.

189 Чл.16 от Наредба за отговорността и координацията на държавните органи, приета с ПМС № 332 от 28.12.2007 г. Обн. ДВ. бр. 3 от 11 януари 2008г., изм. ДВ. бр. 5 от 19 януари 2010 г., изм. ДВ. бр. 91 от 18 ноември 2011 г.

190 § 5 от ПЗР на ЗУБ.

191 Транзитни или регистрационно-приемателни центрове, чл. 47, ал. 2 от Закона за убежището и бежанците.

на регистрацията на техните молби за закрила през 2014 г. съставляваше незаконосъобразна практика в нарушение на посочените законови разпоредби.

Положително бе развитието през 2014 г. обаче с оглед средната продължителност на задържането на лицата, подали молба за закрила в специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) към Дирекция „Миграция“ на МВР.¹⁹² През изминалата година средната продължителност на задържането в РЦ-Елхово бе запазена на 6 дни, но средната продължителност на задържане в СДВНЧ драстично намаля на 11 дни (в сравнение с 45 дни през 2013 г.). Така общата средна продължителност на задържането на кандидатите за международна закрила бе 9 дни през 2014 г., което отбеляза най-краткия среден период на задържане от началото на функционирането на Дирекция „Миграция“ при МВР през 2005 г. Въпреки това тази продължителност продължава да е в нарушение на установения европейски правен стандарт за регистрацията¹⁹³ от максимален срок от 6 работни дни от подаването на молбата за закрила, когато е направено пред други органи, които има вероятност да получат подобни молби, но не са компетентни да направят регистрацията съгласно националното право.

Спрямо някои търсещи закрила с първоначални молби от страни на произход от Северна Африка (Магреб – Алжир, Тунис, Мароко) и Субсахарска Африка (Мали, Кот Д'Ивоар, Гана) обаче, средната продължителност на задържането надвиши 6 месеца, което предпостави извод за недопустима дискриминация по причина националността на съответните чужденци, търсещи закрила. Като се има предвид, че съгласно закона¹⁹⁴ до приключване на производството за предоставяне на статут с влязло в сила решение лицата, търсещи закрила не могат да бъдат принудително извеждани от територията на България, то задържането в СДВНЧ се явява изцяло незаконосъобразно, доколкото неговата единствена цел¹⁹⁵ е да обезпечи изпълнението на такова принудително извеждане. В същия смисъл са и приетите европейски правни стандарти,¹⁹⁶ които изрично забраняват задържането на лице единствено поради това, че съответното лице е кандидат за международна закрила. Задържането по време на бежанската процедура се допуска само в ограничителни изброени хипотези за периода на извършване на еднократни процедури¹⁹⁷ или по отношение на лица, съставляващи заплахата за националната сигурност или обществения ред¹⁹⁸ и то при положение, че същите хипотези са въведени изрично в националното законодателство. Нещо повече, практиката на ДАБ ескалира и до връчване на решенията по тези процедури на лицата, търсещи закрила в СДВНЧ, без изобщо същите да бъдат освобождавани и настанявани в центровете за настаняване на ДАБ. Същевременно провеждането на производствени действия в условията на задържане резултира в обективна невъзможност за търсещите закрила да упражнят гарантираните им права по време на производството. Нарушават се основни човешки права, каквито са правото на свобода и свободно придвижване и правото на справедлив съдебен процес.¹⁹⁹ В нарушение на закона търсещите закрила са ограничени да упражнят правото си на подслон и храна, социално подпомагане, здравно осигуряване, достъпна медицинска

192 От 1 юли 2014г., структура на подчинение на Главна Дирекция „Гранична полиция“ при МВР.

193 Чл. 6, ал.1 от Директива 2013/32/ЕС.

194 Чл.67, ал.1 от Закона за убежището и бежанците.

195 Чл.44, ал.6 от Закона за чужденците в Република България.

196 Чл.8, ал.1 от Директива 2013/33/ЕС.

197 Чл.8, ал.3, букви "а", "б", "в" и "е" от Директива 2013/33/ЕС.

198 Чл.8, ал.3, буква "г" от Директива 2013/33/ЕС.

199 Чл. 5 и чл.6 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

помощ и безплатно ползване на медицинско обслужване и психологическа помощ.²⁰⁰ Засегнати са и правата за достъп до пазара на труда по време на бежанската процедура при изпълнение на определени условия.²⁰¹ Препятства се и правната възможност кандидатите за закрила, които разполагат със средства за задоволяване на основните си жизнени потребности, в производството по общия ред да поискат и съответно да получат разрешение за настаняване за своя сметка на избран от тях адрес. През 2014 г. спрямо общо 30 търсещи закрила бяха проведени бежански процедури в условия на задържане в нарушение на признатите им от закона права по време на административните и съдебни производства.

Едва в 0.5% от наблюдаваните през 2014 г. производства проведените интервюта бяха записвани с техническо средство.

Във връзка с достъпа до процедура през 2014 г. бяха констатирани практики, съставляващи отстъпление от вече наложените и утвърдените в практиката на ДАБ административнопроизводствени стандарти. През септември 2014 г. бяха регистрирани случаи, при които служители на ДАБ отказваха да приемат и регистрират молби за закрила, в случай че не се представят доказателства за сключен договор за наем на „външен адрес“ или валиден национален документ за самоличност. Освен това и през 2014 г. продължи практиката за неприемане на молби за закрила и извършване на настаняване на търсещите закрила лица в часовете след 17:00 ч. и през почивните дни, което в отделни случаи доведе до пренощуване на открито пред центровете на ДАБ на кандидати за закрила заедно с техните семейства. Накрая, достъпът до процедура бе на практика отказан през септември 2014 г. спрямо търсещите закрила, които се явяваха директно в териториалните поделения на ДАБ. Вместо регистрацията им ДАБ предприе действия по сезиране на органите на МВР за тяхното задържане и принудително настаняване. В резултат на тази незаконосъобразна практика общо 65 търсещи закрила, от които 38 мъже, 8 жени и 19 деца, включително на възраст от 0 до 12 месеца, явили се в териториалните поделения на ДАБ и заявили молба за международна закрила, бяха задържани и въдворени в СДВНЧ в нарушение на закона²⁰² и европейските минимални правни стандарти.²⁰³

През 2014 г. продължи практиката на принудително настаняване (задържане) на непридружените деца-чужденци в СДВНЧ, въпреки въведената през март 2013 г. изрична законова забрана.²⁰⁴ В основна степен обаче причината за тази практика се коренеше в липсата на работеща на практика система на националните органи с компетентност по закрила на детето²⁰⁵ за настаняване на непридружените деца в специализирани институции, ангажиране на социални услуги от резидентен тип, настаняване в общността или в приемно семейство.

Качеството на производството по предоставяне на статут като цяло бе задоволително през 2014 г. Доколкото мнозинството от търсещите закрила в страната през 2014 г. бяха

200 Чл.29, ал.1 от Закона за убежището и бежанците.

201 Чл.29, ал.3 от Закона за убежището и бежанците.

202 Чл.67, ал.1 от Закона за убежището и бежанците.

203 Чл.7 и чл. 8, ал.1 от Директива 2013/33/ЕС.

204 Закон за чужденците в Република България, чл. 44, ал. 9.

205 Съгласно чл.6 от Закона за закрила на детето, органите по закрила на детето са Държавна агенция за закрила на детето и съответните отдели за закрила на детето в регионалните дирекции "Социално подпомагане" на Агенцията за социално подпомагане към Министерството на труда и социалната политика.

граждани на Сирия,²⁰⁶ ДАБ възприе *prima facie* подход при оценката на молбите им за закрила като „явно основателни“. По този начин ДАБ съкрати значително продължителността на производството по предоставяне на статут на средно 6 месеца. Това допринесе също така през 2014 г. да бъде постигнат най-високият рейтинг на признаване и най-ниският рейтинг на отказ за последните 20 години от установяването на системата на убежище и закрила в България през 1993 г. Така рейтингът на признаване достигна 55%, а рейтингът на отказите на закрила 6% (общо 12 787 решения, постановени през 2014 г. от решаващия орган ДАБ, от които 40% или 5 162 бежански статута, 15% или 1 838 хуманитарни статута, 6% или 738 отказа на статут, 17% или 2 196 спрени и 22% или 2 853 прекратени производства).

Нарушенията на стандартите в процедурата през 2014 г. касаеха само няколко, но съществени изключения. Основният проблем, наблюдаван през годината, касаеше използването на звукозаписна техника по време на провеждането на интервютата за оценка на молбата за закрила като най-добрата гаранция за пълното, обективно и честно записване на изявленията на кандидатите, правилната преценка на въпроса за предоставянето на закрилата съобразно действително заявените факти и обстоятелства, както и като гаранция против корупционни практики. Едва в 0.5% от наблюдаваните през 2014 г. производства проведените интервюта бяха записвани с техническо средство. Всички служители на ДАБ, чието задължение е провеждането на интервю, разполагат с техника за аудиозапис, но в 100% от наблюдаваните случаи на интервюираните лица бе представяна за подпис предварително изготвена декларация за това, че същите са съгласни да не се извършва технически запис, без да се разяснят ползата и предимствата от изготвянето му. По тази причина мнозинството от интервютата (99 %) се записват от служителите-интервюисти на ДАБ чрез използване на компютър, но в някои случаи – дори саморъчно, на хартиена чернова. В последните случаи протоколите за интервю се изготвят в различен момент от провеждането на самото интервю, често и дни по-късно, което създава обосновани съмнения за тяхната точност и коректност. При мониториране на издадените от ДАБ решения се наблюдаваха сходни противоречия, дори когато се касае до несъществени обстоятелства от бежанската история, които се използват като основание за отказ за предоставяне на закрила поради некредитиране на отделни моменти от бежанската история или заради нейната цялостна недостоверност. През 2014 г. бе констатирано трайно непровеждане от ДАБ на т.нар. „социално интервю“ по време на процедурата, въз основа на което се идентифицират неотложните нужди и специфични проблеми на кандидатите за закрила по реда на закона.²⁰⁷

Наблюдението на качеството на процедурата през 2014 г. показва, че предоставяната правна помощ по време на мониторираните интервюта е като цяло формална. Не се наблюдава активно участие или представяне на доказателства в подкрепа на изложеното от търсещия закрила от страна на участващите в производството правни представители, предоставящи правна помощ. В 100% от наблюдаваните случаи на интервюта присъстващите правни представители не задават допълнителни или уточняващи въпроси, въпреки очевидното наличие на неточности или противоречия в изявленията на интервюираните кандидати. Макар и изолирано, бе наблюдавано предоставяне на неточна или невярна правна информация както относно процесуалните срокове, така и относно правата и задълженията на кандидатите в производството или след връчването на положително или отрицателно решение от ДАБ. В нито един от наблюдаваните случаи решенията за отказ за предоставяне на закрила не бяха връчени в присъствието на адвокат като гаранция за защита на правата на търсещите

206 6 524 търсещи закрила от Сирия от общо 11 081 търсещи закрила, подали молба през 2014 г.

207 Чл.29, ал.4 от Закона за убежището и бежанците.

закрила. От мониторираните решения е видно, че като цяло не се прилага правилно тежестта на доказване по бежанските производства по ЗУБ.²⁰⁸ В 57% решенията на ДАБ бяха базирани на актуална информация за страната на произход на търсещите закрила и при посочени използваните източници на информация, послужили за събирането ѝ. В преобладаващото мнозинство от случаи обаче цитираната информация за страната на произход не подкрепя и не кореспондира на направените правни изводи за липсата на необходимост от предоставяне на закрила, обосноваваща отказа на ДАБ.

Особено тревожна продължи да бъде ситуацията на непридружените деца-бежанци, чиито процедури за поредна, 20-а година от създаването на бежанската институция насам бяха провеждани без назначаването на настойници или попечители. Присъствието в бежанските производства на социалните работници, назначавани по реда на Закона за закрила на детето²⁰⁹ бе напълно формално и не предоставяше необходимото съдействие и охрана на правните интереси на непридружените деца в бежанските процедури в разрез със законното задължение за защита на най-добрия интерес на детето.

208 Чл.75, ал.2 от Закона за убежището и бежанците.

209 Чл. 15, ал. 7 от Закона за закрила на детето.

11. Права на хората с психични разстройства в институциите

Процесът на деинституционализация продължава с бавни темпове. Намалява се капацитетът на домовете за институционална грижа за възрастни за сметка на появата на защитени жилища и центрове за настаняване от семеен тип. Обобщената картина показва, че единствената област, в която се наблюдава общо значително подобрение през последните години, са материалните условия. Лица с хронични психични разстройства продължиха да бъдат настанявани в социални институции на произволни основания и без съдебен контрол.

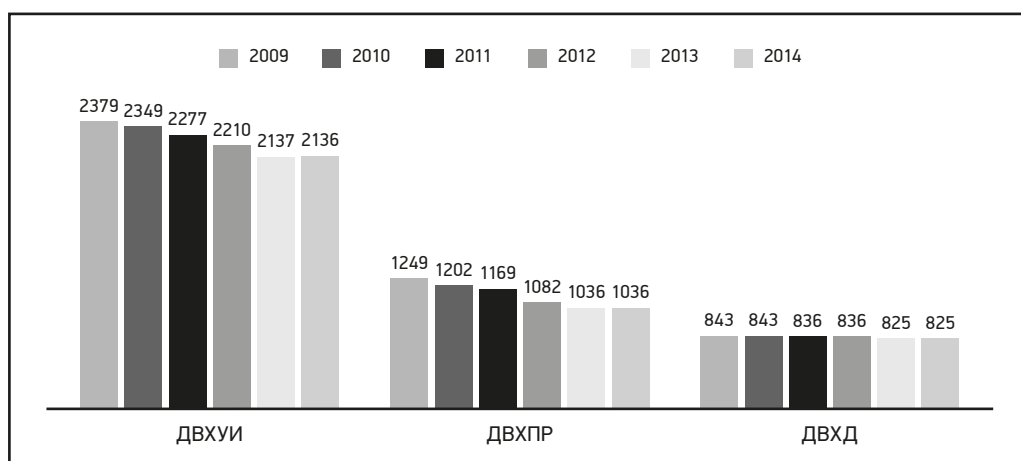
Преходът от традиционната за България институционална грижа за възрастни хора с психични разстройства към услуги, предлагани в общността и в домашна среда е сред основните приоритети в приетата с Решение № 2 на Министерския съвет от 7 януари 2014 г. *Национална стратегия за дългосрочна грижа*.²¹⁰ В нея се предвижда през „следващите 20 години да се подобри достъпът до социални услуги в общността и в семейна среда и до здравни услуги чрез разширяване на мрежата на тези услуги в страната, тяхното разнообразие, обем и обхват, повишаване на качеството им, както и насърчаване на взаимодействието помежду им“, което да доведе до закриването на „всички функционално остарели и неотговарящи на актуалните потребности на целевите групи специализирани институции за възрастни хора и хора с увреждания“.

Деинституционализацията на възрастни хора с психични разстройства в България започна преди десетина години с изграждането на първите услуги в общността от резидентен тип – защитени жилища (ЗЖ) и центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) като алтернатива на институционалната грижа, и става възможна с промени в Правилника за

210 Министерски съвет (2014). Национална стратегия за дългосрочна грижа. Достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&id=882> (посетен на 16.03.2015 г.).

прилагане на закона за социалното подпомагане от 2003 г. Оттогава в годишните отчети на Агенцията за социално подпомагане (АСП)²¹¹ е видно, че броят на новите услуги се увеличава, същевременно капацитетът на домове бива намаляван, а някои от тях бяха и закрити. Така например в отчета за 2013 г.²¹² е записано, че е закрит Домът за възрастни хора с психични разстройства (ДВХПР) в село Пастра, община Рила с капацитет 33 места, и са намалени капацитетите на Дома за възрастни хора с умствена изостаналост (ДВХУИ) в село Куделин, община Брегово (от 200 на 173 места), ДВХУИ в село Батошево, община Севлиево (от 75 на 45 места), ДВХУИ в село Самуил, община Самуил (от 101 на 86 места) и ДВХПР в село Ровино, община Смолян (от 100 на 87 места). Обобщаването на числата сочи, че за 2013 г. общият капацитет на ДВХПР е намален с 46 места, а този на ДВХУИ със 72 места или общо за двата вида институции – 118. Следващата фигура 5, изготвена с ползвани данни от отчетите на АСП и обявения капацитет на институциите поотделно към 31 декември 2014 г. на сайта на АСП,²¹³ показва какъв е реалният спад в капацитетите на институциите през годините от 2009 г. до 2014 г. През 2014 г. е първият застой за периода, тъй като намалението на общия капацитет е само с една бройка (намален е с едно място капацитетът на ДВХУИ в село Маленово, община Стралджа).

ФИГУРА 5. Капацитет на домовете към 31 декември по години.

Тази липса на промяна през 2014 г. е съвсем логична, имайки предвид липсата на свободни места в новите услуги и дългите списъци от чакащи за настаняване. Например към края на април 2014 г. за ДВХУИ в град Бяна с капацитет 120 места списъкът на чакащите бе 84; към декември 2014 г. за ДВХПР в село Лясково, община Стара Загора, с капацитет 60 места по информация на директора на институцията, чакащите са били 398. Трябва да се отбележи, че проблемът с недостига на места е дългогодишен и не възниква вследствие на намаляването на капацитетите или закриването на отделни домове през предходните години, а го задълбочава. Факт е, че темпът на закриване на домовете не е съобразен с търсенето на услугата и

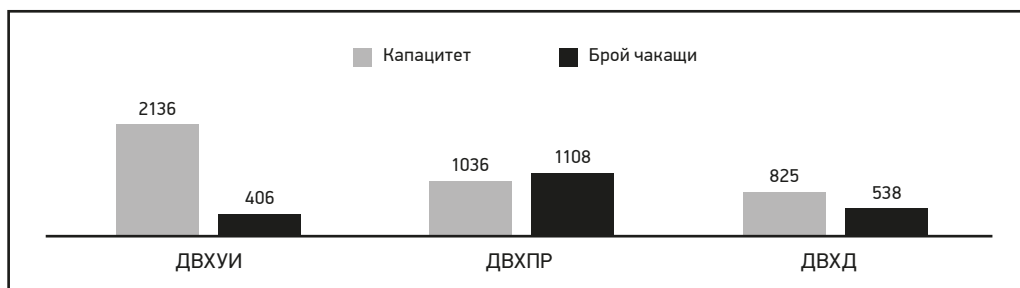
211 211 Годишните отчети за дейността на Агенцията за социално подпомагане са достъпни в електронен вид на адрес: http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=12&s1=207&selid=207 (посетен на 16.03.2015 г.).

212 Агенция за социално подпомагане (2014). *Годишен отчет за дейността*. Достъпен в електронен вид на адрес: http://www.asp.government.bg/ASP_Files/APP/GODISHEN%20OTCHET%20ASP%20-%202013-.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

213 Достъпни в електронен вид на адрес: http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=24&s1=22&selid=22 (посетен на 16.03.2015 г.).

не е обезпечен с разкриване на достатъчно на брой места в алтернативите от резидентен тип или с адекватно подпомагане на семействата на лицата с психични разстройства, за да са в състояние да се грижат за близките си в домашна среда. На следващата таблица е показано съотношението на общия капацитет на отделните по вид институции към броя на чакащите за тях.²¹⁴ Трябва да се отбележи, че капацитетите на всички институции са заети. При освобождаване на място то се заема в рамките на броени дни.

ФИГУРА 6. Съотношение на капацитетите и броя чакащи към 31 декември 2014 г. по институции.

Най-голям е недостигът на места за възрастни с психични разстройства, при които броят на чакащите за настаняване надхвърля капацитета на институциите. Реално обаче недостигът е още по-голям, тъй като във всички държавни психиатрични болници в страната има десетки пациенти, които не са на активно лечение, но не се изписват, тъй като няма къде да бъдат настанени и на практика живеят там. По този начин болниците са принудени да поемат и ролята на домове за хора с психични разстройства.

Потребителите в повечето институции се държат зад постоянно заключени огради, „за тяхна безопасност“.

Безспорно институциите са отживели времето си и трябва да бъдат закрити, но те все още са единствена възможност за получаване на грижа за много от нуждаещите се. Какво бе нейното качество през 2014 г.? Въпреки че тенденцията е към закриване, в много домове общините-доставчици на услугата инвестираха значителен финансов ресурс в извършване на ремонти през годината. Така например бе завършен нов жилищен корпус в ДВХУИ в местността „Чучурката“, община Лом; в ДВХУИ в село Самуил, община Самуил бе извършен основен ремонт на всички спални помещения и санитарни възли към тях; в ДВХПР в село Черни връх, община Смядово бе подменен покривът и бе изградена съвременна, но обща баня с душ кабини в една от сградите. Изследователи на БХК през годината бяха и в институции, които се нуждаят спешно от ремонти дейности – така например в ДВХПР в село Говежда, община Георги Дамяново, потребителите живеят в еднофамилни къщички, които обаче са крайно амортизирани, при пожар през март 2014 г. изгаря една от сградите, в която са се помещавали пералното помещение и занималнята; от основно саниране и обновяване се нуждае и сградата на ДВХПР в село Лясково, община Стара Загора.

214 Агенция за социално подпомагане, Информация, получена по реда на ЗДОИ на БХК с № РД-04-10 от 22 януари 2015 г.

„Част от персонала са си позволявали да ги ударят – с юмрук по гърба, през кръста, да ги ритнат в краката“.

Всяка институция има своите характерни особености, но обобщената картина показва, че единствената област, в която се наблюдава общо значително подобрене през последните години, са материалните условия. Те обаче са само елемент от грижата към потребителите, чиито подобрени по-

казатели не пречат условията, при които живеят повечето от тях, да бъдат определени като нечовешки. Основанията за това варират от общото за системата обезличаване на хората поради тяхната институционализация до груби нарушения на човешките права.

В ДВХУИ все още господства разбирането, че задачата на персонала се изчерпва с физическо обгрижване на потребителите, защото те „нищо не могат“. Обръщението „деца“ към домуващите в много институции показва липсата на всякакво практическо приложение на определението на „социални услуги“ в Закона за социално подпомагане, според което те би трябвало да бъдат „дейности, които подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот“.²¹⁵ Основни дейности в домовете продължават да бъдат оцветяването (запълването по контури) и четенето на приказки на потребителите от специализирания персонал. Има домове, в които преобладават други практики. Например в ДВХУИ в град Батак и най-увредените потребители посещават дневен център в града, в който се работи за подобряване на техните умения.

Не се стимулира и физическата активност, което води до вялост и апатия дори у младите потребители. Разбира се, и по този показател има изключения – така например в ДВХУИ в село Русокастро, община Камено, на площадка с препятствия потребители карат велосипеди, играят се народни танци. Успешен фолклорен ансамбъл има и в дома в град Твърдица. А в ДВХУИ в село Оборище, община Вълчи дол се провеждат спортни турнири от типа „Бързи, смели, сърчни“.

Повечето от домовете са изолирани географски, разположени са далеч от големите населени места, в области, които през последните години допълнително се обезлюдяват. Въпреки това потребителите в повечето институции се държат зад постоянно заключени огради, „за тяхна безопасност“. Липсата на свобода рядко се коментира от домуващи с умствена изостаналост, тъй като за повечето от тях това е типичната среда, в която са израстнали. Много от тях са настанени в тези институции направо от подобни институции за деца. За лицата с психични разстройства, които по правило развиват заболяването си и се настаняват в зряла възраст, липсата на свобода е болезнена. Отдалечеността от семействата им и липсата на контакт с „цивилизацията“ са потискащи. Преобладаващото еднополово разпределение по домове (16 от 29 при ДВХУИ и 12 от 13 при ДВХПР) и липсата на възможност за пълноценно удовлетворяване на сексуалните потребности е проблем, който винаги е бил подценяван и който продължава да е много сериозен както за мъжете, така и за жените със съхранено либидо. Малко са директорите на институции, които открито говорят за проблема. Тези, които го признават, казват, че са безсилни. Други открито заявяват, че хомосексуалните връзки не се толерират. Така например в дома в село Говежда доброволните сексуални контакти се приемат за нередни от ръководството и лош пример за останалите. Затова и „хванатите“ се изпращат в психиатрия за десетина дни. В същия дом потребители казват, че въпреки наказанията едно фелацио между домуващи се търгува срещу 10 цигари.

215 Закон за социално подпомагане § 1, т. 6 от допълнителните разпоредби в сила от 01 януари 2003 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2134405633> (посетен на 16.03.2015 г.).

През април 2014 г. Районна прокуратура – Сливен започна разследване за упражнено сексуално насилие от лице от персонала спрямо потребител на ДВХУИ – град Твърдица. Месец преди това е подаден сигнал до същата прокуратура за упражнявано физическо и психологическо насилие над домуващи в същата институция. Апелативна прокуратура – Бургас отмени отказите на Районна прокуратура – Сливен и Окръжна прокуратура – Сливен да образуват досъдебни производства.

Никой не отрича, че в домовете има насилие между потребители вследствие на обостряне на състояние на някой от потребителите. Но е недопустимо такова да се извършва от лица от персонала. В някои домове обаче такова отношение е практика. В резултат на проверка, извършена съвместно от Министерство на труда и социалната политика и Община Сливен, през март 2014 г. бе сменено ръководството на най-големия в страната ДВХУИ в селище „Качулка“, село Бяла, община Сливен. Повод за проверката бяха два идентични случая месец по-рано, при които две жени са се хвърлили от третия етаж. Новият директор направи публично разкрития (пред национална телевизия и печатни издания), че потребителите са били държани без терапия и „под ключ“ по стаите си, защото от предишните ръководства са смятали, че ако не са заключени, ще избягат. „Част от персонала са си позволявали да ги ударят – с юмрук по гърба, през кръста, да ги ритнат в краката“. Никой от редовия персонал не е уволнен, тъй като според новия директор на това място няма как да бъдат привлечени да работят други хора и трябва същите служители, които са проявявали насилие, да бъдат научени на хуманно отношение към потребителите. Образованите досъдебни производства за финансови злоупотреби и за смъртните случаи в дома в „Качулка“ са прекратени.

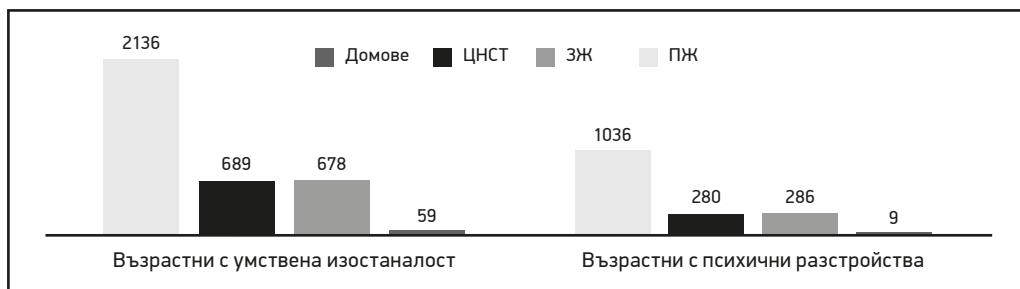
През 2014 г. по информация на Агенцията за социално подпомагане²¹⁶ от специализирани институции в социални услуги в общността – резидентен тип са изведени 144 лица. През годината са открити осем ЗЖ за хора с умствена изостаналост, две ЗЖ за хора с психични разстройства, девет ЦНСТ за възрастни хора с умствена изостаналост и четири ЦНСТ за възрастни хора с психични разстройства.

Според информация за функциониращите услуги от резидентен тип и техния капацитет на сайта на Агенцията за социално подпомагане²¹⁷ в България към 31 декември 2014 г. е имало 81 ЦНСТ за лица с умствена изостаналост с общ капацитет 689 места, и 28 такива центъра за лица с психични разстройства с общ капацитет 280 места. ЗЖ за лица с умствена изостаналост са били 80, с капацитет 678 места, а тези за възрастни с психични разстройства – 29, с капацитет 286 места. Преходните жилища (ПЖ) към ДВХУИ са били пет, с капацитет 59, а тези към ДВХПР само две, с общ капацитет девет места. Следващата таблица показва съотношението на настанените към 31 декември 2014 г. лица в отделните видове институции към тези, настанени в алтернативите.

216 Агенция за социално подпомагане, Информация, получена по реда на ЗДОИ на БХК с № РД-04-10 от 22 януари 2015 г.

217 Достъпен на: http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=24&s1=23&selid=23, посетен на 30 януари 2015 г.

ФИГУРА 7. Настанени към 31 декември 2014 г. според вида услуга.

Успешен ли е процесът на т.нар. деинституционализация, или казано по друг начин: деинституционализират ли се изведените от институциите потребители? Отговорът на този въпрос е свързан с отговора на въпроса дали потребителите на новите услуги продължават да получават „грижа“, която е характерна за институциите, или грижата е заменена от психосоциална рехабилитация, стимулираща преминаване от пасивно поведение на институционализирания към активност и овластяването му за взимане на самостоятелни решения. Наблюденията на изследователите на БХК през 2014 г. показаха, че за преобладаващия брой изведени основната промяна е, че те обитават по-добра материална база и по-малка група и това единствено отличава новия им живот от този в голямата институция. Потребителите остават трайно зависими, което е несъвместимо с прокламираната цел на деинституционализацията, а именно „социалното включване“. Обективна пречка за постигане на социално включване е и самото местоположение на някои нови услуги, които се разкриват в дворове на институции (например в ДВХУИ с намален капацитет през 2013 г. за сметка на разкрити нови услуги в село Куделин и село Батошево). Същото важи и за ЗЖ за възрастни с психични разстройства, които се намират в дворовете на държавните психиатрични болници. От новооткритите услуги в общността от резидентен тип през 2014 г. три са открити на територията на специализирани институции, а в сградата на закрития дом за деца с умствена изостаналост в село Искра, община Карнобат са разкрити ЦНСТ за възрастни хора с умствена изостаналост и ЦНСТ за възрастни хора с психични разстройства.²¹⁸

Има и добри практики. Например в защитените жилища за хора с умствена изостаналост в град Стара Загора значителна част от потребителите полагат възмезден труд в учреждения или във фирми, пътуват до работните си места самостоятелно, ползвайки обществен транспорт. В повечето услуги в общността потребители успешно се включват в приготвянето на храната, както и в работа по поддръжка на дворните пространства. Някои успяват и да се договорят с местни жители да им помагат срещу заплащане.

Успешният преход от институционална грижа към достоен и независим живот и социално включване на потребителите на социални услуги изисква адекватни промени в нормативната уредба. Според *Плана за действие, съдържащ мерки за привеждане от Република България на нормативната уредба и политики в областта на хората с увреждания в съответствие с разпоредбите на Конвенцията за правата на хората с увреждания (2013-2014 г.)*,²¹⁹ приет с Решение № 868 на Министерския съвет от 19.10.2012 г., до края на

218 Агенция за социално подпомагане (2015). Информация, получена по реда на ЗДОИ на БХК с № РД-04-10/22.01.2015 г.

219 Планът е достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=784> (посетен на 16.03.2015 г.).

2014 г. трябваше да бъдат изготвени законопроекти за промени в областта на запрещението, настойничеството и попечителството и въвеждане на алтернативни форми за подкрепено вземане на решения, както и за въвеждане на мерки, гарантиращи достъп до правосъдие на хора с увреждания. Сроктът не бе спазен. Работната група за изготвяне на предложения за промени в нормативната уредба в съответствие със стандартите на чл. 12 от Конвенцията за хората с увреждания на ООН към Министерство на правосъдието не постигна съгласие по важни въпроси и продължава работата си и в началото на 2015 г.

Така проблемите, установени от ЕСПЧ по делото *Станев срещу България* от януари 2012 г. останаха да стоят и през 2014 г. така остро, както и в предходни години. Лица с хронични психични разстройства продължиха да бъдат настанявани в социални институции на произволни основания и без съдебен контрол. Не бяха предприети и никакви действия за реформа на грижата за тези хора с цел те да станат по-малко зависими и да бъдат гарантирани основните им човешки права, които продължават да се нарушават.

12. Права на жените

През 2014 г. се наблюдава застои по отношение на усилията, полагани за гарантиране спазването правата на жените в България. Доказателство е липсата на каквито и да е законодателни изменения в посока подобряване положението на жените. Вместо това властите продължават да демонстрират търпимост към дискриминационни и сексистки норми, практики и нагласи, утвърждаващи и възпроизвеждащи неравенство между половете.

Защита от домашно насилие и други форми на насилие срещу жени

На 1 август 2014 г. влезе в сила *Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жените и домашното насилие*,²²⁰ но България все още не е пристъпила към нейното подписване и ратифициране. Планираният за 2014 г. преглед на българското законодателство за съответствие с текста на Конвенцията е отложен за 2015 г.²²¹ При тези обстоятелства е малко вероятно страната ни да спази поетия ангажимент и да се присъедини към Конвенцията в срока, указан в Плана за изпълнение на препоръките на Комитета на ООН за премахване на дискриминацията срещу жени (Комитета на ООН), юли 2015 г.

Програма на Норвежкия финансов механизъм, администрирана от Министерство на вътрешните работи, подкрепя дейности, насочени към борба с домашното насилие и насилието, основано на полов признак. През 2014 г. по нея бяха обявени конкурси за финансиране на дейности на обща стойност 2 милиона евро. Същевременно има пълен застои на ниво развиване на политики и законодателство – дейности, за които не се изисква толкова солидно финансиране. Така останаха само на хартия редица мерки от Националната програма

220 Съвет на Европа (СЕ) (2011), *Конвенция за предотвратяване и борба с насилието срещу жените и домашното насилие*, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Bulgarian.pdf> (посетен на 16.03.2015 г.).

221 Министерство на труда и социалната политика (2014). *Проект за Национална програма за действие за насърчване на равнопоставеността на жените и мъжете за 2015 г.*, Раздел 7, Мярка 3, достъпен на: <http://www.mlsp.government.bg/bg/ministry/Proekt%20na%20Nacionalen%20plan%20za%20deistvie%20za%20nasarchavane%20na%20ravnopostavenostta%20na%20jenite%20i%20majete%202015.doc> (посетен на 16.03.2015 г.).

Официалната статистика в България не съдържа данни за случаите на домашно насилие и другите форми на насилие срещу жени.

за превенция и защита от домашно насилие за 2014 г., включително тези за създаване на Координационен механизъм за помощ и подкрепа на пострадали от домашно насилие, на Национален съвет за координиране на политиките по превенция на домашното насилие, както и на стратегия за намаляване на домашното насилие.²²²

Изключително тревожно е, че препоръките на Комитета на ООН за премахване на дискриминацията срещу жени за изменение на *Наказателния кодекс* са все още неизпълнени. В сила остава разпоредбата, която предвижда, че престъпления за леки, средни и някои хипотези на тежки телесни повреди, извършени от „възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра“ се преследват само по частен ред с тъжба на пострадалия. Други неизпълнени препоръки са криминализирането на домашното насилие и съпружеското изнасилване и премахването на чл. 158 от Наказателния кодекс, който дава възможност за прекратяване на наказателното преследване срещу извършителя на престъплението, ако се ожени за своята жертва.

Официалната статистика в България не съдържа данни за случаите на домашно насилие и другите форми на насилие срещу жени. Убийствата на жени, като най-тежката форма на посегателство срещу личността, също не се документират и анализират през призмата на обусловените от пола на жертвата специфики. Провокиран от липсата на тази информация, БХК постави началото на изследване, обхващащо постановените в периода 2012–2014 г. присъди за умишлени убийства и опити за убийства на жени. Предварителният преглед на съдебната практика на десет окръжни съдилища по тези дела сочи данни, които, макар и очаквани, са стряскащи.²²³ 91% от убийствата на жени са извършени от мъже, 7% – при съучастие между мъже и жени, и 2% – от жени.

В 35% от случаите убийствата и опитите за убийство са извършени от настоящ или бивш интимен партньор на пострадалата, в 25% – от неин брат, син, внук или друг близък роднина, в 31% – от друг познат мъж, и само в 9% – от непознат. В 19% от присъдите изрично се споменава, че жертвата е била подложена на системно физическо домашно насилие от страна на извършителя, а в 21% – че жертвата е била в напреднала възраст или страдаща от тежко физическо или психическо заболяване. При две трети от случаите убийството е извършено в дома на пострадалата.

През лятото на 2014 г. общественото внимание бе привлечено от инцидент с 21-годишната Нона Славова от гр. Пловдив. На 24 юли Петър Бакалски, който в миналото е имал връзка със Славова, решава публично да я унижи и накаже за твърдени от него изневери. На уговорена със Славова среща Бакалски и двама негови приятели изненадващо я заливат с няколко литра блажна боя. Снимат случилото се с мобилен телефон и качват клипа в социалната мрежа „Фейсбук“. Като последствие от заливането с боя Славова не трябва да се излага

222 Министерски съвет (2014). *Национална програма за превенция и защита от домашно насилие за 2014 г.*, Раздел I, Дейности 1, 2, 3, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=4613> (посетен на 16.03.2015 г.).

223 Цитираната статистика е извлечена на база постановените в периода 2012–2014 г. присъди за довършени убийства и опити за убийства на жени по чл.115, 116, 117 и 118 от Наказателния кодекс от Окръжен съд – София-област, Окръжен съд – Плевен, Окръжен съд – Видин, Окръжен съд – Шумен, Окръжен съд – Варна, Окръжен съд – Бургас, Окръжен съд – Стара Загора, Окръжен съд – Сливен, Окръжен съд – Пазарджик, Окръжен съд – Благоевград.

на слънчева светлина, защото зрението ѝ е засегнато.²²⁴ БХК излезе с официална позиция по случая, заявявайки, че нападението представлява дръзка и жестока проява на насилие срещу жените, и че по същество то представлява линч и полово базирано престъпление от омраза.²²⁵

Едно положително развитие от 2014 г. е, че с решение на Министерския съвет за пръв път беше одобрено изплащането на обезщетения за нарушени права по уважени жалби от договорните органи на ООН по универсалните международни инструменти в областта на правата на човека.²²⁶ Три от четирите обезщетения са определени за нарушени права по Конвенцията на ООН за премахване на дискриминацията срещу жени. Те са, както следва: по делото **Пелова срещу България** (жалба № 31/11) – в размер 10 000 лв.; по делото **Джалюу срещу България** (жалба № 32/11) – в размер 7 000 лв.; по делото **Комова срещу България** (жалба № 20/08) – в размер 5 000 лв.²²⁷

Участие на жените във властта

Парламентарните избори от октомври 2014 г. доведоха до срив на женското представителство в законодателната власт в България. Едва 20% (48 от 240) от новоизбраните депутати са жени, с което страната ни постигна най-лошия си резултат от 2000 г. насам. Три са жените депутати от турски произход и нито една от ромски. От представилите се на изборите 18 партии само три са председателствани от жени.

ТАБЛИЦА 5. Процентно съотношение на жените в Народното събрание по години.²²⁸

Година	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014 (преди изборите)	2014 (след изборите)
Процент на жените в Народното събрание	11	26	26	22	22	21	23	25	20

Доминиращо остава положението на мъжете и в изпълнителната власт, като едва пет от общо 21 ресора в новия Министерски съвет са поверени на жени. По отношение на представителите на централната власт по места, жените също формират пренебрежително малцинство – към края на 2014 г. те ръководят едва шест от 28-те областни управи в страната. Във връзка със слабото женско представителство в новия парламент, през октомври 2014 г. Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) отправи приоритетна препоръка към България да обмисли „въвеждането на специални законодателни мерки за насърчаване на жените кандидати, включващи квоти за жени и поставянето на жени на из-

224 Вж. видеорепортаж „Мъж заля с боя приятелката си и разпространи клипа в интернет“, 07.08.2014 г., „Нова телевизия“, достъпен в електронен вид на адрес: <http://novanews.bg/news/view/2014/08/07/82434/> (посетен на 16.03.2015 г.).

225 Вж. „Позиция на БХК: Заливането с боя на Нона Славова е брутално полово базирано престъпление от омраза“, 08.08.2014 г., БХК, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/press/single/poziciya-na-bhk-zalivaneto-s-boya-na-nona-slavova-e-brutalno-polovo-bazirano-prestplenie-ot-omraza/> (посетен на 16.03.2015 г.).

226 Министерски съвет, Решение № 766/13.11.2014 г.

227 Практиката на Комитета на ООН по индивидуални жалби е достъпна в електронен вид на адрес: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=3&DocTypeID=17 (посетен на 16.03.2015 г.).

228 Световна банка (СБ) (2014). *Данни за процентното съотношение на жените в българския парламент в периода 2000–2014 г. (преди изборите)*, достъпни на адрес: <http://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS/countries/1W?display=default> (посетен на 16.03.2015 г.); Списък на народните представители в 43-тото Народно събрание, достъпен на: <http://www.parliament.bg/bg/MP> (посетен на 16.03.2015 г.).

бираеми позиции“, а политическите партии „да обмислят номинирането на минимален брой кандидати от всеки пол“.²²⁹ Много сходни са и препоръките на Комитета на ООН за премахване на дискриминацията на жените от 2012 г.²³⁰ Въпреки че изготвянето и приемането на нов Изборен кодекс през март 2014 г. бе отлична възможност за изпълнението на тези препоръки, по време на нормотворческия дебат въпросът за представителството на жените във властта дори не бе загатнат и проблемите останаха неадресирани. Ако това положение се запази, съвсем очаквано би било след местните изборите през 2015 г. жените отново да останат маргинално представени в управлението на страната.

Равнопоставеност между половете

И през 2014 г. България не спази поетия ангажимент за изготвяне и приемане на закон за равнопоставеност на половете. Приемането на такъв закон беше предвидено като мярка в Националния план за насърчаване на равнопоставеността между половете за 2014 г.²³¹ и Плана за изпълнение на заключителните препоръки на Комитета на ООН²³², с краен срок на изпълнение съответно през април 2014 г. и декември 2014 г. В действителност работата по изготвянето на такъв закон е започната още през 2000 г.

Първостепенната роля на жената при отглеждането и възпитанието на децата продължава да е сред най-устойчивите стереотипи по отношение на разпределението на задълженията между двата пола. Същевременно трудовото и социалното законодателство не предвиждат реални мерки за насърчаване на споделеното и балансирано отглеждане на деца от двамата родители, въпреки че постигането на тази цел е заложено в Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността между половете 2009-2015 г.²³³

Още на ниво легални термини – „отпуск за бременност и раждане“, фонд „Общо заболяване и майчинство“, законодателството внушава, че отглеждането на дете е функция, биологично и изцяло предопределена на жената. В тази връзка е необяснимо защо предвидените, но неизпълнени от Националния план за 2013 г. мерки за заместване на тези дискриминативни наименования с други, насърчаващи балансираното родителство, като „родителски отпуск“, „майчинство/бащинство“, не са намерили място в плана за 2014 г.²³⁴

Съгласно чл. 163, ал. 8 от *Кодекса на труда* правото на отпуск за бременност и раждане с продължителност от 410 дни, както и правото на обезщетение през този период по чл. 50, ал.7 от *Кодекса за социално осигуряване* принадлежат на осигурената за това жена майка. С нейно съгласие и едва след навършването на 6-месечна възраст на детето осигурени-

229 Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) (2014). *Окончателен доклад от наблюдение на предсрочни избори за Народно събрание*, 5 октомври 2014 г., стр. 26, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.osce.org/bg/odihr/elections/bulgaria/134991?download=true> (посетен на 16.03.2015 г.).

230 Комитет на ООН за премахване на дискриминацията срещу жените (2012). *Заключителни препоръки към България от 27 юли 2012 г.*, пара. 30, достъпен на: http://www.dmp.mvr.bg/NR/rdonlyres/557FB204-0F19-4759-91F3-11E4264B0A7E/0/PrevodBG_Preporki_CEDAW.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

231 Министерски съвет (МС) (2013). *Национален план за действие за насърчаване на равнопоставеността на мъжете и жените през 2014 г.*, Раздел I, Мярка 2, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1095> (посетен на 16.03.2015 г.).

232 Министерски съвет (МС) (2013). *План за изпълнение на заключителните препоръки на Комитета на ООН за премахване на дискриминацията по отношение на жените*, Препоръка 2.1, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.mlsp.government.bg/equal/bglaw.asp?id=299> (посетен на 16.03.2015 г.).

233 Министерски съвет (МС) (2008). *Националната стратегия за насърчаване на равнопоставеността между половете 2009–2015 г.*, Цел 2, достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=482> (посетен на 16.03.2015 г.).

234 Министерски съвет (МС) (2012). *Национален план за действие за насърчаване на равнопоставеността на мъжете и жените за 2013 г.*, Раздел III, мерки 5 и 6, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=2717> (посетен на 16.03.2015 г.).

ят баща може да ползва отпуска вместо майката. Същите условия важат и за жените и мъжете осиновители. Така, съвсем очаквано, статистиката за първите девет месеца от 2014 г. показва, че **96,2% от всички обезщетения за бременност и раждане са изплатени на жени.**²³⁵ Отпусъкът за отглеждане на дете до 2-годишна възраст отново е формулиран като право на майката-служителка или работничка, като вместо нея и с нейно съгласие той може да се преотстъпи на бащата или на един от техните родители. И тук статистиката е показателна за разпределението на ролите по отношение на грижата за децата – **в 98,6% от случаите обезщетенията за отглеждане на дете до 2-годишна възраст в периода януари-септември 2014 г. са изплатени на жени.**²³⁶ От януари 2014 г. размерът на това обезщетение е увеличен от 250 на 340 лв., като по време на целия политически и медиен дебат по темата беше неправилно внушавано, че се касае за увеличение на обезщетението за „майчинство“.²³⁷

Първостепенната роля на жената при отглеждането и възпитанието на децата продължава да е сред най-устойчивите стереотипи.

През 2014 г. Комисията за защита от дискриминация (КЗД, Комисията) се произнесе с решение, с което парадоксално разобличи собствената си подвластност на патриархални и сексистки стереотипи.²³⁸ Решението е постановено по жалбите на двама бащи срещу Постановление № 1 на Пленума на Върховния съд от 12.11.1974 г. (Постановлението), което те атакуват като дискриминационно по признак „пол“. Постановлението формулира следните задължителни за съдилищата указания при предоставяне упражняването на родителски права: „Майката е по-пригодна от бащата да отглежда и възпитава децата от женски пол. [...] Децата в ниска възраст (пеленачета, в първите години), децата с разклатено здраве и др. се нуждаят от непосредствена майчина грижа. В такива случаи майката е по-пригодна от бащата за отглеждането и възпитанието на детето“. КЗД отхвърли жалбите, като намери, че макар и въвеждащо „определена форма на неравно третиране по признак „пол“, Постановлението преследва една законна цел, свързана със защитата на висшия интерес на децата. Нещо повече, за Комисията необходимостта от това неравно третиране е „научно и практически обоснована“ със „строго специфичните функции и биологични особености, характерни за всеки от двата пола“. Позовавайки се на научен труд от 1960 г., втори специализиран състав на Комисията обоснова по-голямата „пригодност“ на майката да отглежда малките деца с незаменимата роля на „специфичните майчини грижи“ през първите години от живота на детето. По отношение на грижите за момичета в пубертета Комисията парадоксално заключи, че „бащата не би могъл да е от такава полза за момичето както майката, тъй като самият той не разполага с необходимия житейски опит в тази насока“.

Възприетият в това решение подход трябва да бъде категорично отхвърлен като поддържащ статуквото на неравноправие между половете и търсец да подчини жената на грижата за децата. Комисията легитимира своята позиция на база на биологичния

Възприетият в това решение подход трябва да бъде категорично отхвърлен като поддържащ статуквото на неравноправие между половете и търсец да подчини жената на грижата за децата. Комисията легитимира своята позиция на база на биологичния

235 Национален осигурителен институт (НОИ) (2014). *Статистика за изплатените парични обезщетения за „Бременност и раждане“ за първото деветмесечие за 2014 г.*, достъпна в електронен вид на адрес: http://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/obz/SPRAVKA_bolnichni_2014_kam%2030_09_2014.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

236 Национален осигурителен институт (НОИ) (2014). *Статистика за изплатените парични обезщетения за „Отглеждане на малко дете“ за първото деветмесечие за 2014 г.*, достъпна в електронен вид на адрес: http://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/obz/SPRAVKA_bolnichni_2014_kam%2030_09_2014.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

237 <http://bnr.bg/post/100064799/hasan-ademov-ne-e-resheno-koga-shte-bydat-uvelicheni-parite-za-maichinstvo>

238 Комисия за защита от дискриминация (КЗД) (2014), Решение № 264 от 15 юли 2014 г. по преписка № 224/ 2011 г.

детерминизъм – теория, която се отхвърлят като погрешна, архаична и дискриминативна спрямо жените.

Пак през 2014 г. КЗД постанови първото за България решение за сексистка реч на омразата.²³⁹ Решението е по повод жалба на БХК срещу част от статия на журналиста Мартин Богданов – Карбовски, в която той заявява: че „[с]лед четвърти септември 2013 година политиката разбира, че е станала лека жена в перманентен цикъл. Сиреч ще смърди, но няма да ни свърши работа“. По делото Комисията прие, че „пасажът [...], изразен словесно, е унизителен и обиден, внушаващ принизяваща представа за жените. [...] Използването от Богданов сравнение, чрез което жените се отъждествяват със смърдящ предмет, който не върши работа, безспорно създава обидна, унизителна и принизяваща среда по отношение на всяка жена“. Авторът, както и собствениците на двата сайта, в които статията е публикувана, са глобени от КЗД с по 600 лв.

В *Закона за гражданската регистрация* остава да действа разпоредбата на чл. 14, предвиждаща фамилното име на детето да се образува само от фамилното/бащиното име на бащата, без възможността то да се формира от имената на майката, независимо от това дали произходът от бащата е установен или не – практика, призната за дискриминационна от Европейския съд по правата на човека.

Права на раждащата жена

За поредна година правата на раждащата жена остават непризнати. Българското законодателство ги свежда до правата на пациентите, уредени в *Закона за здравето* и подзаконовите актове. Тази законодателна уредба се корени в разбирането, че бременността и раждането са патология, и раждащите жени се възприемат и третират като пациенти, които по презумпция се нуждаят от болнично лечение и медицинска намеса. От една страна неправителствени организации алармират за уклон към прекомерно и рутинно медикализиране и намеса по време на раждане в българските болници, които се явяват пречка на естествения му ход. Доказателство за това е притеснително високият процент на секцио в България, който по неофициални данни е около 40% от всички раждания. НПО посочват още, че у нас масово не се следва медицински модел на грижи за бременните и раждащи жени, който да е базиран на добри медицински практики, основани на научни доказателства. Така например редица практики, обявени от Световната здравна организация (СЗО) за вредни и неефективни²⁴⁰, тук се практикуват рутинно (например прилагане на клизма, бръснене на пубиса, интравенозна инфузия по време на раждането, лежащата по гръб поза, продължителни, диктувани напъни по време на втората фаза на раждането и др.). Практики, които според СЗО са полезни и трябва да бъдат насърчавани у нас, не са генерално достъпни (съобразяване с план за раждане, изготвен от жената, с желанието ѝ да приема течности, да избере уединено място за раждане, да бъде придружена от близък човек и да се осъществи ранен телесен контакт между майката и детето, и подкрепа за инициране на кърменето в рамките на един час след раждането). От друга страна болниците и лекарите упражняват монопол върху родилната помощ в България, тъй като законодателството предвижда ражданията да се провеждат в болнични заведения и задължително в присъствието на лекар. Акушерка не би могла да води женска консултация и раждане сама, т.е. независимо от практика на лекар акушер-гинеколог. На последно място раждането у дома може да бъде осъществено

239 Комисия за защита от дискриминация (КЗД) (2014), Решение № 478 от 18 декември 2014 г. по преписка № 408/ 2013 г.

240 Вж. СЗО (1996). *Класификация на Световната здравна организация на практиките при нормално раждане*. Достъпна в електронен вид на адрес: http://whqlibdoc.who.int/hq/1996/WHO_FRH_MSM_96.24.pdf (посетен на 16.03.2015 г.).

единствено при поет риск от жената то да бъде неасистирано от акушер-гинеколог или акушерка, тъй като последните носят административна и наказателна отговорност, ако съдействат на раждане извън болнично заведение в хипотеза на неспешен случай. Поради всичко изброено се възпрепятства упражняването на правото на бременната жена свободно да избере обстоятелствата на раждане на своето дете.

Възпрепятства упражняването на правото на бременната жена свободно да избере обстоятелствата на раждане на своето дете.

В допълнение, сведенията за употребено от медицинския персонал насилие спрямо жени по време на раждане са тревожни. В свое отворено писмо от декември 2014 г. до министъра на здравеопазването сдружение „Родилница“ посочва, че след организирана през ноември 2013 г. кампания в социалните мрежи от сдружението са получени над 60 индивидуални разказа за физическо или психическо насилие, причинено от медицински персонал, и още много допълващи коментари за сходни преживявания.²⁴¹ Към момента от министерството не са се ангажирали с отговор на писмото за необходимостта от предприемане на действия в тази връзка, включително извършването на мониторинг по критерии на СЗО.

²⁴¹ Вж. „Отворено писмо до Министерство на здравеопазването“, 15.12.2014 г., „Родилница“, достъпно в електронен вид на адрес: http://www.rodilnitza.com/blog/aktivnost/otvoreno_pismo_ministerstvo_zdraveopazvane/ (посетен на 16.03.2015 г.).

13. Права на децата

От началото на деинституционализацията на детските домове в България броят на институциите и на децата в тях намалява. Около 60% от децата и младежите с увреждания и децата над 3-годишна възраст от домовете за медико-социални грижи отиват в семейна среда, но смъртните случаи остават огромен брой – 111 за периода 2010-2014 г. През последните две години нараства броят на институционализирани деца с произход от социалното „дъно“. Нито един от осемте пилотни дома не е закрит официално.

Отложената деинституционализация

От началото на деинституционализацията на детските домове в България броят на институциите и на децата в тях намалява. Закриването на 137 институции с 5 695 деца в България (деинституционализацията) е политически проект, планиран да завърши през 2025 г. със затварянето на всички домове за деца в страната и заместването им с алтернативни услуги.

Процесът стартира с проекта „Детство за всички“ в средата на 2010 г., с амбицията първо да изведе най-уязвимата група от 1 797 деца с увреждания от домовете за деца с умствена изостаналост (ДДУИ), и децата над тригодишна възраст от домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД). Постепенно до 2012 г. стартират общо пет проекта, които се реализират в изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“. През 2010 г. се планира децата от ДДУИ и ДМСГД да бъдат насочени към 149 центъра за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), 36 защитени жилища, 1 дневен център за деца с увреждания и 8 центъра за социална рехабилитация и интеграция, които се изграждат по проект „Детство за всички“ в 81 общини в страната с капацитет общо 2 076 места. Първоначалното намерение бе пренасочването на децата да приключи до края на октомври 2014 г. През 2014 г. Картата на резидентните услуги е актуализирана – предвижда се изграждането на 160 ЦНСТ, от които 37 за здрави деца. През 2010 г., когато стартира реформата, домовете за деца (ДМСГД, ДДУИ и ДДЛРГ) са 137, а броят на децата е 5 695. Към

31 декември 2014 г. общият брой деца и младежи, настанени на институционална грижа в 95 детски домове, е 2 218.²⁴²

- **925 деца в 29** домове за медико-социални грижи за деца (ДМСГД);²⁴³
- **1 235 деца и младежи в 47** домове за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ). В 9 от тях са настанени 196 деца на възраст от 3 до 7 години. В 38 ДДЛРГ живеят 1 039 деца на възраст от 7 до 18 години и 78 младежи;²⁴⁴
- **508 деца и младежи в 19** домове за деца с увреждания (ДДУИ), от които 181 деца и 327 младежи на възраст над 18 г.²⁴⁵

Трудното „завръщане“ на най-уязвимите

Реформата за 1/3 от децата и младежите от целевата група на проекта „Детство за всички“ (деца и младежи с увреждания в ДДУИ/ДФУИ и деца над 3-годишна възраст от ДМСГД), „напуснали“ институциите, всъщност е без изход. Според официалната статистика от старта на проекта на 1 юни 2010 г. до 31 януари 2015 г. броят на децата и младежите с увреждания, настанени в ДДУИ/ДФУИ, и на децата над 3-годишна възраст в ДМСГД, е намалял с 668.²⁴⁶

Къде отиват децата?

- **В семейна среда: 390 (близо 60%).** От тях: осиновени – 272 деца; реинтегрирани – 61 деца (вкл. 2 неуспешни реинтеграции, след които децата са върнати в институцията); настанени в приемни семейства – 55 деца; напуснали след навършване на пълнолетие – 2 младежи;
- **„Трансфер“ към друг дом: 88 (13,1%).** От тях: в СУПЦ – 6 младежи; в ДДЛРГ – 38 деца; ДВУИ – 44 младежи;
- **В резидентна услуга в общността: 79.** От тях: в други ЦНСТ – 51 деца; в ЖЗ – 22 младежи; в Преходни жилища – 6 деца;
- **Смъртни случаи: 111 (16,6%).**

Анализът на цифрите сочи, че за 199 от пренасочените 668 деца и младежи деинституционализация няма. Според „черната статистика на деинституционализацията“ за 1 от 3 деца с увреждания (29,7%) „изходът“ от институцията е бил или летален, или трансфер към друг дом. За 4 години на реформи само 469 от първоначалната целева група 1 797 (26% или 1 близо 4) деца в ДДУИ/ДФУИ и в ДМСГД, оценени и планирани да напуснат институциите в рамките на проекта „Детство за всички“, реално напускат домовете. Към 5 февруари 2015 г. броят на децата и младежите от първоначалната целева група на проекта „Детство за всич-

242 Информация до БХК от 27.01.2015 г. по заявление за достъп до обществена информация до ДАЗД, вх. № 14-00-1/12.01.2015 г.; Информация до БХК от АСП, изх. № 05-14/29.01.2015 г.; Информация до БХК от 05.02.2015 г. по запитване до МЗ, База данни на проекта „Детство за всички“.

243 При 1130 деца в 29 ДМСГД в края на 2013 г. Данните са на МЗ, предоставени на БХК на 05.02.2014 г.: „Брой деца към 31.12.2014 г. – 925 на резидентна грижа, 50 недоносени деца в отделенията за специални грижи за недоносени и 716 деца от семейна среда, ползващи услугите на дневните центрове – целодневно, почасово и седмично. През 2014 г. няма закрити ДМСГД.“

244 При 1 492 в 51 ДДЛРГ в края на 2013 г. През 2014 г. са закрити ДДЛРГ – Попово, ДДЛРГ „Св. Иван Рилски“ – София и ДДЛРГ „Рада Киркович“ – Пловдив. На 01 януари 2015 г. е закрит и ДДЛРГ – Борован.

245 При 1 144 деца и младежи в 23 ДДУИ и 1 ДДФУ в края на 2013 г. Цитираната информация е предоставена от ДАЗД, на 27.01.2015 г., по заявление на БХК за достъп до обществена информация, вх. № 14-00-1/12.01.2015 г. През 2014 г. са закрити 2 ДДУИ и 1 ДФУИ – ДДУИ-Търговище, ДДУИ – Кермен и ДФУИ- Луковит.

246 Източник ДАЗД, база данни на проекта „Детство за всички“.

ки“, за които е предвидено място в новите резидентни услуги, но още живеят в домовете, е 602 (439 са настанени в 19 ДДУИ, 163 – в 25 ДМСГД).²⁴⁷

И входът към домовете не е затворен

Въпреки че намалява общият брой на децата в домовете, и през 2014 г. приемът не е спрял,²⁴⁸ особено на новородени деца, част от които са деца с увреждания, и на деца от семейства „от дъното“, чието изоставяне ескалира през 2013-2014 г.

- **Делът на постъпващите в ДМСГД деца с увреждания нараства** – по данни на МЗ почти всяко второ дете, преминало през ДМСГД през 2014 г., е с увреждане (процентът на преминалите деца с увреждания – от 39,74% през 2013 г., скача на 45,18% през 2014 г.).²⁴⁹
- По данни на НСИ през 2013 г. се регистрира скок с 20% на новите настанявания на деца до 1 година, включително на прием директно от родилни отделения.²⁵⁰ През 2014 г. делът на настанените от родилни отделения е 37% (208 от новопостъпили 561).²⁵¹
- **Ескалация на приема на деца от семейства от „дъното“** е друга тревожна тенденция в процеса на деинституционализация през 2014 г.

Ако има напредък в затварянето на входа и в отварянето на изхода на ДМСГД, то той е именно в пилотните 8 от всичките 29 детски домове за деца от 0 до 3 години в Габрово, Монтана, Перник, Пазарджик, Пловдив, Търговище, Русе и „Св. Параскева“ в гр.

София., които се реструктурират в рамките на проект „Посока семейство“. При старта на проекта в началото на 2012 г. децата в пилотните институции са 342, а в края на 2014 г. – 66 деца с увреждания и тежки здравословни проблеми (36 от тях над 3 години), които следва да бъдат настанени в изградени по проекта центрове за специализирана резидентна грижа. От 504 изведени деца 440 се отглеждат в семейна среда. Въпреки че броят на институционализираните деца е намалял 5 пъти, заради административни спорове между МЗ и МТСП извеждането на всички деца от пилотните ДМСГД в семейна или близка до нея среда (приемна грижа и центрове за настаняване от семеен тип) все така предстои. Нито един от осемте пилотни дома не е закрит официално. Не е заработила и нито една от новите услуги, като семейно-консултативен център, дневен център, център за приемна грижа и осиновяване, заместващи услуги от семеен тип за деца с увреждания. Най-голямото бяло петно на деинституционализацията остава липсата на ранна интервенция и превенция на изоставянето. Няма изградена мрежа от алтернативи за адекватна подкрепа на родителите на най-уязвимите групи деца – бебетата с увреждания още в родилните отделения.

Нито един от осемте пилотни дома не е закрит официално.

247 Информация до БХК на ДАЗД от 27.01.2015 г. по заявление за достъп до обществена информация, вх. № 14-00-1/12.01.2015 г.

248 През 2014 г. ДМСГД (от тук и от родилните отделения реално започва трансферът от дом в дом) напускат 758, но са приети и нови 561 деца. Информацията е предоставена на БХК на 5 февруари 2015 г. от МЗ.

249 Информацията е предоставена на БХК на 5 февруари 2015 г. от МЗ. По данни на МЗ от настанените 925 деца в 29 ДМСГД 604 или 65,2% са деца с увреждания.

250 По данни на НСИ през 2012 г. 62,8% от новоприетите деца в ДМСГД са на възраст до 1 година, през 2013 г. делът нараства до 82,6%.

251 От всички настанени 925 деца в 29 ДМСГД 681 или 73,6% са на възраст до 3 години.

В обобщение: броят на останалите в домовете деца от целевата група на проекта „Детство за всички“ остава по-голям от броя на реално напусналите (602 в сравнение с 469). Нещо повече – днес децата и младежите с увреждания в институциите (ДДУИ и ДМСГД) остават близо 2,4 пъти повече от реално изведените от тях в нови алтернативни услуги по проекта „Детство за всички“ (469 спрямо 1 112 – 508 в ДДУИ 604 в ДМСГД).²⁵²

Деца в шокиращо състояние

Проблем е не само „отложената институционализация“, но и „отложеното хуманизиране“ на средата в домовете. През 2014 г. БХК регистрира дефицити и в качеството на грижата в някои ДМСГД. Бяха установени случаи на деца в шокиращо състояние: с лежащите деца не се провежда дихателна рехабилитация, което е доказано средство за профилактика на хипостатичната бронхопневмония – причина № 1 за смъртност на децата в домовете. При децата с най-тежки увреждания са налице значително изоставане в психомоторното развитие, в ръста и теглото, адинамия, принудителна лежача поза, съпътствана с декубитални рани, деформации на опорно-двигателния апарат, ставни контрактури, мускулни хипотрофии.²⁵³

От решаващо значение е да има ясно изразено съгласие с определен времеви хоризонт за закриване на всички ДМСГД (Дом за медико-социални грижи за деца) в съответствие с Националната стратегия и Националния план. Към момента процесът на реформиране на ДМСГД закъснява спрямо другите компоненти на системата. Всички домове за деца с увреждания (ДДУИ) е планирано да бъдат закрити по проект „Детство за всички“, и ако влизат към институциите през ДМСГД не се затвори, това крие сериозни рискове.

Рискът от реинституционализация

По данни на ДАЗД през 2014 г. трансферът към домове за възрастни се преобръща – само 3 младежи от ДДУИ са насочени към ДВУИ. Но 2013 г. и 2014 г. регистрират нов феномен на възпроизвеждане на институционализацията – „обратното завръщане“. По данни на АСП през 2014 г. 22 изведени в алтернативи (ЦНСТ и ЗЖ) деца и младежи са върнати обратно в домове. Числото на „обратно завърналите се“ в детските институции набъбва, ако към него се добавят и безуспешните примери за реинтеграция „на всяка цена“. Наблюдението на БХК в 20 ДМСГД през 2013/2014 г. показва, че деца „от дъното“ се завръщат през последните 4 години по три пъти обратно в детските домове, заради реинтеграция „на всяка цена“. Това са случаи на деца с тежки заболявания, които се завръщат при своите многодетни, безработни родители, без финансови възможности и без подкрепа от държавата.

През 2014 г. 22 изведени в алтернативи (ЦНСТ и ЗЖ) деца и младежи са върнати обратно в домове.

252 По данни на ДАЗД и на МЗ децата и младежите с увреждания са 508 в ДДУИ (към 14.01.2015 г.) и 604 в ДМСГД (към 31.12.2014 г.).

253 Констатирани бяха няколко случая на средно и тежко недохранване, увреждане вследствие на инциденти (Кюстендил), неразследвана смърт (Плевен), хранене от бирени бутилки, тежки декубитални рани по главите и тялото (Кърджали), стереотипни движения (Бузовград). Няма разбиране у персонала към децата със стереотипни движения. Много от децата с увреждания (детска церебрална парализа, синдром на Даун), които остават в ДМСГД след навършване на тригодишна възраст, имат значително изоставане – от 3 до 6 месеца в развитието си, заради лошо провеждана рехабилитация от неквалифициран персонал.

Страната на ЦНСТ-тата

Към края на 2014 г. функционират по-малко от половината от планираните ЦНСТ.²⁵⁴ Още няма и изградена мрежа от съпътстващи услуги в общността – дневни центрове и ЦСРИ. Всъщност българското правителство изготвя още през 2010 г., в началната фаза на проекта „Детство на всички“, паралелно с Националната карта на резидентните услуги за деца и младежи с увреждания, и Карта за съпътстващите услуги. През 2013 г. картата на съпътстващите услуги е затворена в чекмедже и се преминава към ударно строителство само на ЦНСТ. Пренасочените деца в новите ЦНСТ с капацитет 12+2 места понякога се оказват обитатели на „кухи“²⁵⁵ услуги, които мултиплицират институционалната грижа. От 2010 г. БХК наблюдава тревожна практика – в сградите и дворовете на детските институции да се „режат ленти“ на нови резидентни услуги, най-вече в малките селища.²⁵⁶ Подобни практики са мимикрия на деинституционализация и предоставяне на грижа с качество.

През 2014 г. при настаняването в новите Центрове за настаняване от семеен тип и Защитените жилища се цели максимално запълване на дома, без да се отчитат индивидуалните особености. Прилаганият в момента модел и подход е сбъркан и противоречи на правата и потребностите на децата и младежите. Промяната за деинституционализираните деца понякога спира на входа на новите институции. Държавата не проследява дали и как се променя качеството на живот на децата и младежите в новите услуги след преместването. По този начин се обезсмисля добре обоснованата технология и методика за преместване на децата. Прилаганият подход не е центриран към детето и съдържа тревожни елементи на дехуманизация. Още по-тревожно и странно е, че този подход се обосновава с изисквания на ЕК за настаняване според капацитета, което не отговаря на истината.

Ничиите деца

2014 г. идентифицира и друг риск за успешната деинституционализация: „отказ за настаняване“. Най-тежките случаи на деца, които най-спешно се нуждаят от промяна, са застрашени да не я получат и да останат настанени трайно в институциите. По данни за 2014 г. на директорката на ДМСГД-Бузовград, д-р Ивелина Панова, 1 дете от ДМСГД-Бузовград е пренасочено към ЦНСТ-Пловдив. Детето остава в новата услуга само няколко часа и е върнато обратно в ДДЛРГ с мотива: *„Детето е с множество увреждания и не е за нас“*. ЦНСТ в Монтана отказва да настани дете с увреждане от ДДУИ Видраре. Мотивът отново е диагнозата и липсата на капацитет у персонала на новата услуга, по данни на директора на ДДУИ-Видраре, Евгени Димитров. Кметът на Балчик заявил, по данни на наблюдаващо НПО в ДДУИ-Крушари, че *„не желаел на територията на общината „увредени деца“, защото щели „да загрозят курорта му“*. През 2014 г. се „отваря дебела папка с писма от кметове, които не желаят прием на деца с увреждания на територията на общините си“.²⁵⁷

254 В началото на 2015 г. функционират 65 ЦНСТ и 11 Защитени жилища за деца с увреждания от планираните в актуализираната през 2014 г. Национална карта на резидентните услуги 123 ЦНСТ. Отворени са и 18 от планираните 37 ЦНСТ за деца и младежи без увреждания. По данни на ДАЗД дейностите по изграждане на новите услуги трябва да приключат до месец октомври 2015 г. Виж съобщение на ДАЗД, достъпно на <http://sacp.government.bg/proekti/proekta-podkrepa/novini/rabotna-grupa-predlaga-profilirane-na-centroвете-za-nastanyavane/> (посетен на 16.03.2015 г.).

255 „Куха“ или формална услуга, която не гарантира социално включване, а напротив, продължава институционалния стереотип на изключване и предоставя неотговарящо на философията на деинституционализацията грижа.

256 Пример в това отношение са откритите *вътре в двора на институцията* две защитени жилища в ДДУИ – с. Гомотарци, Видин. Потребителите им не напускат пределите на институцията и получават практически същата институционална грижа. Индикатор за това са стереотипните движения на потребителите, прекарването на деня на пейки в двора на институцията, по-често без участие в никакви социализационни дейности.

257 Информацията е предоставена на БХК от експерти на ДАЗД.

Деинституционализацията като административния реванш

Въпреки трудното завръщане в общността на децата с увреждания, вместо с мерки за оптимизиране на процеса държавата реши да разшири със здрави деца от ДДЛРГ първоначалната целева група, планирана да бъде изведена от детските домове най-напред – децата с увреждания от ДДУИ/ДФУИ и децата над 3 години от ДМСГД. На 19 февруари 2014 г. със заповед на изп. директор на АСП към МТСП се спира настаняването на деца в пет ДДЛРГ²⁵⁸ и това е практическото начало на разширяването на целевата група на децата и младежите с увреждания по проект „Детство за всички“ със здрави деца от ДДЛРГ. Към 31 май 2014 г. Михайлина Димитрова, ръководител на проект „Подкрепа“ съобщава, че вече са извършени допълнителни оценки от страна на медицински специалисти на около 200 момичета и момчета, които предстои да бъдат изведени от социалните домове.²⁵⁹ На 1 януари 2015 г. е закрит и първият ДДЛРГ от началото на разширяването на целевата група – ДДЛРГ-Борован. Именно на този етап деинституционализацията започва да напомня административен реванш, чиято крайна цел често е по-лесното пълнене на нови сгради.²⁶⁰

Решението за разширяване на целевата група за настаняване в ЦНСТ на деца и младежи без увреждания (ДДЛРГ) противоречи на първоначалната идея и цел. Освен че се случи по непрозрачен и слабо аргументиран начин (оставали незаети места в ЦНСТ), този подход носи голям риск децата с тежки увреждания да не получат възможност за качествена грижа и да останат задълго в старите домове. Необходимо е да се търси балансиран подход за преместване на децата със и без увреждания, така че потребностите на всички деца да се удовлетворяват. Разбирането на Европейската комисия за използване на новите малки домове – ЦНСТ и Защитени жилища е, че в случай на незаети места в алтернативите с деца от институциите, новопостроените сгради могат да се ползват и за други цели, обслужващи системата на социална грижа – дневни центрове, центрове за социална рехабилитация, стига да се постигат приоритетите на социалната политика.²⁶¹

Някои опити през 2014 г. да бъде заменен институционалният модел на грижа за децата от ДДЛРГ се оказва „обрасъл“ в междуинституционални войни, съпътствани от формални оценки на децата, които излизат от домовете, и административен хаос. По данни на директори на ДДЛРГ и ДДУИ, ръководители на ЦНСТ и кметове на общини са изключително активни в „наддаването“ и пълненето „на галоп“ на новите алтернативи със здрави деца от ДДЛРГ. Има и още по-недопустими практики, пред които административният хаос и липсата на адекватни решения бледнеят.

Рискът за навършилите 17 години

Недообмисленото разширяване на таргет групата на децата и младежите от проекта „Детство за всички“ крие и риск от дълготрайна институционализация за младежите над

258 Вж. Заповед на изпълнителния директор на АСП, изх. № 9103-17/19.02.2014 г.

259 Вж. съобщение на ДАЗД, достъпно в електронен вид на адрес: <http://sacp.government.bg/proekti/proekta-podkrepa/novini/rabotna-grupa-predlaga-profilirane-na-centrovete-za-nastanyavane/> (посетен на 16.03.2015 г.).

260 Не такава е оценката на председателката на ДАЗД – г-жа Ева Жечева. Според нея от януари 2014 г. „деинституционализацията навлиза в решаваща фаза – започна извеждането на децата с увреждания“. Вж. съобщение на ДАЗД, достъпно на <http://sacp.government.bg/novini/2014/01/31/v-cnst-v-nyakolko-obshini-veche-se-grizhat-za-deca/> (посетен на 16.03.2015 г.).

261 Препоръки на Коалиция 2025 за необратимостта на процеса на деинституционализация, предоставени на министъра на труда и социалната политика, 2014 г.

18 години в ДДУИ. В седем от общо 24 ДДУИ в страната²⁶² през 2013 г. делът настанени лица над 18 г. представлява 70% и повече от всички настанени, като най-висок е той в ДДУИ – с. Гомотарци, близо до Видин, където 84% от всички настанени на институционална грижа са лица над 18-годишна възраст. В този дом БХК неведнъж е констатирал тревожно ниско ниво на грижа. „Смяна на табелката“ от дом за деца с увреждания в дом за възрастни бе моделът на „закриване“ на ДДУИ в Джурково и в Три кладенци, например. Споделят се опасения, че домовете, в които са концентрирани най-голям брой младежи с увреждания над 17 години също ще бъдат „преетикетирани“ в ДВУИ.

Приемна грижа и осиновяване в България – без децата с тежки увреждания и децата от 7 до 18 години

Пет пъти е нараснал броят на приемните семейства в сравнение с 2011 г., когато те са 391. Към 30 юни 2014 г. броят на приемните семейства вече е 2 160, с 2 178 настанени в тях деца.²⁶³ Решаващи за напредъка са въвеждането на модела на професионалната приемна грижа като възможност за трудова заетост, както и проектът „И аз имам семейство“, реализиран от АСП.²⁶⁴ Положително е, че фокусът в отделни региони се насочва към настаняване в приемни семейства на деца от родилни отделения и на деца с увреждания.²⁶⁵ Приемната грижа обаче се налага като успешна временна грижа предимно за по-малките деца. Децата от 7 до 18 години и тежко увредените деца не са предпочитани от приемните семейства. По-реалният им шанс е семейство в чужбина.

Въпреки че след 2010 г. има ръст и на броя на осиновените/одъщерените деца със специфични здравословни потребности (предимно в чужбина), и тази форма на изход е трудна за деца с тежки заболявания, дори в кърмаческа и ранна възраст. Посещенията на БХК в ДМСГД през 2014 г. не разкриха нито един случай на осиновяване/одъщеряване в България на дете със синдром на Даун, на дете с тежка степен на детска церебрална парализа, или на дете с лицева малформация.²⁶⁶ По данни на МЗ малко над 80% от осиновяванията в Българи са на здрави деца под тригодишна възраст. Обратна е тенденцията при осиновяванията в чужбина след 2010 г. – близо 80% от осиновените са над тригодишна възраст и почти

По данни на МЗ малко над 80% от осиновяванията в Българи са на здрави деца под тригодишна възраст. Обратна е тенденцията при осиновяванията в чужбина.

262 ДДУИ – с. Петрово, Сандански; ДДУИ – с. Илаков рът, Велико Търново; ДДУИ – с. Гомотарци, Видин; ДДУИ – с. Кула, Видин; ДДУИ – Берковица, Монтана; и ДДУИ – с. Медвен, Сливен.

263 Информация от Агенцията за социално подпомагане.

264 От стартирането на проекта „И аз имам семейство“ през май 2012 г. до края на ноември 2014 г. Комисиите по приемна грижа са утвърдили 1158 приемни семейства в 83 общини – партньори, а общият брой на децата, преминали през услугата, е 1718. От тях: 883 деца от общността са настанени в приемни семейства. Други 631 са изведени от специализирани институции, а 204 – от резидентни услуги. Вж. „Проектът „И аз имам семейство“ удължава действието си“, прессъобщение, н.д., Агенция за социално подпомагане, достъпно в електронен вид на адрес: http://www.asp.government.bg/ASP_Client/ClientServlet?cmd=add_content&lng=1§id=8&s1=27&s2=1741&selid=1741 (посетен на 16.03.2015 г.).

265 Практиката се стимулира основно от НПО сектора – Сдружение „Съучастие“ – Варна, Център за обществена подкрепа към Сдружение „Жанета“ – Разград.

266 Има единични случаи на отглеждане на деца с по-тежка степен на детска церебрална парализа в приемни семейства. От Сдружението на родители на деца с синдром на Даун съобщават само за един известен случай на приемна майка, отглеждаща дете със синдром на Даун в град в Южна България.

всичките са с признато заболяване.²⁶⁷ Решаващи за ръста на „малките емигранти“ са направените нормативни промени. През 2009 г. влязоха в сила промени в Семейния кодекс, чрез които беше изрично посочено, че ако в срок до 6 месеца родителите не поискат прекратяване на настаняването и връщане на детето в семейството, без основателна причина, се допуска осиновяване/одъщеряване без тяхното съгласие. С разпоредбата на чл. 21 от Наредба № 13 от 30.09.2009 г. започва да се прилага и специален ред за международни осиновявания/одъщерявания, в това число воденето на отделна статистика за процедурите за осиновяване/одъщеряване на деца със специфични здравословни потребности. Най-голямата група деца, осиновени/одъщерени по специалните мерки за закрила, заминават за САЩ. Най-голям пик се отбелязва през 2013 г., когато 76% от всички процедури по международно осиновяване/одъщеряване за САЩ са именно по реда на специалните мерки за закрила.²⁶⁸

Но не само тежките диагнози са бариера и пред осиновяването/одъщеряването на деца от домовете. Има причини и от субективен характер – късното вписване в регистрите и забавянето в процедурата са две от сериозните бариери.

Шестнайсетгодишни – в регистрите

Към 29 август 2014 г. в официалния регистър на МП за осъществяване на специални мерки за осиновяване/одъщеряване на деца със здравословен проблем, специални потребности или на възраст над 7 години фигурират профилите на 1 165 деца.²⁶⁹ Немалка част от тях достигат до този специален регистър едва след навършване на 12–13 годишна възраст, в някои случаи – след 16-тата им година, а понякога дори месеци преди да навършат 18 години, когато те вече са без шанс за намиране на семейство. Така например, от общо 47 публикувани на сайта на МП профили на деца 18 (или 40%) са на деца над 12-годишна възраст, като три деца са на възраст над 15 години (две момичета на 17 г. и 4 м. и на 16 г. и 9 м., и едно момче на 15 г. и 3 м.).²⁷⁰

В някои случаи бяха установени големи забавяния на вписванията в регистрите за осиновяване/одъщеряване. БХК установи няколко конкретни случая, в които вписванията в регистъра за осиновяване на две момчета с тежки здравословни състояния са били забавени от РДСП – Стара Загора с 8 години. В момента на наблюдението децата бяха на 12 години. Случай на забавено с две години вписване в националния регистър на шестгодишно момче, останало без живи родители, с тежки здравословни проблеми, беше установен и в РДСП – София. Има нужда от много по-сериозни инвестиции в услугите по превенция на изоставянето и приемна грижа, които са от ключово значение за това на децата и семействата в риск да бъде осигурявана адекватна подкрепа и входът към системата да бъде спрян.

267 Ползвани са данни на МЗ за 2013 г. Общо 544 деца са били осиновени/одъщерени от ДМСГД през 2013 г. От тях в България – 395, като 325 деца (82%) са здрави деца под тригодишна възраст. Точно обратната е тенденцията за чужбина. От осиновените/одъщерените 149 деца, 113 (76%) са над тригодишна възраст и почти всичките (109 деца) – с признато заболяване. Над 60% от осиновяванията/одъщеряванията в чужбина за последните седем години са през периода 2011–2013 г. Италия, САЩ и Франция са трите държави, в които намират семейства над 70% от всички международно осиновени/одъщерени деца от България.

268 Все пак през 2013 г. има спад с 18 при осиновените/одъщерените в чужбина деца със специфични здравословни потребности и тези на по-голяма възраст. Спад със 139 се наблюдава и при националните осиновявания/одъщерявания през 2013 г.

269 Вж. „Активни профили на деца“ в сайта на Министерство на правосъдието на адрес: <https://mjs.bg/83/> (актуално към 29 август 2014 г. (посетен на 04.09.2014 г.).

270 Справка на МП от март 2014 г. за решенията на Съвета по международни осиновявания за вписване на деца в регистъра съгласно чл. 113, ал. 1, т. 1 от Семейния кодекс.

14. Права на ЛГБТИ

Лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, трансполовите и интерсексуалните (ЛГБТИ) хора в България се сблъскват със социални и юридически предизвикателства и дискриминация, които не се изпитват от хетеросексуалните и цисполовите²⁷¹ хора.

Равенство и недискриминация

И през 2014 г. ЛГБТИ хората в България продължават да бъдат по-неблагоприятно третираны в законодателно отношение в сравнение с хората извън тези групи, както и в сравнение с други малцинствени общности.

През октомври Агенцията на ЕС за основните права (FRA) представи аналитична версия на резултатите от мащабно изследване за положението на ЛГБТ хората в Европейския съюз.²⁷² През декември бе представен и подробен анализ на данните, отнасящи се конкретно до трансполовите хора в държавите от ЕС.²⁷³

Сексуалната ориентация, половата идентичност или половото изразяване²⁷⁴ продължават да отсъстват от текста на чл. 6 от *Конституцията на Република България*, който прогласява равенство пред закона на основата на характеристиките раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение и имуществено състояние.

Еднополовата сексуална активност по взаимно съгласие и не на публично място е декриминализирана в България с приемането на актуалния *Наказателен кодекс* (НК) през 1968 г. Текстът на закона обаче продължава да съдържа квалифицирани състави, разделящи пресъпнатите сексуални действия на обикновени (недефинирани) и такива, които са извършени

271 Цисполови или цисджендър – термин, който се отнася до всички хора, които не са трансполови/ трансджендър или транссексуални. Например може да се отнася към човек, който е роден с женски полови органи, чувства се като жена и се самоидентифицира като жена.

272 Вж. FRA (2014a), *EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey – Main results*, достъпен в електронен вид на адрес: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-main> (посетен на 16.03.2015 г.).

273 Вж. FRA (2014b), *Being Trans in the EU – Comparative analysis of the EU LGBT survey data*, достъпен в електронен вид на адрес: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/being-trans-eu-comparative-analysis> (посетен на 16.03.2015 г.).

274 Последните две припознати в Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета.

Половата идентичност или половото изразяване обаче не са включени сред признаците по чл. 4 от ЗЗДискр.

„с лице от същия пол“ (чл. 155, ал. 4; чл. 157, ал. 1, 3 и 4). Пример за недискриминационно отношение са съставите на чл. 149 и чл. 150, отнасящи се до престъплението блудство в неговите две форми – с лице, ненавършило 14 години, и с лице, навършило 14 години. При него не са от значение половете на субекта и жертвата на престъплението – могат

да бъдат както от различен, така и от един и същ пол.²⁷⁵ Възрастта за даване на законно съгласие за участие в сексуални действия бе изравнена за разнополовите и еднополовите действия през 2002 г.

През януари 2014 г. Министерство на правосъдието внесе в парламента проект за нов *Наказателен кодекс*.²⁷⁶ Членове от 165 до 168 от проектотекста възпроизвеждат порочно-то и дискриминационно отделяне на престъпната сексуална злоупотреба с лице „от същия пол“, като наименованията на престъпните състави дори съдържат определението „хомосексуално“ (действие). При „хомосексуалното действие“ обаче отсъстват квалифицираните състави на изнасилването по чл. 163 (алинеи 2, 3 и 4), като последното по презумпция е осъществимо само при разнополов акт.²⁷⁷ Така в случай на групово „хомосексуално действие“ с насилие, причинено от две или повече лица максимумът по чл. 165 е осем години, а в случая с „обикновеното“ (хетеросексуалното) изнасилване максимумът е петнадесет години. Нормата на чл. 157 от проектотекста, озаглавена „Блудство“, не поправя това неравенство, тъй като предвижда лишаване от свобода до десет години. Още по-драстична е разликата при изнасилване, причинило тежка телесна повреда. Тези текстове възпроизвеждат порочната доктрина, според която изнасилването се разбира единствено като принудителното пенално-вагинално проникване, което се третира различно от други видове сексуална принуда. Така наказанието за изнасилване на малолетно лице от същия пол е значително по-ниско от аналогичното деяние при изнасилване на лице от противоположния пол. Този подход не признава възможността изнасилването да бъде упражнено като специфична форма на насилие, виктимизиращо групата, към която жертвата принадлежи, а не самата жертва, и не поради стремеж към полова удовлетвореност. Това са случаите, когато лице бъде изнасилано поради негов или неин защитен признак; например мъж или жена да бъдат изнасилени поради неговата или нейната сексуалната ориентация, половата идентичност или половото изразяване; или поради вероизповеданието им; и пр.

Сексуалната ориентация е защитен признак по *Закона за защита от дискриминация* (ЗЗДискр, чл. 4, ал. 1). Половата идентичност или половото изразяване обаче не са включени сред признаците по чл. 4 от ЗЗДискр. През декември 2014 г. във връзка с транспонирането в националното законодателство на Директива 2006/54/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 юли 2006 г. за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (преработена) в парламента повторно бе внесен проект за изменение и допълнение на ЗЗДискр.²⁷⁸ Същият не

275 Върховен съд на НРБ (1981). Решение № 77 от 18.02.1981 г. по н.д. № 26/81 г., I Н.О.

276 Законопроект № 402-01-8/31.01.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/14759/> (посетен на 16.03.2015 г.).

277 Текстът на престъплението по чл. 163, ал. 1, назовано „Изнасилване“, започва с думите: „Който се съвкупил с лице от женски пол...“.

278 Законопроект № 402-01-12/18.12.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/15141/> (посетен на 16.03.2015 г.).

бе разгледан от предходното, 42-ро Народно събрание. Проектът предвижда в § 1 от допълнителните разпоредби на закона да се създаде нова т. 17: „По смисъла на чл. 4, ал. 1 признакът пол включва и случаите на промяна на пола”. Законопроектът обаче не предвижда дефиниция на промяна на пола, което оставя възможност за тълкуване, при което този текст да защитава единствено следоперативните транссексуални хора. Така от закрила могат да бъдат лишени както предоперативните транссексуални хора, така и лицата, които не се чувстват принадлежащи към даден конкретен пол (джендъркуиър). Проектът не бе разгледан от парламента в рамките на докладвания период.

Личен и семеен живот

Българското законодателство продължава да не признава под никаква форма семействата на еднополови двойки. Както *Конституцията* (чл. 46, ал. 1), така и *Семейният кодекс на Република България* (чл. 5) определят брака като доброволен съюз на мъж и жена. Политическите партии нямат и позиции по този въпрос. Не е налице активен обществен дебат.

Няма небрачна форма на правна уредба на фактическите семейства – т.нар. фактическо [съпругеско] съжителство. Общо съществуват над 50 законови разпоредби, уреждащи различни права, задължения, отговорности или ограничения за встъпилите в брак, от които са лишени *де факто* съжителстващите в трайни семейни съюзи двойки от един и същ пол. За разлика от небрачните разнополови двойки, еднополовите нямат възможност да сключат никаква форма на законно признат съюз, което ги поставя в неравностойно положение.

Сключен по правото на чужда държава брак между лица от един и същ пол следва да се признава от Република България (чл. 75, 76 и 77 от *Кодекса на международното частно право*).

Никоя форма на осиновяване от второ лице с пол, идентичен с този на родителя на дете, не е узаконена.

Процедурата по изкуствено оплождане (ин витро) е достъпна за самотни майки.

Няма законодателна пречка за сключване на брак с лице от противоположния пол за постоперативните транссексуални хора.

Престъпления и реч на омразата

Действащият *Наказателен кодекс* не съдържа наказателни мерки за престъпления или слово/реч на омразата на основата на сексуална ориентация, полова идентичност или изразяване на пола. В наказателния процес тези характеристики не се считат за отегчаващи вината обстоятелства. Словото на омразата на основата на сексуална ориентация може да бъде санкционирано по административно-правния или гражданско-правния ред на ЗЗДискр.

Няма небрачна форма на правна уредба на фактическите семейства.

Правно признаване на пола

От законоустановена процедура за промяна на гражданския пол (т.е. посоченият в официални документи пол) се нуждаят трансполовите и интерсексуалните лица.

Българското законодателство признава правото на едно лице да промени гражданския си пол (чл. 9, ал. 1 от *Закона за българските лични документи*). Липсва обаче нормативно уредена процедура за такава промяна, както и медицински стандарти или протоколи за промяна на телесния пол. Промяната може да се случи при молба на лицето до районния съд,

като съдебният състав формира процедура ad hoc. Документите, необходими на съда, както и обхватът на решението, ако то е в полза на лицето, искащо да смени гражданския си пол, се преценяват от всеки състав отделно. Налице е противоречива и ощетяваща гражданите съдебна практика.²⁷⁹ По същата причина съществува и противоречива практика относно изискуемостта за промяна на телесния пол преди гражданския.²⁸⁰

Няма законодателни норми относно интерсексуалните хора. В хода на проучването за изготвяне на настоящия доклад не се установи да са налице и медицински стандарти или протоколи относно интерсексуалните, в т.ч. гарантиращи неизвършването на ранна генитална козметична хирургия.

Свобода на събранието и сдружаването и свобода на изразяването

ЛГБТИ общността в България се радва на принципно голяма свобода на събранието и сдружаването и свобода на изразяването. През 2014 г. съществуват поне пет неправителствени организации с фокус върху ЛГБТ общността, чиято дейност е публично видима – фондациите „Ресурсен център „Билитис“, „GLAS“ и „Крокус“, както и сдруженията „Действие“ и „ЛГБТ Пловдив“.²⁸¹

На 17 май, Международен ден срещу хомофобията и трансфобията (IDAHO), фондация „Ресурсен център „Билитис“ и БХК организираха дискусия по въпросите на ЛГБТИ гласоподавателите, на която бяха поканени седем от партиите, регистрирали се за изборите за Европейски парламент. По повод на събитието ултранационалистическата партия „Атака“ изпрати до Централната избирателна комисия (ЦИК) сигнал за нерегламентирана агитация в предизборния ден. ЦИК остави сигнала без уважение.²⁸²

През годината имаше редица културни инициативи на ЛГБТИ общността, в това число второто издание на „София Куиър Форум“ (29 май – 5 юли в София)²⁸³ и десетото издание на ЛГБТ Арт Феста (1 – 5 декември в София).²⁸⁴

През 2014 г. се проведе седмият пореден „София Прайд“. Първоначално заявената от организаторите дата бе 21 юни. Във връзка с планираното шествие Столична община изпрати на организаторите съгласувателно писмо с маршрут, различен от първоначално заявения

– многократно по-кратък и ограничен. Планирана изложба на пешеходна улица в центъра на града също бе изместена с друго съгласувателно писмо, като вместо за седем дни на централна градска улица бе указано да се проведе в рамките на три часа в затворените ограждения на началната точка на прайда. Двете съгласувателни писма бяха обжалвани от

През 2014 г. не липсваха и законодателни предизвикателства пред упражняването на свободното мирно събиране и сдружаване на ЛГБТИ хората.

279 По-подробно вж. в Доклад и препоръки относно смяна на пола в България на фондация „Ресурсен център „Билитис“ на адрес: http://www.bilitis.org/db/images/Gender%20Reassignment%20in%20Bulgaria_BG.pdf (на български; посетен на 16.03.2015 г.).

280 Сравни напр. Решение № 1835 от 11.06.2007 г. по гр.д. № 1953/2007 г. на Районен съд – Варна и Решение № 1126 от 06.04.2010 г. по гр.д. № 10044/2009 г. на същия съд.

281 По данни на електронната версия на Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за обществено-полезна дейност (посетен на 16.03.2015 г.).

282 Вж. Решение № 547-ЕП/25.05.2014 г. на ЦИК, достъпно на адрес: <http://www.cik.bg/reshenie/?no=547&date=25.05.2014> (посетен на 16.03.2015 г.).

283 Вж. уеб страницата на събитието на адрес: <http://www.xaspel.net/queer/bg/> (посетен на 16.03.2015 г.).

284 Вж. програмата на 10-и ЛГБТ Арт Фест на адрес: <http://www.bilitis.org/news/1/145/> (посетен на 16.03.2015 г.).

организаторите пред Административен съд София-град (АССГ), но със свои определения съдът отхвърли жалбите, тъй като съгласно *Законът за събранията, митингите и манифестациите* организаторът на едно събитие може да обжалва само забраната, но не и промяната на мястото и времетраенето им.²⁸⁵ Независимо от тези обстоятелства организаторите на „София Прайд“ отложиха провеждането на шествието във връзка с трагедията във

Варна и региона, причинена от силни дъждове и бурен вятър.²⁸⁶ „София Прайд“ се проведе успешно на 5 юли.²⁸⁷

Въпреки промяната на датата, на 21 юни бе проведено обявеното по-рано антипрайд шествие под мотото „Ах, Европо! Блуднице вавилонска, мръснице содомска!“, в което участваха представители на ултранационалистическите партии „Атака“, „ВМРО-БНД“ и българският клон на неформалната неонацистка организация „Кръв и чест“.²⁸⁸ В деня на прайда привърженици на националпопулистката партия „Атака“ се събраха около паметника на националния герой Васил Левски в столицата, с цел (по техни думи) да го опазят от „поруговане“ от страна на шествието „София Прайд“. Симпатизанти на „Атака“ скандираха „Уби, уби, уби педера“ – хомофобски лозунг, призоваващ към физическо умъртвяване на гей хората, използван от сръбските футболни хулигани.²⁸⁹

През 2014 г. не липсваха и законодателни предизвикателства пред упражняването на свободното мирно събиране и сдружаване на ЛГБТИ хората. През януари парламентът отхвърли на първо четене в зала Законопроект за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, внесен от партия „Атака“, който предвижда лишаване от свобода от една до пет години и глоба от 5 000 до 10 000 лева за всеки, „[к]ойто манифестира публично своята или на други хомосексуална ориентация или принадлежност, чрез организация или участие в митинги, шествия и паради или чрез средствата за масова информация и Интернет“.²⁹⁰ През февруари „Атака“ внесе в парламента законопроект за изменение и допълнение на *Закона за събранията, митингите и манифестациите* с аналогична забрана.²⁹¹ Законопроектът не бе разгледан от 42-рото Народно събрание в рамките на мандата му. Предложението за изменение и допълнение на *Наказателния кодекс* обаче бе внесено от партия „Атака“ повторно

285 Административен съд София-град (2014). Определение № 3148/2014 по адм.д. № 5913/2014 и Определение № 3149/2014 по адм.д. № 5918/2014.

286 Вж. „В съпричастност с трагедията във Варна „София Прайд 2014“ се отлага“, прессъобщение, 20.06.2014 г., София Прайд, достъпно в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1824> (посетен на 16.03.2015 г.).

287 Вж. репортаж „Шествие на „София Прайд“ за седма поредна година“, Българска национална телевизия, 05.07.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://bnt.bg/news/obshtestvo/shestvie-na-sofiya-prajd-za-sedma-poredna-godina> (посетен на 16.03.2015 г.).

288 Вж. статия „Антигей „рон“ концерт „Ах, Европо! Блуднице вавилонска...“, Информационна агенция „КРОСС“, 9.06.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.cross.bg/antigeii-fytbolni-blydnitze-1414660.html> (посетен на 16.03.2015 г.); както и видеорепортаж „Стотици националисти излязоха на шествие срещу гей парада“, Телевизия „Алфа“, 21.06.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <https://www.ataka.tv/видео/стотици-националисти-излязоха-на-шествие-срещу-гей-парада-г-с5772.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

289 Вж. позиция на организационния комитет на „София Прайд 2014“ в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1875> (посетен на 16.03.2015 г.); статия „Симпатизанти и членове на ПП АТАКА са блокирали паметника на Васил Левски в центъра на София, за да попречат той да бъде осквернен от участниците в гей парада“, вестник Атака, 5.06.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.vestnikataka.bg/?p=58966> (посетен на 16.03.2015 г.); както и репортаж „Атакисти защитиха паметника на апостола от содомисткото шествие, 05.07.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.atakav.com/видео/атакисти-защитиха-паметника-на-апостола-от-содомисткото-шествие-г-с5962.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

290 Законопроект № 354-01-58/20.09.2013 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/14587/> (посетен на 16.03.2015 г.).

291 Законопроект № 454-01-12/05.02.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.parliament.bg/bg/bills/ID/14768/> (посетен на 16.03.2015 г.).

в първия работен ден на 43-ия парламент.²⁹² Законопроектът не бе разгледан в рамките на докладвания период.

През октомври седем общински съветници от Бургас, всички от ултранационалистическата политическа партия „Национален фронт за спасение на България“ (НФСБ), внесоха докладна записка в общинския съвет на Бургас, която предлага допълнение към Наредбата за опазване на обществения ред на територията на Община Бургас. Според текста на предложението към чл. 3, т. 6, който гласи „Забранява се извършването на действия, които нарушават моралните норми за поведение на обществени места“ се добавя текст: „включително публичното манифестиране, парадиране и демонстриране по всякакъв начин (билбордове, плакати, паради и др.) на различна от хетеросексуалната ориентация“.²⁹³ Предложението бе отхвърлено от общинския съвет по-късно същия месец.²⁹⁴

Достъп до правосъдие

През 2014 г. ЛГБТ активистът Радослав Стоянов заведе пред ЕСПЧ дело срещу България за нарушения на чл. 3, чл. 8 и чл. 14 във връзка с членове 3, 8 и 13 от ЕКПЧ. Основание за делото е отказът на българската прокуратура да даде достъп на жалбоподателя до производството срещу отец Евгени Янакиев от сливенския храм „Свети Димитър“, което бе окончателно прекратено през 2013 г.²⁹⁵ През лятото на 2012 г. свещеникът публично призова „всеки, който се чувства християнин и българин, да се противопостави по всякакъв начин на готвения гей парад“, като посочи, че хвърлянето на камъни срещу участниците в шествието е „удачен вариант“, а на служителите на държавните органи, отговорни за разрешаването на шествието, трябва „да им се надене воденичен камък и да се хвърлят на най-дълбокото място в морето“.²⁹⁶ Образуваното досъдебно производство впоследствие е прекратено, като на жалбоподателите е отказан препис от постановлението, тъй като не им се признава качеството „пострадал“ по смисъла на чл. 74 от *Наказателно-процесуалния кодекс*.²⁹⁷ Случаят разкрива емблематичен порок в наказателния закон. Практиката да не се признава качество „пострадал“ на жертвите на „формални“ престъпления свръхсъразмерно засяга хора от малцинствата, защото именно такива са жертвите на престъпна реч на омразата.

Продължи и ходът на делото за убийството на Михаил Стоянов, производството по което не приключи в рамките на докладвания период.²⁹⁸ В хода на съдебното производство стана ясно, че очевидец на убийството, който е бил част от бандата, нападнала Стоянов, не е бил разпитан в рамките на досъдебното производство и понастоящем се намира в САЩ, което налага да бъде разпитан по делегация.²⁹⁹

292 Вж. Законопроект № 454-01-24/27.10.2014 г., достъпен в електронен вид на адрес: <http://parliament.bg/bg/bills/ID/15016/> (посетен на 16.03.2015 г.).

293 Вж. Докладна записка № 08-00-2235/10.10.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://www.burgascouncil.org/node/3298> (посетен на 16.03.2015 г.).

294 Вж. Протокол № 42 от проведено на 28.10.2014 г. заседание, достъпен в електронен вид на адрес: <http://www.burgascouncil.org/node/3323> (посетен на 16.03.2015 г.).

295 Вж. Годишен доклад на БХК за правата на човека в България през 2013 г., стр. 87.

296 Вж. статия „Отец Евгений: Хвърляйте камъни по гейовете“, в-к „Стандарт“, бр. 6957 от 6.06.2012 г., стр. 8, както и в електронен вид на адрес: <http://www.standartnews.com/balgariya-obshtestvo/-152151.html> (посетен на 16.03.2015 г.).

297 Софийски градски съд (2013). Определение № 3708 от 2013 г. по ВНЧД № 5247/2013 г.

298 Вж. Годишен доклад на БХК за правата на човека в България през 2010 г., стр. 46-47; Годишен доклад на БХК за правата на човека в България през 2011 г.; Годишен доклад на БХК за правата на човека в България през 2012 г.; и Годишен доклад на БХК за правата на човека в България през 2013 г.

299 Вж. статия „Свидетел в САЩ спъна делото за Михаил Стоянов“, в-к „Новинар“, 15.07.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: http://novinar.bg/news/_NDcwODs00A==.html (посетен на 16.03.2015 г.).

През декември Софийска районна прокуратура постанови отказ да се образува наказателно производство по жалба срещу страницата за събитие на шествието „Анти-гей парад“ във Фейсбук.³⁰⁰ На тази страница бяха публикувани множество призови за насилие и заплахи срещу „София Прайд 2014“ и участниците в него. В постановлението прокурор при СРП сочи, че посочените коментари са били изтрети във времето между подаване на жалбата и опита на правоохранителните органи да се запознаят с тях.

Институции, организации и правозащитници

Взаимодействието на институциите с ЛГБТИ общността и нейните неправителствени организации и застъпници през 2014 г. остава слабо и формално. Въпреки че организаторите на „София Прайд“ бяха изпратили покани за присъствие или оказване на подкрепа чрез официална позиция до всички основни политически партии и релевантни институции (в т.ч. и до кмета на столицата), и тази година нито един официален представител на парламентарно представена политическа партия или на институция не подкрепи открито и публично „София Прайд“ и не присъства на шествието или съпътстващите го културни събития. Сред официално подкрепилите бяха 11 посолства,³⁰¹ непредставените парламентарно партии „Зелените“ и „Българската левица“,³⁰² Нидерландската работническа партия,³⁰³ Асоциация на семействата на лесбийки и на гей мъже от Каталуния (FLG),³⁰⁴ както и популярният американски актьор и певец Джаред Лето.³⁰⁵

Взаимодействието на институциите с ЛГБТИ общността и нейните неправителствени организации и застъпници през 2014 г. остава слабо и формално.

Видимост в медиите

И през 2014 г. видимостта на ЛГБТИ общността в медиите продължава да е слаба и преобладаващо негативна или стереотипна. Тази година медиите отново не комуникираха ясно целите на „София Прайд“,³⁰⁶ а организаторите на събитието не получиха широка медийна трибуна за позициите си. Все още много медии поставят ЛГБТИ активистите в условията на дебати, в които като техни опоненти са поставени представители на ултранационалистически и дясноекстремистки формални и неформални групи.

300 Софийска районна прокуратура (2014). Постановление от 23.12.2014 г. за отказ да се образува наказателно производство по пр. пр. № 28988/14 г.

301 Вж. статия „Посланици с изявление в подкрепа на София Прайд 2014“, София Прайд, 04.07.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1857> (посетен на 16.03.2015 г.).

302 Вж. статия „Партиите „Зелените“ и „Българската левица“ подкрепят София Прайд 2014“, София Прайд, 18.06.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1803> (посетен на 16.03.2015 г.).

303 Вж. статия „София Прайд 2014 получи писмо за подкрепа от нидерландската Работническа партия“, София Прайд, 13.06.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1792> (посетен на 16.03.2015 г.).

304 Вж. статия „Каталунската Асоциация на семействата на лесбийки и на гей мъже изпрати писмо с подкрепа за София Прайд 2014“, София Прайд, 03.07.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1837> (посетен на 16.03.2015 г.).

305 Вж. статия „Джарет Лето с видео послание специално за „София Прайд Филм Фест“, София Прайд, 09.06.2014 г., достъпна в електронен вид на адрес: <http://sofiapride.org/?p=1749> (посетен на 16.03.2015 г.).

306 Вж. на адрес: <http://sofiapride.org/za-praida/ce-li-na-praida/> (посетен на 16.03.2015 г.).

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПОМОГНЕТЕ?

Бюджетът на неправителствените организации често е съвсем ограничен. Ето защо БХК се нуждае от помощ, за да продължи да работи в полза на най-уязвимите групи в българското общество. Тази подкрепа ще помогне за изграждането на един по-добър свят.

КАКВО МОЖЕТЕ ДА НАПРАВИТЕ?

Активисти от цял свят са показали, че съпротивата срещу тези, които подкопават човешките права, е възможна. Бъдете част от това движение. Помогнете ни да се изправим срещу тези, които подклаждат страх и омраза.

Можете да направите това

КАТО ДОБРОВОЛЕЦ ИЛИ С ДАРЕНИЕ.

- Искам да предложа помощта си като доброволец, защото смятам, че притежавам умения, които биха били от полза.

Име:

Адрес:

Държава:

Имейл:

- Искам да направя дарение на БХК (приемат се дарения в лева или евро)*

Сума:

Моля изтеглете от:

Visa

Mastercard

Номер:

Валидна до:

Да се използва за**:

Подпис:

* Дарението можете да направите и сами чрез Интернет на адрес:
<http://www.bghelsinki.org/bg/donate/>

**Попълнете този ред само, ако имате конкретно желание или наша конкретна кампания предвид.

Моля, подайте тези формуляри в офиса на БХК на адрес:
ул. „Върбица“ № 7, ет. 4, 1504 София

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ